Innhold:

VALUTAPOLITIKK

ENERGI OG TRANSPORT

VIRKNINGER AV STATENS OLJEINNTEKTER

FINANSIERING AV BOLIGFORNYELSE

ØKONOMI OG KRIMINALITET

INVESTERINGER OG VEKST

KOMMENTARER

BOKANMELDELSE

SOSIALØKONOMEN

10. DESEMBER 1973 ÅRGANG 27.

10 | 73

DESEMBER

SOSIALØKONOMEN

Redaksjon:

Finn R. Førsund
Knut Eggum Johansen
Tor Kobberstad
Leif Asbjørn Nygaard

●

Redaksjonsutvalg:

Arne Amundsen
Erling S. Andersen
Christen Bremer
Stein Hansen
Knut Hilding Jellum
Kristen Knudsen
Tore Lindholt
Asbjørn Mathisen
Aina Uhde
Per Halvor Vale

SOSIALØKONOMEN
Utgitt av
Norske Sosialøkonomers
Forening
Formann:
Erik Østberg

●

Utkommer med 10 nummer pr. år og sendes gratis til foreningens medlemmer.

●

Sekretariat:
Storgt. 26 IV
OSLO 1
Telefon 20 22 64

Abonnementpris kr. 70,—
pr. år. Enkeltnummer kr. 8,—

INNHOLD

En norsk valutapolitikk 3

TORE SAGER OG PIETER VENINGA:
Energi og transport 5

ERLING EIDE:
Virkninger av statens oljeinntekter på norsk økonomi 13

JOHAN HOFFMANN:
Finansiering av boligfornyelse 23

PER OVERREIN:
Økonomi og kriminalitet 29

MICHAEL HOEL:
Norsk investeringspolitikk og optimal vekst 35

Kommentarer 41

Bokanmeldelse 43

Manuskript med innledende resymé sendes Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26 IV, Oslo 1 (tlf. 20 22 64). Artikler, kommentar- og/eller debattinnlegg må være redaksjonen i hende senest den 10.de i måneden før utgivelsen.

Forskningsstatistikk og utredninger om forskning

Ved vår avdeling for forskningsstatistikk og studier av forskning ønskes 1—2 konsulentstillinger besatt ved fast ansettelse eller engasjement. Til avdelingens arbeidsområde hører bl.a. følgende:

a) Forskningsstatistikk og analyser av ressursanvendelse i forskning og høyere undervisning.
b) Studier av rekruttering og mobilitet innenfor forskning.
c) Belysning av igangværende forskning og spesielt behovet for forskning innenfor bestemte disipliner eller problemområder — bl. a. i tilknytning til perspektivanalyser og planleggingsarbeid for forskningen.
d) Generelle studier av forskning, forskningsorganisasjon og forskningspolitikk — herunder studier som belyser betydningen av norsk forskningsinnsats.

Arbeidsområdet for den ene stillingen vil hovedsakelig være forskningsstatistikk, mens den andre stillingen vil være knyttet til ett eller flere av øvrige prosjekter avhengig av interesser, kvalifikasjoner og instituttets behov.

Stillingene ønskes besatt med personer med høyere utdanning og med interesse for analytisk behandling av problemstillinger innenfor de ovennevnte proskjekter. Vi søker spesielt sosialøkonomer, statsvitere, sosiologer og realister, men også personer med annen utdanning kan komme i betraktning.

Lønn i følge Statens lønnsregulativ etter kvalifikasjoner og tidligere praksis, fra l.kl. 17 til l.kl. 20, dvs. fra brutto kr. 44 960 til brutto kr. 63 070 pr. år. Medlemskap i Statens pensjonskasse etter gjeldende regler.

Nærmere opplysninger om stillingen fåes ved henvendelse til avdelingssjef Hans Skoie.

Søknad med attestkopier
sendes innen 20. desember 1973.

NAVF'S UTREDNINGSINSTITUTT,

Norges almenvitenskapelige forskningsråd
Akersgt. 49, Oslo 1.
Tlf. 33 35 72.

En norsk valutapolitikk

Den norske kronen er blitt revaluert med 5 pst. For første gang har Norge endret sin valutakurs på egen hånd, ikke som resultat av andre lands re- eller devaluering. Dette kan være en begynnelse til en selvstendig norsk valutapolitikk. Det kan da være naturlig å spørre hva bakgrunnen for denne revalueringen kan være, og hvordan eventuelt en mer aktiv valutapolitikk kan innpasses i norsk økonomi.

Den sterke prisstigningen i den senere tid er en klar hovedårsak til at revalueringen ble gjennomført. Det kan se ut til at vi fullstendig hadde mistet herredømmet over prisutviklingen. Tradisjonelt har prisstigningen vært 3—4 pst. pr. år, men i den siste tiden har den vært 7—8 pst. Før revalueringen ble det regnet med umiddelbare utsikter til omkring 10 pst. prisstigning på årsbasis.

En vesentlig del av denne inflasjonen skyldes økte importpriser. Denne delen av innenlandsk prisstigning kan ikke dempes på annen måte enn gjennom endring av valutakursen. Men samtidig gjelder dette en prisstigning som er felles for mange land. Når da vi velger å gripe inn gjennom revaluering, kan dette bety at vi legger særlig stor vekt på å dempe prisstigningen.

Tidspunktet for tiltak mot prisstigningen er da vesentlig. Med et omfattende inntektsoppgjør til våren, er det nå særlig viktig å bremse arbeidsgivernes villighet til å gi lønnsøkninger. Dette kan dempe såvel lønnsglidningen nå som tarifftilleggene senere. Selv om vi har en Arbeiderpartiregjering, er det ikke rimelig å vente at fagbevegelsen skal være tilbakeholden i sine lønnskrav. Dette er da heller ikke noen oppgave for en arbeidstakerorganisasjon.

Petroleumsvirksomheten på kontinentalsokkelen gir ytterligere en bakgrunn for revalueringen. Vi må regne med at særlig bruk av inntekter fra petroleumsutvinningen vil føre til store omstillinger i norsk økonomi i årene framover. Som en mekanisme for innpassing av nye etterspørsel, kan det da skje en sterk øking av det innenlandske pris- og kostnadsnivå. Gjennom en særlig sterk norsk prisstigning svekkes eksportbedriftenes konkurranseevne, slik at disse næringene gradvis blir bygget ned. Sysselsettingen kan så føres over til ny virksomhet. Revaluering er at alternativ til denne mekanismen, som har omtrent samme realøkonomiske virkninger.

Inntektene fra petroleumsvirksomheten er foreløpig små, og virkningene på norsk økonomi er ikke komme til syne ennå. Slike virkninger vil likevel komme i løpet av forholdsvis kort tid. Revalueringen bidrar til å dempe den prisstigningen som omstillingene i norsk økonomi ellers ville krevd.

Vi tror at det alt i alt var en riktig beslutning å revaluere kronen. Vi tror også at tidspunktet var gunstig valgt. Det har vært regnet med en høy innenlandsk etterspørsel i tiden framover, men disse utsiktene må nå kanskje vurderes på nytt, som følge av araberstatenes reduserte oljeleveringer.

Imidlertid gir inntektsoppgjøret til våren alene grunn til å gjennomføre en revaluering. Vi har samtidig en sterk valutamessig stilling og påregnelige store valutainntekter i årene framover, slik at revalueringen ikke bør gi problemer med betalingsbalansen.

Er da revaluering blitt et opplegg for norsk valutapolitikk, skal vi også i årene framover møte prisstigningen med justering av kronekursen? Det har til nå ikke vært godtatt som akseptabel valutapolitikk å ta sikte på revalueringer. Det har vært antatt at dette ville gi store valutaspekulasjoner, med mange uønskede virkninger. Likevel bør en nå vurdere om det kan finnes en strategi for å bruke revaluering mer aktivt.

Revaluering reiser en rekke problemer i forholdet til andre land. Det foreligger avtaler om faste sentralkurser for valutaene og om konsultasjoner før kursendring.
Alle land kan heller ikke revaluere i forhold til hverandre. Likevel kan det være slik at vi fortsatt vil legge stor vekt på prisstabilitet, større vekt på dette enn andre land

gjør. Da vil det også i fremtiden bli aktuelt med norsk revaluering.

Det har ikke vært ansett for hensiktsmessig å presentere revaluering som aktuell politikk. Dette kan gi forventninger om umiddelbare kursendringer. Norges Bank vil da måtte kjøpe store beløp i utlandsk valuta, og valutamarkedet vil ikke fungere før kursen er skrevet opp. Deretter veksles valutaen tilbake, med gevinst for spekulantene. Dette har ikke vært til å unngå, særlig fordi gevinstene blir store når revalueringen vanligvis gjøres med flere prosent.

Ordningen med flytende valutakurser åpner muligheten for en mer fleksibel revaluering. Her er det mulig å la kursen flyte oppover, slik at den formelle revaluering bare blir en stadfestelse av utvikling som allerede har skjedd. Ved å la kursen stige langsomt og aldri med store endringer, vil mulighetene for store spekulantgevinster bli sterkt begrenset. Risikoen for spekulasjon mot kronen vil bli tilsvarende redusert.

Det vil da forventes en stadig kursøkning for norske kroner, med tilsvarende kursgevinst av plassering i norsk valuta. Dette bør ikke gi alvorlige problemer. Såvel Norges Bank som foretningsbankene utsteder fordringer i norske kroner, men til vilkår som kan bestemmes sentralt. Når det da ikke gjennomføres store revalueringer, bør innlån fra utlandet kunne kontrolleres med rentenivået. Renten for innlånene kan holdes så lavt, at en løpende revaluering blir mer en oppveiet. Motverdien i valuta av slike innlån plasseres i utlandet til et høyere rentenivå. Denne ordningen vil samtidig gi bedre mulighet for at lavt innenlandsk rentenivå, ved at utenlandske rentesatser først blir sammenlignbare etter fradrag for den løpende norske revaluering.

Hovedvilkåret for å føre en slik politikk er at eventuelle store innlån fra utlandet blir holdt adskilt fra det norske kredittmarkedet. Med den lovgivning vi har til regulering av penge- og kredittforholdene, er det gode muligheter til å gjennomføre dette. Vår kontroll og styring med penge- og valutamarkedet er langt mer omfattende enn den som gjelder i de sentraleuropeiske land. Disse landene vil derfor ha langt større problemer med å føre en revalueringspolitikk.

Vi tror det kan være hensiktsmessig med en fortsatt og løpende revaluering av den norske kronen. Vi tror også det vil være mulig å gjennomføre dette. Hvis man legger vekt på en vesentlig og langsiktig demping av den nominelle innenlandske prisstigningen, ser vi ingen andre realistiske tiltak som kan brukes i dagens situasjon.

Innbydelse til prisoppgave

Otto Koch A/S, Bodø, vil markere sitt 100 års jubileum i 1974. I den anledning innbys personer med samfunnsvitenskapelig bakgrunn, og andre samfunnsinteresserte til å delta i løsningen av prisoppgaven:

«De tjenesteytende næringer i Norge frem mot år 2000.»

Det er adgang til å foreta avgrensninger i oppgaven. Hovedvekten må imidlertid legges på hvordan servicenæringene i fremtiden vil utføre sin del av samfunnsoppgavene. Forbrukeren og varehandelen må få en sentral plass i utredningen.

Til premier og innkjøp er stillet til disposisjon et beløp på kr. 30 000,— hvorav til

førstepremie kr. 20 000,—.

En nærmere beskrivelse av oppgaven kan rekvireres fra Norsk Produktivitetsinstitutt (NPI), Postboks 8401 Hammersborg, Oslo 1, som fungerer som sekretariat for prisoppgaven.

NPI kan være interessert i for egen regning å kjøpe inn besvarelser som har sammenheng med Instituttets egen virksomhet.

Fristen for oppgavebesvarelsen er 1. mai 1974.

Energi og transport

AV
CAND. OECON TORE SAGER OG CAND. OECON PIETER VENINGA,
TRANSPORTØKONOMISK INSTITUTT

Hittil har jakten på nye energikilder og utnyttelsen av nye og «gamle» energibærere medført at etterspørselen etter energi er blitt tilfredsstilt uten bekymringsverdig stigning i energiprisene. En fortsatt sterk økonomisk vekst og overgang til stadig mer «raffinert» energikrevende forbruk gjør at en utover i 1970-årene kan vente stigning i energiforbruket med 5.5 % årlig i Norge, hvis ikke politiske produksjons- og salgsrestriksjoner fra enkelte produsentlands side får betydning på lengre sikt. Ikke alle er optimistiske nok til å stole på at teknologiske oppdagelser vil gjøre en knapphetssituasjon i verdensmålestokk urealistisk — og følgelig har begrepet «energikrise» dukket opp.

I artikkelen blir det redegjort for «offisielle» holdninger til «krisen» i Norge og USA. Det er tenkt på en knapphet som kan oppstå gradvis og på lang sikt, ikke på plutselige og politisk motiverte innskrenkinger i leveringene fra enkelte produsentland. Det blir også drøftet hvilke konsekvenser en «krise» i form av sterkt stigende energipriser kan tenkes å få for transportvirksomhet i Norge.

Innledning.

«Energikrisen» er etterhvert blitt et stadig tilbakevendende tema både i dagspresse og tidsskrifter. Interessen fikk oppsving etter bensinrasjoneringen i enkelte amerikanske delstater i 1972. Knappheten på oljeprodukter rammer nå ikke bare USA men også oss, som følge av de politiske aksjonene iverksatt i forbindelse med den 4. krigen mellom Israel og Araberstatene.

Bekymringene for «energikrisen» gjenspeiles også i ekspertkonferansen arrangert i London av Financial Times (og BOAS) i september i år. Oljeressursene var et av emnene for konferansen, og denne energikilden har jo etterhvert fått en spesiell interesse for Norge. Den stadige økningen i energiforbruket gjør det lønnsomt for oljeselskapene med omfattende leting etter nye forekomster. På konferansen i London ble det anslått at oljeselskapene for tiden bruker omkring 700 mill kroner pr. døgn til dette formålet. Knappheten på oljekilder med lave utvinningskostnader og en viss forventning om stigende priser medfører også at oljeselskapene etterhvert aksepterer hardere vilkår fra utvinningslandenes side — deriblant Norge. Mens avtalene knyttet til tildelingene av blokker i den norske delen av Nordsjøen i 1965 vil kunne gi den norske stat 50 — 60 % av overskuddet ved oljeproduksjonen, tar Industridepartementet sikte på nærmere 80 % ved de forestående tildelinger. Økningen i den statlige overskuddsandel skyldes selvsagt også at oljeselskapene nå føler seg sikrere på å finne drivverdige forekomster.

Det er forskjellige oppfatninger av hvordan «energikrisen» vil arte seg. Noen har visjoner av en situasjon hvor utnyttbare energikilder (bortsett fra reproduserbar energi som vannkraft) er fysisk brukt opp, og hvor produksjon og forbruk i teknologiske industrielle samfunn følgelig må legges radikalt om. Andre stoler på at teknologisk utvikling i overskuelig fremtid vil sørge for at det er utnyttbare energikilder tilgjengelig. De betrakter «energikrisen» som et rent økonomisk problem i form av sterkere prisstigning på energi enn på andre goder. Kanskje kunne det etableres et kompromiss mellom disse to syn hvor hovedsaken ville være å stille krav til sannsynligheten for anvendbare teknologiske oppdagelser på energisektoren før en oppgir tanken på direkte regulering av energimarkedet.

Energikrise?

Vi skal se litt på noen mer eller mindre offisielle holdninger i USA og Norge til energisituasjonen. USA har spesiell interesse fordi landet med 6 % av verdens befolkning bruker 1/3 av den energi som anvendes i verden årlig. De «offisielle» syn på «energikrisen» har krav på oppmerksomhet fordi de gir informasjon om hvilke virkemidler myndighetene vil anvende de nærmeste år for å sikre en tilfredsstillende energitilførsel.

Når det gjelder offisielt amerikansk syn på energisituasjonen, holder vi oss stort sett til en tale som president Nixon holdt for kongressen den 18. april 1973 spesielt om energispørsmål. Andre

offisielle politiske dokumenter om energispørsmål fra de senere år leder ikke til andre konklusjoner om hvilket syn som er dominerende blant amerikanske myndigheter.

I talen den 18. april ble det sagt at problemet på kort sikt er at

«In the years immediately ahead, we must face up to the possibilty of occasional energy shortages and some increase in energy prices.»

På noe lengre sikt er ikke konsekvensene av energikrisen så oversiktlige, men presidenten finner likevel grunnlag for følgende (typisk politiske) formulering

«Thus we should not be misled into pessimistic predictions of an energy disaster. But neither should we be lulled into a false sense of security.»

Presidenten skisserer et program på 6 punkter som viser vesentlige sider ved energipolitikken i USA:

— Increase domestic production of all froms of energy;

— Act to conserve energy more effectively;

— Strive to meet our energy needs at the lowest cost consistent with the protection of both our national security and our natural environment;

— Reduce excessive regulatory and administrativ impediments which have delayed or prevented construction of energy-producing facilities;

— Act in concert with other nations to conduct research in the energy field and to find ways to prevent serious shortages; and

— Apply our vast scientific and technological capacities — both public and private — so we can utilize our current energy resources more wisely and develop new sources and new forms of energy.»

En kan merke seg at det ikke er noe i punktene ovenfor som angriper ondet ved roten, det vil si søker å hindre energikrise ved å redusere eneriforbruket på lang sikt. I en uttalelse om energispørsmål i juni 1973 fremholdt imidlertid presidenten at redusert forbruk kunne være påkrevd på kort sikt. Det ble satt i verk «øyeblikkelige tiltak» for å redusere energiforbruket til «the Federal Government» med 7 % i løpet av de nærmeste 12 måneder. Men iverksettingen av de amerikanske tiltak skyldes først og fremst importpolitikken og utilstrekkelig raffineringskapasitet i USA og ikke en verdensomspennende energiknapphet.

Programmet på 6 punkter foran er basert på tillit til at ny teknologi kan skaffe de fysiske energimengder som vil bli nødvendige for den amerikanske økonomi omtrent med dagens vekstrater. Denne teknologiske optimismen har ligget under amerikansk energipolitikk i flere årtier. President's Materials Policy Commission skrev f.eks. i 1952 at

«Few of the demands made upon technology by the materials problem lie in any realm of high scientific difficulty. The realm of difficulty for technology lies elsewhere — in costs. We can transmute lead into gold — at a price. We can produce gasoline from coal, cattle feed from sawdust, and electricity from atoms — at a price. The all-embracing problem for technology is to do the things that must be done to ensure a steady, concentrated flow of materials, rich in diversity, at costs that will make possible their wider and wider utilization. The wonder of sience are not at issue here; what is at issue is the hard facts of economics.»

Dette synet på energikrisen som et spørsmål om «the hard facts of economics» bringer oss over til det norske syn på energisituasjonen. Norske myndigheter later til å være enda mindre bekymret for langsiktig svikt i energiforsyningen enn de amerikanske. De deler synet på energikrisen som et rent økonomisk problem, og dette går klart frem av stortingsmeldingen om energiforsyningen i Norge (L 2), s 17):

«.... de energimessige ressurser burde være tilstede i tilstrekkelig mengder for å dekke landets påregnelige energibehov i de nærmeste årtier. Hovedspørsmålet innen energiforsyningen blir derfor om hvordan en mest hensiktsmessig skal kunne utnytte de tilgjengelige energiressurser for å tilfredsstille de forventede energibehov til den for samfunnet lavest mulig kostnad, direkte såvel som indirekte.»

I overensstemmelse med denne oppfatning av energiproblemet er det heller ingenting i Statens Energiråds forslag til energipolitisk målsetting som gjenspeiler en nåværende eller kommende krisesituasjon.

Industridepartementet har gitt sin tilslutning til formuleringene, (L 2) side 22, men fremholder at det er nødvendig med en nærmere klargjøring av interessekonfliktene som oppstår fordi energiproduksjonen fremmer økonomisk vekst, men virker uheldig på deler av miljøet.

«Hovedmålsettingen for virksomheten i landets energiforsyning bør etter rådets oppfatning kort formulert være slik:

— Energi må produseres til lavest mulig kostnader og stilles til rådighet i tilstrekkelig mengde og i former som er tilpasset behovet.

— Energimarkedet bør innrettes slik at det under hensyn til samfunnsøkonomiske kostnader skjer en fri konkurranse mellom de forskjellige energibærere, slik at forbrukeren såvidt mulig får et fritt konsumvalg.

— Utbygging, produksjon og anvendelse av energibærere og energi må foretas slik at miljøvern, beredskapsmessige og helsemessige hensyn blir ivaretatt.

— Virksomheten i energisektoren må forøvrig tilpasses til målsettinger på andre områder som f.eks. landets generelle økonomiske politikk, sosialpolitikk o.l.»

På bakgrunn av offentlige dokumenter kan en konkludere med at norske myndigheter ikke vurderer det slik at energisituasjonen de nærmeste årtier vil bli en krisesituasjon.

Det er usikkert i hvilken utstrekning den trygge norske holdningen beror på at oljefunnene i Nordsjøen gjør det urimelig å frykte brudd på den fysiske tilførsel av energi de nærmeste tiårsperiodene. For tiden synes det som norske myndigheter er mer opptatt av hvordan de bør forholde seg i en eventuell fremtidig situasjon med energiknapphet

For sikkerhet skyld tilføyer vi at en ikke kan slutte ut fra hverken norske eller amerikanske offisielle dokumenter at myndighetene er uoppmerksomme på at det *kan* oppstå energiknapphet i fremtiden — mengden av dokumenter angående energitilførsel skulle heller tyde på oppmerksomhet. Særlig i USA har myndighetene heller ikke helt unnlatt å drøfe tiltak som kunne føre til varige besparelser i forbruket.

Optimal utvinningsrate?

Det kan naturligvis være verd å ofre energimarkedet oppmerksomhet selv om en i tråd med det offisielle norske syn koker «energikrisen» ned til et spørsmål om prisstigning på energi som kan bli noe høyere enn på varer forøvrig. Det har blant annet vært reist spørsmål om utvinningsratene for ikke-reproduserbar energi er «for høye». Hvis vi kunne tenke oss at hver enkelt produsent og konsument

a) har perfekt informasjon om sine produksjonsmuligheter og preferanser i fremtiden;
b) deltar i en likevekts-søkende prosess hvor de i første periode inngår kontrakter for leveranser av varer og tjenester i alle fremtidige perioder; og
c) har full sikkerhet angående fremtidig eiendomsrett og disposisjonsrett til sine ressurser (enten de i dag er kjente eller ukjente),

— så ville det være en situasjon som i en viss forstand og med visse forbehold er paretooptimal. (etter Vickrey (L 3). Under disse betingelser skulle differansen mellom pris og utvinningskostnad pr. enhet ikke-reproduserbar energi stige over tid i samme takt som rentesatsen, slik at nåverdien av en energienhet er konstant over tiden. Eventuell fremtidig knapphet på vedkommende energibærer skulle derfor være «kapitalisert» i de rådende priser (se Mäler (L 4)). Utvinningsratene for ikke-reproduserbare ressurser kunne da betraktes som optimale.

Vi skal ikke gå grundig inn på spørsmålet om optimale utvinningsrater for energiressurser, men bare kort nevne enkelte årsaker til at utvinningstakten i et privatøkonomisk markedssystem kan være for høy. To vesentlige grunner kan kort formuleres som

1) energiprodusentenes usikkerhet angående fremtidige markedspriser for vedkommende energitype
2) energiprodusentenes usikkerhet angående fremtidig eie- eller disposisjonsrett til energikildene.

Første punkt kan gjøre seg gjeldende blant annet hvis energiprodusentene (olje) har mer optimistiske forventninger om utnyttelsen av alternative energikilder (atomkraft) enn de offentlige myndigheter. Dette kan inntreffe hvis staten f.eks stiller uventet høye krav til sikkerhet og vern mot forurensninger når det gjelder atomkraft. Frykt for direkte offentlige inngrep som ekspropriasjon hører inn under punkt 2). Usikkerhet knyttet til beskatning eller andre offentlige inngrep kan som oftest henføres til punkt 1) eller 2) foran. I litteraturen skilles det mellom flere typer usikkerhet under begge punktene, men dette vil ikke bli nærmere drøftet her.

I (L 4) peker Mäler på at de private energiprodusentene kan ha betydelig kortere tidshorisont enn samfunnet anser rimelig blant annet ut fra hensynet til fremtidige individer. Dette fører til at produsenten betrakter vedkommende energiressurs som mindre knapp enn samfunnet gjør, slik at markedsprisen ikke vil gjenspeile behovet for energi etter produsentens horisont. Vi skulle altså få en systematisk tendens til for lave priser på energi i dag, og dette leder til raskere prisstigninger i fremtiden med større omstillingsvanskeligheter.

Det er ikke kjent i hvilken utstrekning momentene ovenfor i praksis har ført til at utvinningsratene for ikke-reproduserbar energi i dag er høyere enn det samfunnsmessig optimale.

I debatten omkring oljen i den norske delen av Nordsjøen har det vært hevdet at forekomstene bør utvinnes langsommere enn bedriftsøkonomiske hensyn skulle tilsi. Enkelte argumenter har hatt som utgangspunkt at verden må spare på energiressursene. I denne forbindelse bør det fremheves at Norge ikke kan påvirke verdensforbruket av ikke-reproduserbar energi ved å regulere utvinningsraten fra norske kilder. Dette vil nemlig ha liten virkning på prisnivået for råolje som vel i verdensmålestokk er det viktigste virkemiddel til å påvirke samlet forbruk. Norge vil som oljeproduserende nasjon bli liten i verdensmålestokk, og en rasjonering av norsk olje vil bare føre til at etterspørselen blir tilfredsstilt ved noe økt produksjon fra andre kilder.

Det vil heller ikke uten videre være fordelaktig for Norge å sitte igjen med større oljereserver etter at konvensjonell oljeproduksjon i den øvrige verden er blitt ubetydelig, men vi skal ikke her drøfte forutsetningene for at det kan være fordelaktig å sitte med slike lagre. Det bør imidlertid nevnes at hvis vi i en fremtidig verdensomspennende knapphetssituasjon bevilger oss norsk olje til under verdensmarkedets priser, vil det si at vi subsidierer oljebrukerne — som vi i dag subsidierer store brukere av elektrisk kraft.

Vi tar ikke her sikte på en fullstendig drøfting av fordeler og ulemper ved en regulert lav utvinningsrate fra de norske oljeforekomstene. I denne sammenheng er det tilstrekkelig å nevne enkelte av argumentene for en lav utvinningsrate uten å vurdere dem nærmere.:

— Vi kan bli selvforsynt med energi i overskuelig fremtid, og dette vil styrke vår uavhengighet overfor andre land og internasjonale konserner.
— Ved senere utvinning av oljen kan den antakelig lettere omgjøres til menneskeføde og derved anvendes nyttigere enn i dag.
— Det vil bli behov for «Mongstader» i mindre skala (og mindre antall). Derved vil problemene som oppstår i slike lokalsamfunn spesielt når oljen tar slutt, bli mindre og dessuten utsatt vesentlig.
— På nasjonal basis kan vi redusere vanskelighetene for de øvrige konkurranseutsatte

Tabell 1: *Energiforbruk og drivstoffkostnader i innenlands transportvirksomhet 1970.*

Transportmiddel	Energiforbruk pr. trafikkenhet (Kcal)		Drivstoff-kostnader (øre)	
	Ved faktisk utnyttelse	Ved full utnyttelse	Pr. km	Pr. trafikkenhet (faktisk)
Persontransport:				
Motorsykkel/moped	210	210	1,6	1,6
Bil:				
Gj.sn. personbil	445	210	6,5	3,4
Morris Mini 850	295	140	—	—
Mercedes Benz 230 ...	555	265	—	—
Drosje, diesel	1 460	260	6,1	8,5
Buss:				
Landtr., diesel	175	58	15,1	1,0
Bytrafikk	222	—	20,7	1,3
Fly:				
DC–9–21	1 300	780	396,8	7,8
Fokker F 28	960	576	223,2	5,7
Sporvogn	129	—	20,3	0,9
Tunnelbane	133	—	24,4	0,9
Forstadsbane.....	90	—	22,0	0,6
Tog:				
Nærtraf., diesel	202	61	27,4	0,7
» el. kraft	142	43	59,0	1,0
Hurtigtog, diesel	184	74	93,9	0,6
» el. kraft....	86	34	89,4	0,6
Skip:				
Hurtigrute	1 000	200	310,2	3,1
Syklist	9	9	—	—
Fotgjenger	27	27	—	—
Godstransport:				
Bil:				
Varebil	3 090	1 545	9,1	26,0
Lastebil 5 t totalvekt	1 260	630	14,6	9,7
» 22,5 t »	490	245	20,2	2,8
» 18 t » + 16 t tilhenger	320	160	22,7	1,9
Skip:				
Rutefart 400 Dvt ..	525	130	65,2	0,7
« 1 500 Dvt ..	370	90	172,9	0,5
Fraktfart 400 Dvt ..	330	130	65,2	0,5
« 1 500 Dvt ..	230	90	172,9	0,3
Tog:				
Diesel	175	—	119,2	0,6
El. kraft	81	—	112,0	0,6

vareproduserende bedrifter ved at oljen gjør oss rike og driver lønningene i været raskere enn bedriftene kan tilpasse seg.

De to siste argumentene peker på at de viktigste fordelene ved en regulert lav utvinningsrate kan være å unngå raske omveltninger i landets økonomiske og sosiale liv. Disse to argumentene er i likhet med det første fremmet ut fra nasjonale hensyn.

Denne korte opplistingen av enkelte argumenter for regulert lav utvinningsrate bringer oss tilbake til drøftingen av årsaker til at utvinningsraten for ikke-reproduserbar energi kan være høyere enn optimalt. Argumentene viser at det kan være indirekte negative virkninger av produksjonen som ikke blir regnet som produksjonskostnader av bedriften. Andre indirekte ulemper kan være reduserte fiskemuligheter, forurensninger, skader på naturreservater og rekreasjonsområder eller endringer i sosiale forhold med ødelegging av verdifull kultur. Prisene måtte heves over de bedriftsøkonomiske utvinningskostnader for å ta hensyn til slike indirekte virkninger. Dette ville føre til lavere omsatt mengde og derved lavere utvinningsrate.

Vickrey diskuterer i (L 3) ulike offentlige inngrep for å sikre optimal utvinningstakt for ikke reproduserbare ressurser, og det kan være interessant å sitere hans konklusjon i tilknytning til drøftingen i dette kapitlet:

«In many instances the reforms required are merely those necessary to a general rationalization of the utilization of economic resources; the problems of natural resources may not be quite so unique as they may seem at first glance. Most of the interesting problems are related to neighborhood effects and similar externalities, and are largely independent of the limited ultimate supply that is the special characteristic of natural resources.»

I nr. 4 av det svenske tidsskriftet «Ambio» for 1973 skriver G Weichart blant annet om forurensning fra oljeproduksjon i Nordsjøen. Som eksempel nevnes Ekofisk-feltet som totalt forventes å forårsake forurensning på omkring 300 000 tonn råolje. Årlig forurensning i Nordsjøen på grunn av slik oljeproduksjon er anslått til 30 000 tonn i 1975.

Hensynet til faren for forurensninger (ved foredling) er også nevnt i regjeringen Brattelis begrunnelse for at petroleum som utvinnes på den norske kontinentalsokkel, som en hovedregel skal ilandføres i Norge (st meld. nr. 76 (1970—71). Andre grunner var bedre kontroll med produksjon og bearbeiding samt utenrikspolitiske og strategiske hensyn.

Idet den resterende del av artikkelen dreier seg om energibruk i transportvirksomhet, kan det være naturlig å minne om at det er langt alvorligere indirekte virkninger — f.eks. forurensninger — knyttet til forbruket av energi enn til produksjonen. Forurensning er i stor utstrekning et biprodukt av energikonsum, og en energikrise er derfor av flere blitt betraktet som en redningsplanke snarer enn som et onde. F. eks. konkluderer David K. Smith en artikkel om amerikansk miljøvern i tidsskriftet «Internasjonal politikk» nr. 1B, 1973 med at medmindre det finner sted en radikal endring i det amerikanske folks holdning til «romskipet Jorden», er det eneste som kan forhindre en større katastofe på grunn av forurensning — en litt mindre katastrofe, energikrisen.

Energiforbruk i norsk transport.

I Norge medgår omkring 15 % av det totale energiforbruket og 26 % av energien som kommer fra mineraloljeprodukter, til innenlands transport.

I en tid hvor energiknapphet fortoner seg for noen som en trussel på verdensbasis, er det grunn til å se litt nærmere på en så stor post på energibudsjettet.

Tabell 1 viser drivstoff-forbruk pr. trafikkenhet for ulike transportmidler i person- og godstransport i begynnelsen av 1970-årene ved faktisk utnyttelse og ved full kapasitetsutnyttelse. En trafikkenhet er person-km for persontransport og tonn-km for godstransport. Tabellen viser også kostnadstall for energibruken ved hvert transportmiddel.

For fotgjengeren og syklisten har vi forutsatt at energiforbruket er likt over døgnet og at hastigheten ligger på henholdsvis 5 og 15 km/time. Regner man den energi som marginalt går med til å gå eller sykle, blir tallene for energiforbruket antakelig enda lavere.

For persontransport viser tabell 1 at drosjer og fly er meget kostbare transportmidler energimessig sett. Ved en driftsform for drosjene hvor kapasiteten blir fullt utnyttet kan drosjer rimeligvis bringes på linje med annen personbiltransport, mens fly også ved full utnyttelse vil ligge klart over de øvrige transportmidler når det gjelder Kcal pr. person-km. En legger merke til det lave energiforbruket elekrisk drevne tog har ved full kapasitetsutnyttelse. Denne energiform er dessuten reproduserbar.

Ved godstransport viser hver type transportmiddel redusert Kcal pr. tonn-km ved økende lastekapasitet. Varebiler er energimessig sett det minst effektive transportmiddel, mens elektriske tog krever lite energi også på godstransportsiden.

En fullstendig sammenligning av transportgrenenes energiforbruk måtte også ta hensyn til energibehovet ved produksjon av transportmidlene samt ved bygging og vedlikehold av deres infrastrukturanlegg. Dette er ikke gjort her, men slike beregninger ville understreke ytterligere at kollektivtransport er energibesparende i forhold til privatbilisme. (Et enkelt regneeksempel er vist i «Miljømagasinet» nr. 4, 1973.)

Tabell 1 sier ingenting om transportmidlenes relative betydning, og vi skal derfor supplere tabellen med enkelte opplysninger om de viktigste transportmidlenes andel av totalt transportarbeid og energiforbruk. Disse opplysningene er gitt i tabell 2.

I alt ble det brukt ca. $9{,}6 \cdot 10^{12}$ Kcal ved persontransport og ca. $7{,}9 \cdot 10^{12}$ ved godstransport. Det går frem av tabell 2 at hvis en skal gjøre betydelige innsparinger i energibruken, men beholde de transportmidler som er mest brukt i dag, så må en ta i bruk mindre energikrevende bilmotorer.

Transportens energikostnader.

Fra et økonomisk synspunkt knytter det seg større interesse til priser og kostnader på energi, enn til de fysiske energimengder som brukes. Vi har derfor også sett på energikostnader for de enkelte transportmidler og på energikostnadenes andel i totalkostnadene. Drivstoffkostnadene er beregnet inklusive merverdiavgift, men eksklusive særavgifter og moms på særavgiften.

Tabell 2: *Transportmidlenes prosentandel av total transportarbeid og energiforbruk i transportsektoren i 1970.*

Transportmiddel	% av pass-km eller tonn-km	% av Kcal
Persontransport:		
Jernbane	6,7	1,9
Bil, privat	65,5	71,2
Buss	16,5	7,1
Fly	3,0	7,3
Skip	2,7	6,5
Annet	5,6	6,0
Sum	100,0	100,0
Godstransport:		
Jernbane	17,9	3,8
Bil	29,1	53,3
Skip	53,0	42,9
Sum	100,0	100,0

Prisen for bensin, diselolje og tungolje er innhentet fra et av de større oljeselskaper. Prisen på elektrisk kraft er beregnet for 1973 på basis av opplysninger fra jernbanen. Vi har antatt at den samme pris også gjelder for sporvogn, tunnelbane og forstadsbane.

For skipsfart (godstransport) har vi, som for mengdetallene, tatt utgangspunkt i tungoljefyrte skip. En bør være oppmerksom på at mesteparten av drivstofforbruket til skip i innenriksfart er dieselolje. Kostnader pr. km og kostnader pr. trafikkenhet er vist i de to siste kolonnene i tabell 1. Sett i forhold til transportarbeidet er drosje og fly de dyreste transporter energimessig sett, mens hurtigtog er det rimeligste på persontransportsiden. På godssiden er varebil dyrest energimessig med en kostnad pr. tonn-km 9 ganger høyere enn de største løsfartskip som er den mest energibesparende transportmåte. Rankeringen av transportmidlene etter kostnader viser med andre ord omtrent samme bilde som rankeringen etter forbruk av kalorimengder.

På basis av regnskapstall for transportgrenene fra (L 5) er energikostnadenes andel av totalkostnadene beregnet for 1970. Det er antatt at disse tallene er representative for forholdene i 1973.

Energikostnadenes andel av totalkostnadene sier noe om hvor store prisendringer på transporttjenester vi kan regne med ved økt relativ pris på energi. Norge vil bli mer enn selvforsynt med energi de førstkommende årtier takket være Nordsjø-oljen, men dette forhindrer ikke at verdensmarkedsprisen og dermed den innenlandske prisen kan komme til å stige kraftig på grunn av internasjonal energiknapphet.

For sammenhengen mellom energiforbruk og etterspørsel etter transporttjenester i fremtiden spiller særlig to forhold en rolle. Det ene er at

Tabell 3: *Energikostnader i transport 1970 og virkninger av fordoblet råoljepris.*

	Tot. driftskostn. (inkl. særavg.) Mill. kroner	Energikostn. (ekskl. særavg.) Mill. kroner	Energikostn. i % av total kostn.	Tot. kostn. økning i % ved fordoblet råoljepris	Direkte priselastisitet		Etterspørselsnedgang i % ved fordoblet råoljepris	
Innenriks rutefart[1])	430	23,0	5,4	2,5	— 0,3	— 0,5	0,8	1,3
Løs fraktfart på kysten[1])	307	42,8	13,9	6,4	— 0,3	— 0,5	1,9	3,2
Egentransport på kysten[1])	187	36,4	18,9	8,7	— 0,3	— 0,5	2,6	4,4
Fergedrift	169	13,8	8,2	3,8				
Jernbanedrift, person[2])	1 389	19,4	1,4	0,6	— 0,7	— 2,7	0,3	1,3
» gods[1])				0,6	— 0,3	— 0,5	0,1	0,2
Sporveier og forstadsbaner	177	3,1	1,8	—	— 1,0		0,7	
Rutebiltransport	913	30,3	3,3	0,8	— 0,6		0,5	
Drosjetransport	287	21,0	7,3	1,5	— 0,4		0,6	
Leiebiltransport	878	46,0	5,2	1,2	— 1,0		1,2	
Egen godsbiltransport	3 981	239,0	6,0	1,3	— 1,0		1,3	
Egen persontransport på veg:								
a)	1 065	417,0	39,2	7,3	— 0,3		2,2	
b)	1 929	417,0	21,6	4,0	— 0,3		1,2	
c)	2 793	417,0	14,9	2,8	— 0,3		0,8	
d)	4 995	417,0	8,4	1,6	— 0,3		0,5	
Ruteflyging	208	36,2	17,4	4,2	— 1,5		6,3	

[1]) Øvre og nedre anslag for direkte priselastisitet.

[2]) For direkte priselastisitet gjelder —0,7 på kort sikt og —2,7 på lang sikt.

transportmidlene bruker ulike former for energi, og det andre er at energikostnadenes andel av totalkostnadene varierer mellom transportmidler. På lengre sikt vil antakelig første forhold ikke ha noen vesentlig betydning. Knapphet på en av energibærerne (f. eks. olje) vil slå ut i generell prisøkning for alle energiformer på grunn av de store substitusjonemuligheter som forligger for en stor del av energiforbrukerne — kansje spesielt utenfor transportsektoren. Transportmidlene kan også skifte energibærer på lenge sikt. En kan f. eks. få elektriske biler som i prinsipp kan bruke alle primære enrgiformer bare ved å omforme dem til elektrisitet, enten i et kraftverk eller på selve transportmidlet.

På kortere sikt vil antakelig energikostnadenes andel av totalkostnadene være av større interesse når det gjelder å si noe om etterspørselsendringer som følge av økte energipriser. Disse opplysningene er gitt i tabell 3.

Tabellen inneholder fire beregningsalternativer for egen persontransport på veg som stort sett består av personbiler. Alternativene er innført fordi det er usikkert hvilke kostnadsposter bilisten tar hensyn til når han avgjør omfanget av bilbruken. Vi har fordelt bileierens totalkostnader på 5 poster:

1) kapitalkostnader
2) særavgifter uavhengig av drivstofforbruk
3) vare- og tjenesteforbruk
4) drivstoff
5) særavgifter på bruk av drivstoff

Alternativ a) i tabellen forutsetter at bilisten stort sett oppfatter 4) og 5) som motiverende for kjøringens omfang, alternativ b) omfatter ½ 3) + 4) + 5), alternativ c) omfatter 3) + 4) + 5) og d) omfatter alle fem kostnadspostene.

I tabell 3 er det antatt at markedsmekanismen, eventuelt den offentlige prissetting, vil føre til en prisøkning på elektrisk kraft for skinnegående transport som er lik prisstigningen på dieselolje i jernbanen.

Tabellen viser at det vil være stor forskjell mellom transportmidlene når det gjelder hvordan en økning i energipriser vil slå ut i transportprisene. Energikostnadenes andel av totalkostnadene varierer fra 1,4 % i jernbanedrift til 17,4 % i ruteflygning.

Energikostnadenes andel av totalkostnadene i 1973 ligger for enkelte transportgrener kanskje noe høyere enn vist i tabellen som følge av relativt sterk prisøkning på flere energibærere fra 1970 til 1973. Bensinprisen ekslusive avgifter har steget 41 %, autodieselolje 36 % og elektrisitet til jernbanen med 30 %. Dette vil imidlertid bare kunne gi økt energikostnadsandel i arbeidsekstensive transportgrener, idet prisen på arbeidskraft økte med omkring 33 % i samme periode.

Energikostnadene i tabell 3 består delvis av «rene» energikostnader, men også av kostnader knyttet til bearbeiding og transport av energibæreren samt avanse på slik virksomhet. Som uttrykk for «rene» energikostnader har vi tatt råoljeprisen (på basis av såkalte «postings») som utgangspunkt. For vanlig kvalitet råolje fra Midt-Østen var prisen omkring 10 øre pr. liter 1. juni 1973. Importprisen ligger høyere på grunn av frakten. Den gjennomsnittlige importpris for første halvår

1973 lå på 12,8 øre pr. liter. For å kunne sammenligne den «rene» energiprisen med drivstoffprisene som er brukt i tabellene foran, må vi legge 20 % merverdiavgift til råoljeprisen på 10 øre, det vil si at vi må regne med 12 øre pr. liter.

Prisøkning på råolje vil følge automatisk av generell energiknapphet og høyere utvinningskostnader. En kan ikke forutsi nøyaktig virkningen av en slik prisforhøyelse på ulike drivstoffers utsalgspris. Virkningen vil bl.a. avhenge av markedsforholdene for de enkelte produkter. Det er ikke noe i prisutviklingen for råolje de 10 siste årene som tyder på en forestående energikrise. En prisindeks med basis i 1962 er lik 109 i første halvår av 1973. Så sent som i 1969 lå prisen lavere enn i 1962.

Kolonne 4 i tabell 3 viser totalkostnadsøkning i % for transportgrenene ved fordobling av råoljeprisen. Blant annet på bakgrunn av forrige avsnitt bør dette regneeksemplet bare betraktes som en tilnærmelse til det som faktisk vil kunne skje med kosnadene i de enkelte transportgrener. Totalkostnadenes økning ved fordobling av råoljeprisen er beregnet ved å multiplisere energikostnadsandelen av totalkostnadene med råoljekostnadsandelen av energikostnadene. Ved beregning er det bl. a. forutsatt at økningen i råoljeprisen gir samme utslag i øre pr. liter for samtlige drivstoffer fremstilt av råolje.

Det fremgår av tabell 3 at virkningen av en fordobling av råoljeprisen på totalkostnadene er meget beskjeden for de fleste transportgrener.

Energiprisstigning og transportetterspørsel.

Kjennskapet til priselastisiteter for transportvirksomhet er ufullstendig både i Norge og utlandet. Ved beregningene av etterspørselsendringer for transportgrenene som følge av fordoblet råoljepris er det derfor ikke benyttet krysselastisiteter, og flere av de direkte priselastisitetene bygger på amerikanske data (Houthakker — Taylor: «Consumer demand in the United States 1929—1970») Unntakene er jernbanens godstransport, skipsfart, fly og personbil. Priselastisiteten for jernbanens godstransport er fra Jernbanekomitéens innstilling (1967), og i mangel av andre beregningsresultater er den samme elastisiteten brukt for skipsfart. Priselastisiteten for personbiler er fra TØI-rapporten «Personbilutviklingen frem mot 1990» av Østmoe og Utvik og gjelder egentlig kjøp av bil. Priselastisiteten for fly er fra TØI-rapporten «Oslo-områdets flytrafikk — premisser og prognoser» av Staff og Østmoe.

Det skulle fremgå av det som er skrevet foran i artikkelen, at etterspørselsendringene i siste kolonne i tabell 3 bare bør betraktes som en illustrasjon og en antydning av den størrelsesorden virkningene av en prisøking på råolje vil ha i transportsektoren.

Den største relative etterspørselsendring som følge av energiprisstigning, vil en få i flytrafikken hvor priselastisiteten er forholdsvis høy (-1,5) og energikostnadene utgjør en betydelig andel av totalkostnadene. Ved moderate elastisitetsanslag vil beregnet etterspørselsendring overstige 2,6 % bare for flytransport. Det er verd å merke seg at den lave priselastisiteten for personbiler (-0,3) medfører en nedgang i personbiltrafikken på bare 2,2 % ved fordoblet råoljepris, selv om bilisten bare tar hensyn til utsalgsprisen på bensin når han bestemmer kjøringens omfang. Det bør tilføyes at etterspørselsvirkningen kan bli noe større fordi beregningene ikke tar hensyn til virkningen av substitusjon fra store til små og energibesparende biltyper.

Konklusjon.

Til tross for at det er betydelige forskjeller i energiforbruk (Kcal) mellom transportmidlene, ser det ikke ut til at selv en sterk prisøkning på energi vil føre til vesentlige forskyvninger i etterspørsel mellom dem. Den beskjedne andelen energikostnadene utgjør av totalkostnadene, er en av årsakene til dette.

Innenlands transportetterspørsel vil antakelig bli redusert med under 2 % ved en fordobling av råoljeprisen. Dersom man anser energikrisen som alvorlig nå eller i fremtiden og ønsker en drastisk reduksjon av oljeforbruket, så betyr dette at en må bruke sterkere virkemidler når det gjelder transport enn å overlate reguleringen til markedsmekanismen for energi.

LITTERATUR

(L 1) «President Nixon's Energy Message» Submitted to congress 18.4.1973

(L 2) «Om energiforsyningen i Norge» St meld nr 97 1969—70)

(L 3) William Vickrey: «Economic Criteria for Optimum Rates of Depletion» i Mason Gaffney (Ed.): «Extractive Resources and Taxation» The University of Wisconsin Press, London 1967

(L 4) Karl-Göran Mäler: «Naturtillgångarna och miljön» Ekonomisk debatt, nr 1, 1973

(L 5) Tore Sager: «Kostnader og lønnsomhet i transport» TØI-rapport av 30.5. 1973

Virkninger av statens olje-inntekter på norsk økonomi

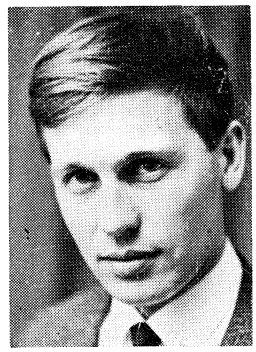

AV
UNIVERSITETSSTIPENDIAT ERLING EIDE,
SOSIALØKONOMISK INSTITUTT

En vesentlig del av statens inntekter av oljeaktiviteten i Nordsjøen kan i analysesammenheng betraktes som en gave fra utlandet. Uansett hvordan staten forsøker å bruke denne valutainntekt vil resultatet bli en like stor økning i importoverskudd + netto finansinvestering + stønader til utlandet. Inntekten kan ikke bli absorbert i den innenlandske økonomi, idet det ikke finnes noen vare- og tjenesteproduksjon som motstykke til denne inntekt.

Ved hjelp av komparativ statikk vises det at forsøk på å anvende inntekten til skattereduksjon eller økt offentlig forbruk eller investering vil medføre prisstigning og vridning i produksjonen i de skjermede sektorers favør.

1. Innledning.

I den økonomisk-politiske debatt er det allerede fremkastet mange forslag om hva statens forventede oljeinntekter kan eller bør brukes til. Bl.a. har representanter for samtlige partier representert på Stortinget antydet at skattenivået bør kunne senkes merkbart. Andre har foreslått et sterkere offentlig engasjement på forskjellige områder. Det kan derfor være interessant å studere mulige virkninger av slike forslag.

Det knytter seg betydelig usikkerhet til størrelsen av statens oljeinntekter. Disse inntekter består hovedsakelig av areal- og produksjonsavgifter og av inntektsskatt fra de selskaper sektoren består av. I Langtidsprogrammet 1974—77 er skatteinntektene ikke forsøkt anslått. Produksjons- og arealavgiftene er derimot antatt å bli ca. 900 millioner kroner i 1977 (s. 184). Dette anslag bygger på forventet produksjon fra de åtte drivverdige funn som var kjent i begynnelsen av 1973. Disse funn vil gi topproduksjon i 1977, og deretter vil produksjonen avta langsomt henimot år 2000. Sektoren «petroleumsutvinning m.v.» vil i 1977 bidra med 8,5 milliarder kroner eller ca. 6 % til BNP (s. 96), og eksportverdien av petroleumsprodukter antas å bli ca. 11 milliarder kroner samme år (s. 89).

Dette er meget forsiktige anslag. Siden Langtidsprogrammet ble skrevet, er det allerede gjort flere lovende funn. Det står dessuten i Langtidsprogrammet (s. 50): «Syd for 62° nordlig bredde antar Industridepartementet at det ikke er urealistisk å anta at de kjente reserver utgjør bare anslagsvis fjerdeparten av de totale reserver i dette området.» Selv dette blir av enkelte betraktet som et forsiktig anslag, og forventningene til letingen nord for 62° nordlig bredde er store. Produksjons- og arealavgiftene i 80-årene og senere kan derfor godt tenkes å utgjøre flere milliarder kroner årlig.

I tillegg kommer så vanlige skatteinntekter. I den utstrekning norske ressurser blir anvendt i petroleumssektoren, vil de trolig gi større skatteinntekter enn de ville ha gitt ved annen anvendelse. Det er imidlertid vanskelig å tenke seg at *økningen* vil innebære virkelig betydelige bidrag til statens inntektsside.

Noe anderledes stiller det seg med den (langt større) utenlandske kapital som engasjeres i petroleumsutvinningen. Skatteinntekter av disse ressurser vil — i motsetning til de norske — komme som en netto inntektsøkning til staten.

Vanskeligheten med å anslå skatteinntektene i petroleumssektoren skyldes vel både usikkerheten ved selve letingen, usikkerheten ved lønnsomheten av selve utvinningen og problemer med å forutsi (og kontrollere?) selskapenes disposisjoner. Likevel synes det rimelig å anta at en produksjonsverdi på kansje flere titalls milliarder (10—20—30 % av BNP?) vil gi skatteinntekter som kan måles i milliarder. Hvis letingen og utvinningen ikke begrenses vesentlig, er det derfor ikke utenkelig at statens skatte- og avgifts-

inntekter fra petroleumssektoren kan bli av størrelsesorden 10 milliarder kroner årlig i 80-årene og senere.

De totale virkninger av petroleumsaktiviteten på norsk økonomi kan vanskelig analyseres uten bruk av f.eks. en utvidet versjon av MSG-modellen eller andre større modeller. Enkelte virkninger kan imidlertid belyses ved enklere modeller, og dette er hensikten med denne artikkelen.

For å rendyrke enkelte hovedtrekk i utviklingen, vil jeg nedenfor anta at alle ressurser som anvendes i petroleumssektoren blir importert — delvis i form av tjenester (f.eks. konsulenter og underleverandører som bruker utenlandsk realkapital) og delvis som investeringsvarer. Videre forutsettes at all råolje og gass eksporteres uforedlet. Derved kan sektoren betraktes som et slags vedheng til norsk økonomi som gir staten inntekter og som bedrer utenriksregnskapet, men som forøvrig ikke påvirker norsk økonomi.

Før jeg setter opp modellen skal jeg minne om noen enkle nasjonalregnskapssammenhenger som viser at statens oljeinntekter (under de nevnte forutsetninger) nødvendigvis må anvendes enten til å finansiere et importoverskudd, til netto finansinvestering eller som gaver til utlandet.

2. Statens oljeinntekter og nasjonalregnskapet.

I nasjonalregnskapet har vi følgende sammenheng:

(i) $(A—B) + \underline{R} + \underline{V} = \underline{I}$

der:

A = eksport
B = import
$\underline{R}$ = renter og aksjeutbytte fra utlandet til Norge (netto)
$\underline{V}$ = stønader fra utlandet til Norge (netto)
$\underline{I}$ = netto finansinvestering

Valutastrømmene er understreket.

I forbindelse med oljeinntektene er det belysende å splitte eksporten i tre komponenter:

(ii) $A = A_1 + A_2 + A_3$

der:

A_1 = produksjons- og arealavgifter + skatteinntekter fra petroleumssektoren
A_2 = eksport av råolje og gass minus A_1 (= beløning til arbeid og kapital i petroleumssektoren)
A_3 = resten av eksporten

Vi har altså at $A_1 + A_2$ = eksport av råolje og gass.

Under de gitte forutsetninger får A_2 ingen direkte betydning for norsk økonomi. A_2 motsvares av vare- og tjenesteimport til petroleumssektoren (andel av B), av renter og aksjeutbytte til de utenlandske kapitaleiere (andel av $\underline{R}$), og av avdrag på lån (andel av $\underline{I}$.)

A_1 vil derimot være en ren «ekstrainntekt» for landet. Det er en inntekt vi får uten å bruke norske ressurser, og det vil heller ikke finnes varer og tjenester produsert innenlands som motstykke til denne inntekt. Som vi ser av (i) og (ii) må denne inntekt derfor anvendes til:

1. Økt importoverskudd ekskl. $A_1 + A_2$
2. Stønader til utlandet
3. Netto finansinvestering, som igjen kan bestå av
   a) netto lån til utlandet
   b) netto avdrag på lån til utlandet
   c) netto direkte investeringer i utlandet
   d) økning i gull- og valutabeholdningen (samt kortsiktige kapitaltransaksjoner).

Uansett hvordan staten i første omgang forsøker å anvende A_1, vil sluttresultatet bli en kombinasjon av disse virkninger.

Det er imidlertid ganske klart at staten gjennom sitt eget forbruk ikke i vesentlig grad kan bidra direkte til å øke importoverskuddet. Den direkte importtilbøyelighet for statens etterspørsel er meget liten. En vesentlig omlegning av statens kjøp av varer og tjenester er derfor nødvendig hvis importoverskuddet skal bli skapt på denne måte. Det er imidlertid vanskelig å tenke seg hva slags kjøp som skulle monne (våpen, prefabrikerte skoler og sykehus?). Skal et tilstrekkelig stort importoverskudd kunne skapes, er det derfor sannsynlig at det må skje gjennom statlig underskuddsbudsjettering (ekskl. A_1). Dette alternativ belyses ved den enkle modell i avsnitt 4.

Det enkleste alternativ er naturligvis å gi bort hele A_1 i form av u-hjelp, som bidrag til internasjonale organisasjoner osv. Da vil vår egen økonomi forbli tilnærmet upåvirket, og vårt «problem» løst.

Den tredje mulighet er netto finansinvestering. Dette synes å være et naturlig alternativ i og med at oljeutvinningen trolig vil vare bare en begrenset periode. For å unngå omfattende vridninger i vår egen økonomi både under ekspansjonsfasen og kontraksjonsfasen av oljeutvinningen (jfr. avsnitt 4), synes det fornuftig å gjøre $\underline{I}$ relativt stor i en overgangsperiode hvor A_1 er på sitt høyeste. Hensynet til inntektsfordeling over tid peker i samme retning.

Den umiddelbare virkning av oljeeksporten vil være en økning i valutabeholdningen. På lang sikt kan det imidlertid ikke komme på tale å akkumulere valuta (og gull) i store mengder. Utover en viss grense er det neppe noen hensikt i å øke beholdningen med tanke på handlefriheten i den økonomiske politikk. Dette gjelder særlig hvis oljeinntektene forventes å vare ved i mange år. Videre vil en stor valutabeholdning gjerne medvirke til å presse kronens verdi oppover.

Det er tvilsomt om dette er ønskelig hvis grunnlaget er en midlertidig valutaakkumulasjon uavhengig av omkostningsforholdene i den indre økonomi.

Investering i form av nedbetaling av gjeld og långivning til utlandet ser derfor ut til å bli av sentral betydning. Det blir imidlertid både en analytisk og en politisk oppgave å avgjøre hva slags investeringer det bør satses på. Direkte private investeringer i utlandet vil naturligvis kunne utgjøre en viktig andel av valutaanvendelsen. Begrenset tilgang på kapital og valutaknapphet blir i hvert fall neppe lenger noen hindring for slik virksomhet.

3. Statens oljeinntekter betraktet som kapitaloverføring fra utlandet.

Slik A_1 er definert i avsnitt 2, kan størrelsen vel så gjerne betraktes som en gave (stønad) fra utlandet til Norge. Det karakteristiske ved gaver er at de utgjør ensidige transaksjoner. Av utlandets totale kjøp av råolje og gass, $A_1 + A_2$, kan A_2 betraktes som vanlig belønning til produksjonsfaktorene for den verdiskapning som har funnet sted, mens A_1 er en ensidig overføring i tillegg til betalingen for den egentlige vareproduksjon. Rent analytisk kan derfor A_1 godt inkluderes i stønadsbalansen i stedet for vare- og tjenestebalansen.

Når man skal studere virkningene av A_1 på norsk økonomi, er det derfor naturlig å se på teoriene for kapitalbevegelser. I denne forbindelse er det imidlertid mindre interessant å studere hva disse teorier kan fortelle om hvorfor kapitalbevegelser oppstår. Mer interessant er å klarlegge hvilke konsekvenser transaksjonene får når de først har funnet sted. Teorier om det siste blomstret opp i forbindelse med krigsskadeerstatningene i mellomkrigstiden og er siden blitt videreutviklet i to hovedretninger: den klassiske og den keynske. Teoriene er oppsummert og bearbeidet i bl.a. Paul A. Samuelsons artikkel «The Transfer Problem & Transport Costs» og i Harry G. Johnsons artikkel «The Transfer Problem and Exchange Stability.»[1])

Ingen av teoriene ser ut til å være av direkte interesse i forbindelse med Norges oljeinntekter. Den keynske variant forutsetter naturlig nok ledige ressurser i såvel giver- som mottagerland, og analysen består hovedsakelig i å undersøke multiplikatorvirkninger av ensidige transaksjoner. Denne type analyse er benyttet bl.a. i forbindelse med u-hjelp, men er av mindre interesse for den situasjon Norge nå befinner seg i med tilnærmet full ressursutnyttelse og store aktivitetsfremmende oljeinntekter i vente.

Den klassiske teori bygger på full ressursutnyttelse i såvel giver- som mottagerland. Den ene sentrale problemstilling er spørsmålet om endringene i driftsregnskapet for de to land som følge av en ensidig overføring blir større enn, mindre enn eller nøyaktig like stor som denne overføring. Hvis endringen ikke er like stor, kan man så studere eventuelle endringer i terms of trade.

Det forutsettes i den enkleste versjon av denne teori at hvert av de to land, la oss kalle dem L_1 og L_2, produserer bare en vare hver, vare 1 og vare 2, som begge konsumeres i de to land. Det kan da under visse forutsetninger vises at en overføring, $\underline{V}$, fra L_1 til L_2 underkompenseres, kompenseres eller overkompenseres på driftsregnskapet for begge land alt ettersom

$$\frac{c_1^1}{c_2^1} \gtrless \frac{c_1^2}{c_2^2}$$

der c_j^i $(i, j = 1,2)$ er den marginale konsumtilbøyelighet for land i m.h.p. vare j. Grovt uttrykt betyr dette at giverlandets driftsregnskap bedres med et beløp mindre enn $\underline{V}$ hvis de to land marginalt sett har en relativt sterk preferanse for sin egenproduserte vare. Sterk preferanse for egenproduserte varer betyr her at $c_1^1 + c_2^2 > 1$, dvs. $\frac{c_1^1}{c_2^1} > \frac{c_1^2}{c_2^2}$.

Samuelson viser i sin artikkel at man a priori ikke kan si noe definitivt om $c_1^1 + c_2^2 \gtrless 1$. Transportomkostninger og toll vil imidlertid medføre en tendens til at landene marginalt foretrekker egenproduserte varer. På den annen side har empiriske undersøkelser i mange tilfelle gitt resultater som underbygger den motsatte konklusjon. (Se f.eks. arbeider av T. C. Chang[2]) og J. J. Polak[3]).) Videre er det slik at resultatene raskt blir mer kompliserte hvis landene produserer mer enn en vare hver. Det er derfor vanskelig å trekke konklusjoner av relevans for Norges situasjon idag utfra denne type teori.

I den klassiske modell er forøvrig et hovedsiktepunkt å trekke konklusjoner om endringer i terms of trade. Med frie valutakurser og $c_1^1 + c_2^2 > 1$ vil $\underline{V}$ medføre en forverring av mottagerlandets terms of trade. Siden vi fortsatt vel må sies å ha en tilnærmet fast valutakurs i forhold til utlandet som helhet,

[1]) Begge artikler er trykket i R. E. Caves og H. G. Johnson (eds.): *Readings in International Economics*, London 1968.

[2]) T. C. Chang: *Cyclical Movements in the Balance of Payments*, Cambridge 1951, s. 37.

[3]) J. J. Polak: *An International Economic System*, London 1954, s. 156.

er det mer interessant å studere en annen modelltype enn den klassiske.

Det er også andre grunner til å forsøke å stille opp en annen type av modell. Siden den norske økonomi er uvesentlig i verdensmålestokk, er det tvilsomt om forutsetningene i den klassiske to-lands modell er realistiske i vårt tilfelle. Videre kan det være interessant å kunne studere nærmere endringer i den innenlandske produksjonsstruktur i det tilfelle hvor vi har både en skjermet og en konkurranseutsatt sektor. Dessuten vil det være interessant å klarlegge nærmere årsakene til en eventuell innenlandsk prisstigning. En modell for Norges oljeinntekter bør også eksplisitt omfatte en offentlige sektor.

Det finnes i litteraturen flere modellvarianter som inkluderer en eller flere av disse elementer. (Se f.eks. henvisningene i Kindlebergers bok *International Economics*.[4]))

Jeg har imidlertid ikke funnet noen fremstilling som ivaretar alle de ønsker som er nevnt ovenfor på en noenlunde tilfredsstillende og enkel måte og har derfor funnet det formålstjenlig å utforme modellen i avsnitt 4. Det ville her føre for langt å påvise på hvilke punkter den avviker fra andre modeller jeg har kommet over, men de enkelte relasjoner er såvidt enkle og selvfølgelige at ingen skulle ha grunn til å bli overrasket.

4. En korttids tosektormodell til belysning av visse virkninger av den norske stats oljeinntekter.

Denne korttidsmodell er altså laget med det spesielle formål å belyse enkelte virkninger på norsk økonomi av den norske stats oljeinntekter. Modellen forutsetter full ressursutnyttelse innenlands. Dette er en rimelig forutsetning for en økonomi som den norske i en situasjon hvor valutabeholdningen ikke begrenser handlefriheten i den økonomiske politikk. Produksjonen er delt i en skjermet og en konkurranseutsatt sektor. Etterspørselsfunskjoner bestemmer den private innenlandske etterspørsel etter konsum- og investeringsvarer fra de to sektorer. Den konkurranseutsatte vare får sin pris fastsatt på verdensmarkedet, mens den skjermede får prisen fastsatt endogent. Disse forutsetninger gjør modellen beslektet med den prisinntektsmodell (PRIM) som benyttes i forbindelse med inntektsoppgjørene. Den konkurranseutsatte vare kan importeres (eller eksporteres). Modellen impliserer at statens oljeinntekter, A_1, i sin helhet går til økt importoverskudd, dvs. at ingen av størrelsene $\underline{V}$, $\underline{R}$ og $\underline{I}$ i (i) endres p.g.a. oljeinntektene.

[4]) Charles P. Kindleberger: *International Economics*, Illinois, 1968, s. 334 og 335.

Modellen har følgende relasjoner:

$$(1)\quad F(X_s, X_k) = 0$$

$$(2)\quad R_s = P_s X_s$$

$$(3)\quad R_k = \bar{P}_k X_k$$

$$(4)\quad C_s = P_s f_s\left(\frac{R - T}{P}\right)$$

$$(5)\quad C_k = \bar{P}_k f_k\left(\frac{R - T}{P}\right)$$

$$(6)\quad A_1 = G_s + G_k - T$$

$$(7)\quad R = C_s + C_k + G_s + G_k - B_1$$

$$(8)\quad R_s = C_s + G_s$$

$$(9)\quad R_k = C_k + G_k - B_1$$

$$(10)\quad P = \frac{P_s X_s + \bar{P}_k X_k}{X_s + X_k}$$

$$(11)\quad \frac{F'_s}{F'_k} = \frac{P_s}{\bar{P}_k}$$

Symbolforklaring:

Fotskriftene s og k angir henholdsvis skjermet og konkurranseutsatt sektor.

X_s, X_k = produserte mengder
R = netto nasjonalprodukt, ekskl. A_1, i løpende priser
R_s, R_k = netto sektorprodukt i løpende priser
C_s, C_k = privat konsum og investering i løpende priser
A_1 = statens produksjons- og arealavgifter pluss skatteinntekter fra petroleumssektoren
B_1 = import av k-varen
P = prisindeks for nasjonalproduktet
P_s, $\bar{P}_k$ = pris på s- og k-varen
G_s, G_k = offentlig konsum og investering i løpende priser
T = skattebeløp

Med gitt $\bar{P}_k$, A_1 og to av de tre offentlige handlingsparametre, G_s, G_k og T, (samt «pene» funksjonsformer) blir de 11 øvrige variable bestemt av modellens relasjoner.

Forklaring av relasjonene:

(1): Transformasjonsfunksjon for produksjonen. Under forutsetning av positive, men avtagende grenseproduktiviteter i de to sektorer blir

$$F''_{sk} = F''_{ks} = \frac{\delta^2 F}{\delta X_s \delta X_k} < 0$$

og transformasjonskurven konkav (krummet fra origo).

(2) og (3): Definisjoner av sektorprodukt i løpende priser.

(4): Etterspørselsfunksjon for s-varen. Det forutsettes at $0 \leq f'_s \leq 1$.

(5): Etterspørselsfunksjon for k-varen. Det forutsettes at den private sektor bruker hele sin disponible inntekt til å etterspørre de to varene, dvs.:

(5*) $R - T = C_s + C_k$.

Av (4) og (5*) får vi $C_k = R - T - C_s =$

$$R - T - P_s f_s\left(\frac{R-T}{P}\right) = \bar{P}_k f_k\left(\frac{R-T}{P}\right), \text{ hvor}$$

$$f_k\left(\frac{R-T}{P}\right) = \frac{R-T}{\bar{P}_k} - \frac{P_s}{\bar{P}_k} f_s\left(\frac{R-T}{P}\right).$$

(5) er således en avledet funksjon og formen på f_k er avhengig av formen på f_s. (5*) kunne ha vært benyttet direkte i stedet for (5).

(6): Betingelse om balansert offentlig budsjett, A_1 inkl.

(7): Generalbudsjettbetingelse for tilgang og bruk av de to varer.

(8): All produksjon i skjermet sektor brukes innenlands.

(9): Etterspørslen etter k-varen dekkes delvis ved innenlandsk produksjon og delvis ved import.

(10): Definisjon av prisindeks for nasjonalproduktet.

(11): Tilpasningsbetingelse for produksjonen: forholdet mellom grenseproduktivitetene i de to sektorer er lik prisforholdet. (Kan begrunnes ut fra en underliggende profittmaksimeringsadferd under frikonkurransebetingelser.)

Vi skal ved hjelp av komparativ statikk studere enkelte virkninger av å endre A_1. Modellen er differensiert i et appendix og er presentert på redusert form i ligningene (A22) — (A32). Disse ligninger gir endringene i de 11 endogene variable som funksjoner av endringer i A_1, G_s og G_k.

a) *Virkninger av å bruke oljeinntektene til skattereduksjon.*

Virkningene av å bruke hele endringen i A_1 til å redusere skattebeløpet finner vi ved å sette $dG_s = dG_k = 0$ i (A22) — (A32). Da blir $dT = -dA_1$. Resultatene for de 10 øvrige endogene variable er oppført i tabell 1.

Størrelsene x og y er definert i (A13) og (A14). x angir hvor stor andel X_s utgjør av den totale produksjon. Størrelsen av x er av betydning for endringer i prisindeksen for nasjonalproduktet. y er et uttrykk for krumningen av transformasjonskurven (se fig. 1): jo større y, desto sterkere krumning. Sterk krumning av transformasjonskurven betyr at alternativkostnaden for produksjon av begge varer er raskt økende i omegnen av det punkt på transformasjonskurven vi betrakter. (Generelt varierer y langs transformasjonskurven.) Dette innebærer igjen at for hver ny liten økning av X_s ved en bevegelse langs transformasjonskurven, blir reduksjonen i X_k raskt økende. Grovt sagt betyr sterk krumning at det blir stadig vanskeligere å overføre ressurser fra den ene sektor til den andre ved en bevegelse langs kurven. (En lineær transformasjonskurve vil gi $y = 0$.) Størrelsen av y får betydning for alle nominelle endogene størrelser og også for de endogene priser. Dette skyldes at krumningen av transformasjonskurven er avgjørende for hvilken endring i prisforholdet som er nødvendig for å oppnå en viss vridning i produksjonen.

Siden modellen har en typisk etterspørselsdominert karakter, ser vi som ventet av første kolonne i tabell 1 at de marginale etterspørselstilbøyeligheter bestemmer endringene i etterspørselen etter de to varer og derved også hvor på transformasjonskurven tilpasningen vil finne sted. Prisstigningen blir større jo større X_s er i forhold til den totale produksjon (stor x) og jo sterkere transformasjonskurven er krummet (stor y). En relativt stor x innebærer at s-varen utgjør en stor del av nasjonalproduktet og derfor blir tillagt stor vekt når prisindeksen for dette skal beregnes.

Kurven OC^1 er ekspansjonskurven for den private etterspørsel etter de to varer, idet den offentlige etterspørsel for enkelhets skyld er satt lik 0 i figuren. All inntekt i den private sektor er forutsatt brukt på de to varene. Kurven illusterer ligningene (4) og (5), og helningen viser de marginale etterspørselstilbøyeligheter.

I utgangssituasjonen markerer X_0 sammensetningen av både produksjon og etterspørsel. Produksjonen har tilpasset seg i dette punkt for å tilfredsstille etterspørrerne. (Man kunne ha innført den underliggende preferansestruktur i modellen og illustrert denne med nivålinjer for velferden. En av disse nivålinjer ville ha tangert transformasjonskurven i X_0.)

Hvis landet under de gitte forutsetninger får en oljeinntekt dA_1 som overføres til den private sektor i sin helhet, vil etterspørselsøkningen skje ved en bevegelse utover langs OC^1. For å dekke den økende etterspørsel etter s-varen, må det overføres ressurser fra den konkurranseutsatte til den skjermede sektor,

Tabell 1. Virkninger av å øke statens oljeinntekter under alternative forutsetninger.

	a) Skatte-reduksjon $dG_s = dG_k = 0$	b) Økning i statens utg. $dG_s = \frac{g'_s}{1-g'_s} dG_k$	a') Skatte-reduksjon, relative priser i ettersp.f.	b') Økning i statens utg., relative priser i ettersp.f.
$\frac{dX_s}{dA_1}$	f'_s	g'_s	zf'_{s1}	zg'_s
$\frac{dX_k}{dA_1}$	$-f'_s$	$-g'_s$	$-zf'_{s1}$	$-zg'_{s1}$
$\frac{dC_s}{dA_1}$	$(y+1)f'_s$	yg'_s	$z(y+1)f'_{s1}$	$z(yg'_s+yf'_{s2}g'_s)$
$\frac{dC_k}{dA_1}$	$f'_k (=1-f'_s)$	0	$f'_{k1}+zyf'_{s1}f'_{k2}$	$zyf'_{k2}g'_s$
$\frac{dR}{dA_1}$	yf'_s	yg'_s	zyf'_{s1}	zyg'_s
$\frac{dR_s}{dA_1}$	$(y+1)f'_s$	$(y+1)g'_s$	$z(y+1)f'_{s1}$	$z(y+1)g'_s$
$\frac{dR_k}{dA_1}$	$-f'_s$	$-g'_s$	$-zf'_{s1}$	$-zg'_s$
$\frac{dP}{dA_1}$	xyf'_s	xyg'_s	$zxyf'_{s1}$	$zxyg'_s$
$\frac{dP_s}{dA_1}$	yf'_s	yg'_s	zyf'_{s1}	zyg'_s
$\frac{dB_1}{dA_1}$	1	1	1	1

og vi får en bevegelse av produksjonspunktet fra X_0 mot syd-øst langs transformasjonskurven. Dette vil redusere produksjonen av k-varen og således skape et importbehov. Med de tilnærmelser differensialene gir, utgjør denne importkomponent segmentet C_0X_1 på fig. 1. Inntektsøkningen har dessuten gitt mulighet for en ekstra etterspørsel etter k-varen, avmerket med segmentet C_0C_1. Av (A9) ser vi at disse to komponenter er lik dB_1 som iflg. (A32) er lik dA_1. Hele oljeinntekten, dA_1, brukes således til å kjøpe de to importandelene av k-varen, og vi får $X_1C_1 = dA_1$. Vi ser således at hele økningen i statens oljeinntekt til syvende og sist anvendes til import(overskudd), og det oppstår ingen endringer i valutasituasjonen.

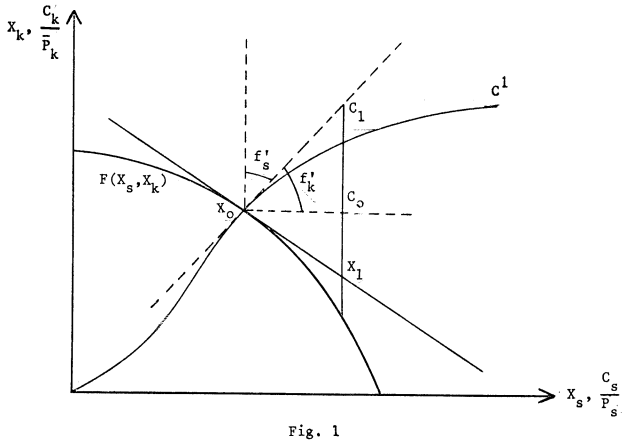

Fig. 1

Produksjons- og konsumpunktene er lette å finne grafisk ved å bruke en variant av «fyrstikkmetoden». Vi kan da forlate den tilnærmelse differensialene innebærer for endelige endringer og se på fig. 2. Ved en inntektsøkning $\triangle A_1$ finner vi konsumpunktet C_2 og produksjonspunktet X_2 for den X_s som er slik at den loddrette avstand mellom ekspansjonskurven for den private etterspørsel og transformasjonskurven for produksjonen er lik $\triangle A_1$ (til høyre for X_0). Vi ser her at krumningen av begge kurver blir av betydning for tilpasningen.

For å få produksjonstilpasning i X_2 må P_s øke slik at (11) blir oppfylt. Ved sterk krumning (stor y) vil P_s måtte stige mye. Da blir $\triangle X_s = X_0C_0$ relativt liten. Det samme blir $\triangle X_k = C_0C_2$. Dette innebærer at $\triangle A_1$ gir en relativt liten forbedring i realkonsumet, mens vridningen i produksjonen blir relativt omfattende. Dette gjelder spesielt hvis f'_s er relativt stor, jfr. OC^3 i fig. 3. Hvis derimot f'_s er relativt liten, jfr. kurven OC^4, vil konsumpunktet endre seg vesentlig uten at vridningen i produksjonen behøver å bli så sterk.

b) *Økning i offentlige utgifter.*

Ligning (A22) — (A32) gir løsningen for forskjellige kombinasjoner av dG_s og dG_k. For å sammenligne virkningene av å bruke dA_1 til skattereduksjon og til øket offentlige etterspørsel må en fordeling av det offentliges utgifter til s-varen og k-varen bestemmes. Analogt med den private etterspørsel kan man innføre:

$$G_s = g_s\,(G_s + G_k)$$

Dette reduserer antall frihetsgrader med 1. Vi kan her tenke oss at g_s-funksjonen gir uttrykk for det offentliges preferanser. (Analogien med den private etterspørsel ville kanskje ha vært mer åpenbar hvis vi hadde brukt realstørrelser i g_s-funksjonen. Vårt valg kan imidlertid forsvares ut fra offentlig budsjetteringspraksis.)

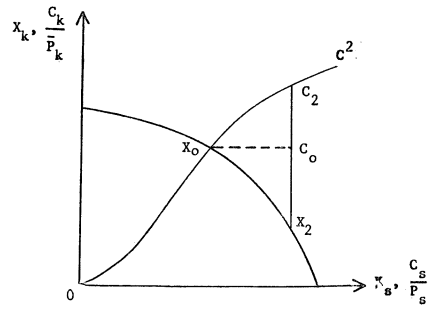

Fig. 2

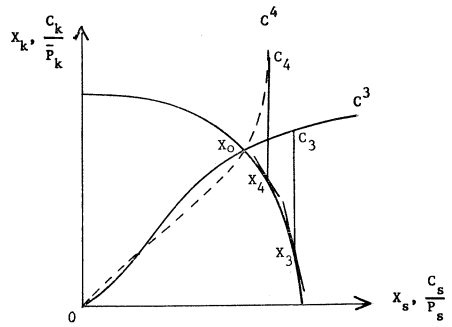

Fig. 3

Differensiering gir:

(iii) $\quad dG_s = g'_s dG_s + g'_s dG_k,$

hvor g_s kan defineres som det offentliges marginale etterspørselstilbøyelighet etter s-varen.

Setter vi videre $dT = 0$, vil vi av (iii) og (A24) få:

(iv) $\quad dG_s = g'_s dA_1$

(v) $\quad dG_k = (1 - g'_s)dA_1$

Setter vi nå inn (iv) og (v) i (A22), (A23), (A25) — (A32), får vi løsningene for de endogene variable. Resultatene er notert i tabell 1.

Sammenlignet med tilfelle a) har nå de offentlige etterspørselstilbøyeligheter erstattet de private. Hvis $g'_s > f'_s$ (hvilket er situasjonen i Norge idag), vil vi i tilfelle b) få en sterkere vridning i produksjonen og en sterkere prisstigning enn i tilfelle a). Den private realetterspørsel endres ikke i dette tilfelle.

c) *Importøkning kun til det offentlige.*

For å unngå vridning i produksjonen og prisstigning kan naturligvis staten bruke en større del av dA_1 til å etterspørre k-varen enn g_s-funksjonen gir uttrykk for. Resultatet for det ekstreme tilfelle med $dG_s = 0$, $dT = 0$ ($\Rightarrow dG_k = dA_1 = dB_1$) gir naturligvis som resultat at alle øvrige endogene variable blir 0.

d) *Prisforholdet som argument i etterspørselsfunksjonene.*

De endringer i de endogene variable som vi har utledet ovenfor vil delvis bli motvirket hvis prisfor-

holdet innføres som argument i etterspørselsfunksjonene:

$$(4') \qquad C_s = P_s f_s\left(\frac{R-T}{P}, \frac{P_s}{\overline{P}_k}\right)$$

$$(5') \qquad C_k = \overline{P}_k f_k\left(\frac{R-T}{P}, \frac{P_s}{\overline{P}_k}\right)$$

Differensiering av modellen med (4') og (5') i stedet for (4) og (5) kan utføres på samme måte som differensieringen i appendixet.

Betegner vi den deriverte av den private realetterspørsel etter s-varen m.h.p. første argument med f'_{s1} og m.h.p. annet argument med f'_{s2} — og tilsvarende for k-varen — får vi resultater som er analoge med dem vi har i de to første kolonner i tabell 1. En forskjell er at f'_s og f'_k erstattes med f'_{s1} og f'_{s2}. Videre er alle resultater bortsett fra importen B_1 multiplisert med størrelsen $\frac{1}{1-yf'_{s2}}$, som i tabellen er kalt z av typografiske grunner. Under forutsetning av at $f'_{s2} > 0$ ser vi at $z < 1$ og at størrelsen blir større med økende krumning på transformasjonskurven og med økende substitusjon i etterspørselen. Dette betyr at prisstigningen og vridningen i produksjonen blir motvirket når prisforholdet inngår som argument i etterspørselsfunksjonene.

5. Konklusjoner.

Med den klype salt for hånden som en slik enkel modell krever, skal noen nærliggende konklusjoner antydes.

Modellen har visse likhetstrekk med en enkel keynsk makromodell hvor pengemengden i samfunnet økes. Statens anvendelse av A_1 (lign. (6)) innebærer at pengemengden øker via valutainntekten i stedet for ved lånetransaksjoner. (6) er jo statens budsjettbetingelse. Den realøkonomiske virkning blir den samme i de to tilfeller. Derfor blir virkningene også på mange måter de samme som ved en monetær ekspansjon i en økonomi med full beskjeftigelse. I vår modell utgjør imidlertid valutabeholdningen intet problem. Modellen impliserer tvert imot at importoverskuddet (ekskl. A_1) skal være like stort som A_1.

Etterspørselstilbøyelighetene bestemmer vridningen i produksjonen. Hvis $f'_s = f'_k = \frac{1}{2}$, vil vi i tilfelle a) få at for hver milliard kroner A_1 øker, vil sektorproduktet avta med 500 millioner kroner i k-sektoren og øke med samme beløp i s-sektoren. Prisstigningen vil bli stor nok til at en så stor del av produksjonen av k-varen vil opphøre. De konkurranseutsatte sektorer i PRIM skaper ca. 36 % av BNP eller ca. 32 milliarder kroner i 1970.[5]) De største og viktigste av disse sektorer tilhører industrien. Hvis dA_1 blir flere milliarder kroner, vil derfor en vesentlig del av virksomheten i disse sektorer trolig opphøre. Dette kommer eventuelt i tillegg til de omlegninger som finner sted av andre grunner.

I Langtidsprogrammet 1974—77 antas det at sektorproduktet i industri og bergverk vil vokse raskere enn i andre sektorer frem til år 2000 (s. 80—81). Hvis oljeinntektene blir store og anvendes innenlands, vil denne antagelse kanskje ikke holde.

Prisstigningen vil være avhengig av hvor lett ressurser kan overføres fra k-sektoren til s-sektoren. Overføringer av relativt beskjedent omfang, f.eks. vesentlig mindre enn det som tilsvarer vanlig kapitalslit, kan muligens skje relativt lett. Anderledes blir det hvis 10—20—30 % av industrien må nedlegges i løpet av ganske få år. Særlig viktig er det her å huske på at denne virkningen kommer i tillegg til det som skjer av andre grunner. Alt i alt kan derfor omstillingsproblemene bli betydelige. Men problemene vil naturligvis bli dempet ved en jevn ekspansjon i økonomien som helhet. Dette vil gi seg utslag i en ekstra rask ekspansjon i s-sektoren uten at reduksjonen i k-sektoren blir så stor. K-sektoren kan eventuelt også ekspandere, men i et relativt beskjedent tempo.

Tendensen til prisstigning bør for øvrig sees i sammenheng med den programmatiske uttalelse i Langtidsprogrammet 1974—77 (s. 112) hvor det heter at «regjeringen anser det for å være meget viktig å få en kraftig bremsing av prisstigningen».

Den offentlige sektors andel av BNP øker stadig, og uten drastiske tiltak vil den fortsette å gjøre det i tiden som kommer. I Langtidsprogrammet 1974—77 (s. 157 ff) er det beskrevet hvordan utviklingen i offentlige utgifter ville bli frem mot år 2000 hvis en skulle gjennomføre det som de ulike faginstanser mener er en nøktern utvikling på sine områder. Med en slik forutsetning ville de offentlige utgifters andel av BNP øke fra 43 pst. i 1973 til nesten 55 pst. i år 2000 ved en vekst i BNP på 4 pst. årlig og til nærmere 70 pst. ved en vekst på 3 pst. årlig. Hvis vi får en slik utvikling, vil de skjermede sektorer ekspandere i forhold til de konkurranseutsatte. Størrelsen x i modellen vil da vokse i årene som kommer, og dette

[5]) Nasjonalbudsjettet 1972, tabell 5 og 9 i tabellvedlegget. Tabellene gir ikke grunnlag for en nøyaktig beregning, og tallene i teksten er derfor noe usikre.

vil medføre at den samme dA_1 vil forårsake en stadig større prisstigning. Det er også grunn til å tro at y vil øke etter hvert som en stadig større andel av våre ressurser blir overført til de skjermede sektorer. Disse trekk ved utviklingen synes derfor å forsterke de problemer med anvendelsen av oljeinntektene som modellen antyder. På den annen side er det naturligvis også mange andre effekter som modellen ikke belyser, og som kanskje motvirker de tendenser vi her har konsentrert oppmerksomheten mot.

Appendix.

Differensiering av modellen.

For å forenkle beregningene settes prisene og produktmengden i den skjermede sektor lik 1 i utgangssituasjonen. Disse konvensjonelle valg av målestokk vil ikke påvirke de konklusjoner som trekkes.

Videre forutsettes det for enkelhets skyld at $A_1 = 0$ og $G_s = G_k = 0$ i utgangssituasjonen.

Siden $P_s = 1$ i utgangssituasjonen, vil vi også få $C_s = X_s\,(= 1)$. Disse forutsetninger gjør beregningene betydelig enklere uten å innvirke på hovedtrekkene i konklusjonene.

Differensiering av (1) — (11) gir:

$$(A1)\quad F'_s dX_s + F'_k dX_k = 0$$

$$(A2)\quad dR_s = dP_s + dX_s$$

$$(A3)\quad dR_k = dX_k$$

$$(A4)\quad dC_s = dP_s + f'_s dR - f'_s dT - (R - T)f'_s dP$$

$$(A5)\quad dC_k = f'_k dR - f'_k dT - (R - T)f'_k dP$$

$$(A6)\quad dA_1 = dG_s + dG_k - dT$$

$$(A7)\quad dR = dC_s + dC_k + dG_s + dG_k - dB_1$$

$$(A8)\quad dR_s = dC_s + dG_s$$

$$(A9)\quad dR_k = dC_k + dG_k - dB_1$$

$$(A10)\quad dP + X_k dP = dP_s$$

$$(A11)\quad F''_{ss} dX_s + F''_{sk} dX_k = F''_{ks} dX_s + F''_{kk} dX_k + F'_k dP_s$$

Herav kan utledes:

Av (A1) og (11):

$$(A12)\quad \frac{F'_s}{F'_k} = -\frac{dX_k}{dX_s} = \frac{P_s}{P_k} = 1$$

Av (A10):

$$(A13)\quad dP = \frac{1}{1 + X_k} dP_s = x dP_s$$

$$\text{der } x = \frac{1}{1 + X_k} = \frac{X_s}{X_s + X_k}\,.$$

Av (A11):

$$(A14)\quad dP_s = \left(\frac{F''_{ss} - F''_{ks}}{F'_s} + \frac{F''_{kk} - F''_{sk}}{F'_k}\right) dX_s$$

$$= y dX_s$$

Ifølge forutsetningen om avtagende grenseutbytte i produksjonen, har vi

$$y = \frac{F''_{ss} - F''_{ks}}{F'_s} + \frac{F''_{kk} - F''_{sk}}{F'_k} > 0$$

Av (A4) og (A13):

$$(15)\quad dC_s = \left[1 - (R - T)f'_s x\right] dP_s + f'_s dR - f'_s dT$$

Vi har $(R - T)x = (C_k + C_s)x = 1$, idet hele den privatdisponible inntekt brukes til kjøp av $C_s + C_k$, som tilsammen utgjør hele produksjonen.

Av (A15):

$$(A16)\quad dC_s = (1 - f'_s) dP_s + f'_s dR - f'_s dT$$

Av (A8) og (A2):

$$(A17)\quad dC_s = dR_s - dG_s = dP_s + dX_s - dG_s$$

Av (A17) og (A16):

$$(A18)\quad dX_s = -f'_s dP_s + f'_s dR - f'_s dT + dG_s$$

Av (A14), (A18) og (A6):

$$(A19)\quad (1 + yf'_s) dP_s = yf'_s dR + y dG_s - yf'_s (dG_s + dG_k - dA_1)$$

Av (A2), (A12) og (A3):

$$(A20)\quad dR_s = dP_s + dX_s = dP_s - dX_k = dP_s - dR_k$$

Av (A7), (A8), (A9) og (A20):

$$(A21)\quad dR = dP_s$$

Av (A19) og (A21):

$$(A22)\quad dR = y(1 - f'_s) dG_s - yf'_s dG_k + yf'_s dA_1$$

$$(A23)\quad dP_s = y(1 - f'_s) dG_s - yf'_s dG_k + yf'_s dA_1$$

Av (A6):

$$(A24)\quad dT = dG_s + dG_k - dA_1$$

Av (A18) og (A21):

(A25) $dX_s = (1 - f_s')dG_s - f_s'dG_k + f_s'dA_1$

Av (A12), (A3) og (A25):

(A26) $dX_k = -(1 - f_s')dG_s + f_s'dG_k - f_s'dA_1$

(A27) $dR_k = -(1 - f_s')dG_s + f_s'dG_k - f_s'dA_1$

Av (A20) og (A23):

(A28) $dR_s = dP_s + dX_s$

$= (y + 1)\left[(1 - f_s')dG_s - f_s'dG_k + f_s'dA_1\right]$

Av (A8) og (A28):

(A29) $dC_s = dR_s - dG_s$

$= (y + 1)\left[(1 - f_s' - \frac{1}{y + 1})dG_s\right.$

$\left. - f_s'dG_k + f_s'dA_1\right]$

Av (A13) og (A23):

(A30) $dP = xdP_s$

$= xy\left[(1 - f_s')dG_s - f_s'dG_k + f_s'dA_1\right]$

Av (A5), (A13) og (A21):

(A31) $dC_k = -f_k'dT = f_k'(-dG_s - dG_k + dA_1)$

Av (A9), (A27) og (A24):

(A32) $dB_1 = dA_1$

(A22) - (A32) er den differensierte modell på redusert form.

SAMFERDSELSDEPARTEMENTET

KONSULENT II

(ENGASJEMENT) TIL UTREDNINGSAVDELINGEN

Under Utredningsavdelingen sorterer utredninger og mer langsiktige planer vedrørende samferdselssektoren.

Søkerne må ha sosialøkonomisk embetseksamen eller annen høyere utdanning. Nærmere opplysninger ved underdirektør Sanne i tlf. 11 94 83.

Konsulent II
Lønnsklasse 19.

Konsulent I
Lønnsklasse 20.

Søknad innen 21. desember til
SAMFERDSELSDEPARTEMENTET,
Administrasjonsavdelingen,
Myntgaten 2,
Oslo-Dep., Oslo 1.

Finansiering av boligfornyelse [1)]

AV
DIREKTØR JOHAN HOFFMANN,
DEN NORSKE STATS HUSBANK

Mange er opptatt av spørsmålet om rehabilitering av eldre boliger som et alternativ til totalsanering og nybygging. På et kurs avholdt av Norske Sivilingeniørers Forening nylig, har adm. direktør i Husbanken Johan Hoffmann redegjort for de muligheter som i dag foreligger for å oppnå lån til rehabilitering av den eldre boligmassen. Han peker på at finansieringen har sammenheng med andre forhold som husleieregulering, eierforholdene og gårdeiernes og leietakernes holdning til spørsmålet. Til slutt kommer han inn på kommunenes rolle når det gjelder sanering og rehabilitering og drøfter mulighetene av utvidet offentlig engasjement i finansieringsproblemet.

1. Boligmassen.

Av den samlede *boligmasse* på 1,3 mill. boliger er anslagsvis 60 % etterkrigsboliger, 40 % førkrigsboliger og 20 % fra før århundreskiftet. Mellom 70 og 75 % ligger i småhus. Småhusene er i alt vesentlig personlig eide, men en del av boligene der er leieboliger. De fleste blokker fra før krigen er private leiegårder, men det forekommer også en del gårder med aksjeleiligheter. Den blokkbebyggelsen som er ført opp etter krigen, eies i alt overveiende grad av borettslag hvorav de fleste har tilknytning til et boligbyggelag.

Tilgangen av nye boliger har i de senere år ligget på ca. 40.000 om året. *Avgangen* har vi forholdsvis dårlige opplysninger om, men den anslåes til ca. 15 — 16 000 om året. Ordentlig beskjed om dette får vi først når resultatene av boligtellingen i 1970 foreligger, visstnok senhøstes i år. Avgangen skyldes mange forhold, men størst rolle spiller antakelig fraflyttingen fra visse landdistrikter, omdanningen av tomannsboliger til eneboliger, omdanningen av boliger til kontorer og riving av boliger i forbindelse med trafikksanering osv.

Også når det gjelder *utbedringen og moderniseringen* av den eksisterende boligmasse er opplysningene mangelfulle. Inntrykket er at småhusene gjennomgående holdes godt ved like og også moderniseres. I førkrigsleiegårdene i byene foregår det en del modernisering av den enkelte leilighet, men ellers foregår det forholdsvis liten modernisering av disse gårdene som til dels forslummes.

For den boligreising som har funnet sted etter krigen, har som kjent *statsbankfinansieringen* — i første rekke gjennom Husbanken, men også gjennom Landbruksbanken — spilt en stor rolle. Ca. 2/3 av etterkrigsboligene er reist med lån fra en av disse bankene, og av den løpende boligproduksjon finansieres 70 — 75 % med slike lån. Også når det gjelder modernisering og utbedring av den eksisterende boligmasse forekommer statlige låne- og støtteordninger, men de spiller her en vesentlig mindre rolle. Spesielt gjelder dette for rehabiliteringen av boliger i byene. Det er i alt vesentlig private midler som her er investert.

2. Nærmere om småhusene.

Både *Landbruksbanken og Husbanken* har låneordninger som er aktuelle for utbedringen av eldre småhus. I 1972 gav Landbruksbanken lån til utbedring av vel 900 hus og Husbanken til i underkant av 800 hus. Jeg skal senere komme litt tilbake til Husbankens låneordning på dette område. Staten har også i mange år hatt en ordning med *tilskott* til utbedring av boliger for å dekke et særskilt sosialt behov, fortrinnsvis i landdistriktene. 10 mill. kroner står i år til rådighet for dette formål. Maksimumsbeløpet er kr. 5.000 pr. hus (kr. 10.000 i samedistikter). Av stor betydning har også vært de tilskott som staten gjennom mange år har ytet til planlegging og bygging av vannverk på landsbygda. Ordningen omfatter anlegg for enkelte eiendommer eller fellesanlegg, men ikke kommunale anlegg. Bevilgningen for 1973 er på 9 mill. kroner.

Når småhusene har vært utbedret og modernisert i større utstrekning enn leilighetene, har det sikkert en viss sammenheng med *eierforholdene.* De private småhuseiere har åpenbart vært motivert for å forbedre husene. Inflasjonen har ført til at gjeldsbyrden er beskjeden, og husene frembyr der-

[1)] Foredrag ved Norske Sivilingeniørers Forenings kurs 25. og 26. oktober 1973: Byfornyelse gjennom rehabilitering.

for et forholdsvis godt *kredittgrunnlag*. Vår desentraliserte banksystem — med sparebanker som tradisjonelt yter lån mot pant i fast eiendom — har også ligget vel til rette for å gi lån til disse formål.

I de senere år er det riktignok skjedd en viss *tilstramning*, blant annet fordi sparebankene har tatt opp mange nye oppgaver. Innvilgning av lån er i dag ikke i samme grad som før bare et spørsmål om sikkerhetsstillelse og tillit til låntakeren. Det kreves også at lånsøkeren står i fast kundeforhold til banken. Avdragstiden er i de senere år blitt redusert betydelig. På den annen side har flere kommuner garantiordninger som gjør det lettere å oppnå lån i vedkommende lokale bank.

3. Nærmere om flerfamiliehusene.

Siden de fleste førkrigs flerfamiliehus eies av private gårdeiere, er *gårdeiernes motivering* for rehabilitering av avgjørende betydning. En god del gårdeiere har vært interessert i å utbedre husene, og det har også foregått adskillig modernisering av de enkelte leiligheter bekostet av leieboerne. Allikevel er omfanget av rehabiliteringen forholdsvis begrenset. Gårdeierne hevder at dette skyldes at husleiereguleringen og beskatningen er til hinder for at det kan legges opp kapital som kan nyttes for modernisering. Vanskelighetene er i de senere år blitt enda større, fordi det i økende utstrekning kreves rask nedbetaling av pantegjelden.

Prisbestemmelsene gir rom for leieforhøyelser som skulle gi rimelig dekning for utgiftene ved utbedring og modernisering. Det lave husleienivået i den gamle boligmassen gir imidlertid et svakt grunnlag for en oppsparing som kan bidra til finansieringen av en rehabilitering i større omfang.

Etter hvert er også *kredittmulighetene* blitt mindre. Vi holder foreløpig Husbanken utenfor. Bankene er mindre interessert enn før i å yte pantelån i boligeiendommer, noe som bl.a. har sammenheng med reguleringen av rentesatsen for slike lån. Forsikringsselskapene og Bykreditt oppfordres til å prioritere utlån til nye boliger. Lån til modernisering forekommer derfor oftere som lån til oppussing av den enkelte leilighet enn som lån til full modernisering av hele eiendommen skjønt også det siste forekommer i en viss utstrekning, f.eks. i forbindelse med overdragelse av eiendommen.

Oslo kommune har en *garantiordning* som det kan være grunn til å nevne i denne forbindelse. Huseiere som ønsker å modernisere eldre eiendommer ved å legge inn bad og vannklosetter, kan få kommunal garanti for nødvendige lån. Disse forrentes for tiden med 6½ % pr. år, og avdragstiden er 20 år. Slik lånegaranti gis uten behovsprøving og uten særlige krav til alder, familiestørrelse o.l. Lånet må ha tilfredsstillende pantesikkerhet i eiendommen. Garantiordningen kan derfor ikke nyttes av leieboere med mindre eieren samtykker i at eiendommen pantsettes til sikkerhet for lånet.

Kommunen garanterer også for lån til installasjon av stigeledninger samt lån til felles fryseboks- og vaskerianlegg. Slike lån må tilbakebetales over 6 år, hvorav det første er avdragsfritt. Renten er 6½%. Oslo kommune har også forskjellige ordninger med støtte i form av bidrag eller lån til installasjon av elektriske varmeovner, oljekaminer og vannvarmere m.v. for alders- og uføretrygdede.

Spørsmålet om overføring av leiegårder til *leieboerandelslag* har ofte vært fremme i diskusjonen. I Oslo har en eksempel på en stor transaksjon av denne art, nemlig overføringen av 4.500 boliger som tidligere tilhørte kommunen, til beboerne som borettshavere. Ellers har det vært vanskelig å få til slike ordninger, og når denne transaksjonen fikk et så betydelig omfang, hang det nok sammen med den særdeles gunstige overdragelsespris som Oslo kommune gikk med på. Leieboerne er ofte lite motivert for å overta den gården de bor i, spesielt hvis en modernisering som skal gjennomføres i forbindelse med overtakingen, fører til noen vesentlig leieforhøyelse. Regjeringen har nylig fremmet forslag om lov om *Kommunal forkjøpsrett* til leiegårder. Kommunen skal etter dette forslaget kunne nytte forkjøpsretten på egne vegne eller på vegne av borettslag, stiftet blant leierne i gården, eller selskap som ledes og kontrolleres av kommunen.

En av bankene i Oslo opplyser at den har avtale med oljeselskaper om *garanti for lån* til oljefyringsanlegg, ikke minst aktutelt i forbindelse med omlegging av eldre fyringsanlegg. Banken har også sluttet avtale med en rørleggerorganisasjon om lån til modernisering av vann-, varme- og sanitæranlegg.

Også den kredittt som enkelte firmaer yter i forbindelse med salg av firmaets produkter har en viss betydning i denne forbindelse. Som eksempel kan nevnes at et firma som selger elektriske artikler, tilbyr komplett nytt kjøkken med mulighet for full lånefinansiering opptil kr. 18.000 og med avdragstid opptil 5 år.

4. Husbankens utbedringslån. Statlige låne- og støtteordninger ellers.

I desember 1968 sluttet Stortinget seg til et forslag fra Regjeringen om at *Husbanken* kunne gi lån til utbedring av eldre boliger i to nærmere bestemte grupper av tilfeller, nemlig

a) utbedring av boliger for eldre og uføre m.v. og når det ellers foreligger et særlig sosialt behov — lån på sosialt grunnlag,

b) utbedring av boliger i forbindelse med planmessig sanering eller annen byfornyelse når utbedringen ikke kan finansieres på annen måte — byfornyelseslån.

Hittil er det bare utbedringslån på sosialt grunnlag som har spilt noen rolle i praksis. I 1972 gav Husbanken 784 slike lån med et gjennomsnittlig lånebeløp på kr. 20 000. De oppgitte kostnader for utbedringsarbeidene var gjennomsnittlig kr. 30 000. I år har Husbanken til disposisjon en utlånsramme på 27 mill. kroner til utbedringslån av begge de to nevnte kategorier.

Utbedringslån på sosialt grunnlag tar i første rekke sikte på utbedring, ombygging og modernisering av eldre hus som kan sette eldre og uføre eller andre funksjonshemmede i stand til å bli bo-

ende og stelle seg selv i egne hjem og i tilvante omav w.c., modernisering av kjøkken, forbedring eller legging av vann og ordning av avløp, installering givelser. Utbedringen kan f.eks. dreie seg om innutvidelse av leilighetsplan og utbedring av varmeisolering. Også større reparasjoner av tak og vinduer kan komme i betraktning, men ellers holdes vanlig vedlikehold i prinsippet utenfor ordningen. Hvis den gamle eller uføre selv eier huset, kan lånet ytes direkte til ham. Eies huset av barn eller andre pårørende, men den gamle eller uføre skal bo i huset, kan lånet ytes til den aktuelle eier. Det kan også komme på tale å yte lån til andre som leier ut til gamle og uføre forutsatt at disse får fortsette å bo i huset så lenge de er tjent med det. Lån kan også søkes av kommuner eller veldedige institusjoner som overtar en eiendom og stiller leiligheter til disposisjon i modernisert skikkelse for eldre og uføre personer.

Utbedringslån på sosialt grunnlag forrentes med 4½ % p.a. så lenge boligen bebos av en husstand som faller inn under ordningen. I denne perioden skal lånet heller ikke avdras. Deretter skal renten settes opp til ½ % p.a. over vanlig boliglånsrente fra Husbanken, dvs. inntil videre til 6 % p.a. — i Finnmark og Nord-Troms 5½ % p.a. Samtidig inntrer avdragsplikt med gradvis stigende avdrag over maksimum 15 år.

Utbedringslån kan gå opp i 90 % av lånegrunnlaget som er nøkternt anslåtte kostnader ved utbedringen. Belåningen må dog ikke overstige 85 % av takstverdien av eiendommen etter utbedringen.

En kommune kan nå — etter en ordning som ble innført i 1972 — ta opp lån i Hubanken for *videre -utlån til delvis dekning av egetinnskott* i nybygg eller for investering for egen regning i aldersboligbygg eller liknende. Fra 1973 er gjort den endring at disse lånemidler kan nyttes også til dekning av egetinnskott i forbindelse med utbedring. Disse lånemidlene kan altså brukes til å supplere de egentlige utbedringslån.

Utbedringslån på sosialt grunnlag er ikke forbeholdt bestemte hustyper eller distrikter. Lån til større hus i byer og tettbygde strøk kan også være aktuelt, og også modernisering av bygårder i privat eie kan belånes hvis vilkårene ellers er til stede. Hittil har imidlertid det aller meste av disse lånene gått til utbedring av småhus.

Dette betyr at det er den andre gruppen av utbedringslån fra Husbanken — den som ennå ikke har vært benyttet noe særlig i praksis — som er av interesse for dagens tema. Som nevnt foran, kan Husbanken her yte lån til utbedring av boliger i forbindelse med *planmessig sanering eller annen byfornyelse.* Disse lånene har ikke fullt så gunstige vilkår som utbedringslån på sosialt grunnlag. Rentefoten er her for tiden 5½ % p.a. Avdragstiden bestemmes i det enkelte tilfelle til 10, 15 eller 20 år. Rent unntaksvis kan inntil 25 års avdragstid komme på tale.

Som nevnt forutsettes det her at utbedringen er et ledd i en planmessig sanering eller byfornyelse. Dette betyr at en ikke er innstilt på å yte lån til enkelte hus med mindre det dreier seg om slike sosiale indikasjoner som jeg nettopp har omtalt. Et viktig unntak fra denne regelen er imidlertid at utbedringslån kan ytes også til enkelthus uten hensyn til sosiale kritierier hvis det dreier seg om boliger som det har *kulturell interesse* å bevare. Det er nærliggende i denne forbindelse å tenke på vår gamle trehusbebyggelse. Her skulle det være muligheter for å oppnå husbanklån til utbedring ikke bare når det gjelder en samlet byfornyelsesplan, men også for enkelthus som nyttes som boliger. Husbanken har innvilget en del lån av denne typen.

Her kan det være naturlig å si noen ord om husbankfinansiering når en *sanering gjennomføres med riving og nybygging.* Husbanken yter her lån til de nye boligbyggerne stort sett etter de samme retningslinjer som for boligbygg på nye tomtearealer. For bygg med forholdsvis sentral beliggenhet i kommunen settes lånegrunnlaget noe høyere enn ellers. Det kan også bli spørsmål om å gå til noe høyere lånegrenser i forhold til forrentningsverdien enn vanlig. På denne måten vil det kunne ytes noe høyere lån enn ellers. For øvrig innrømmes det ikke spesielle fordeler for nybygg som skal føres opp som ledd i en sanering. I forbindelse med den nye loven om sanering av tettbygde strøk fra 1967 fastslo statsmyndigheten som sitt prinsipielle standpunkt at staten ikke yter spesielle subvensjoner i forbindelse med sanering. Skal det ytes subvensjoner utenom de fordeler som ligger i statsbankfinansiering og bostøtte til familier med barn, eldre og uføre, må dette altså bli en sak for vedkommende kommune.

Hensikten med byfornyelseslånene fra Husbanken er at statlige lånemidler skal kunne stilles til disposisjon ikke bare når saneringen fører til nybygging, men også når det helt eller delvis skal bestå i at den eksisterende bebyggelse ombygges eller moderniseres. Utbedringen må som nevnt være et *ledd i en saneringS- eller byfornyelsesplan.* Vedkommende bygg kan ligge i et område som er gjort til saneringsområde etter saneringsloven, men utbedringslån kan også ytes til bygg som ligger i et tilstøtende område forutsatt at kommunen har en plan også for denne bebyggelsen. Da ordningen ble innført, ble det sagt at utbedringslån også kan komme på tale om kommunen ikke har gjort noe formelt vedtak om saneringsområde forutsatt at en allikevel kan tale om en planmessig byfornyelse for et større boligstrøk.

Da ordningen ble innført, gikk en ut fra at det regulære ville være at utbedringslånet ble ytet til vedkommende kommune eller til et saneringsselskap. En uttalte imidlertid at hvis forutsetningene ellers var til stede, ville lån også kunne innvilges til den nåværende eier av eiendommen, herunder leieboerselskap som erverver eiendommen med sikte på utbedring og modernisering.

Låntsøkeren må godtgjøre at han har forsøkt andre lånemuligheter, og at det ikke har ført fram. En vil etter hvert få erfaring for om lån på det ordinære pantelånsmarked kan oppnåes uten at bokostnadene blir så høye at rehabiliteringen må oppgis.

Husbanken må holde tilsagn om utbedringslån

innenfor en ramme som statsmyndighetene fastsetter for hvert år i forbindelse med nasjonalbudsjettet. Hittil har vi kunnet innvilge alle søknader som burde innvilges, men denne situasjonen kan endre seg hvis en skulle få en sterk økning i pågangen om slike lån.

Husbankens utbedringslån er altså *ingen generell låneordning,* idet lån bare kan ytes i de to grupper av tilfeller som her er nevnt. Da ordningen ble innført, var tankegangen at det vanligvis skulle være såvidt gode muligheter for å skaffe de tilstrekkelige lånemidler privat at en ordinært ikke skulle behøve å moblisere statlig lånekapital for dette formålet. Det dreier seg jo her om en boligmasse hvor lånegjelden vanligvis er sterkt nedbetalt, og hvor den reelle gjeldsbyrde ytterligere redusert på grunn av inflasjonen. Det skulle derfor være god pantesikkerhet i byggene og gode muligheter for de vanlige kredittinstitusjoner til å yte lån. Eiendommen med påstående hus representerer en formuesverdi, og det økonomiske løft som må tas i forbindelse med en ombygging eller en modernisering, er vanligvis mindre enn det som en boligsøkende står overfor når han skal dekke sitt boligbehov ved oppføring av en ny bolig. Behovet for eksta rimelige lånevilkår skulle derfor være mindre enn ved nybygging. For statsmyndighetene vil kanalisering av lånemidler til statsbankene alltid være et problem. En ønsket derfor ikke å utvide statbankenes virkeområde til felter som skulle kunne betjenes tilfredsstillende av vanlige private kredittinstitusjoner. Ut fra denne tankegang fant en ikke indikasjoner for å bringe i stand en generell ordning med utbedringslån fra Husbanken.

Før jeg sier noe om mulige forklaringer på at ordningen med byfornyelseslån ikke har fått særlig stor praktisk betydning hittil, skal jeg nevne noen andre statlige finansieringstiltak som har betydning for byfornyelse.

I 1969 ble det åpnet adgang for Husbanken til å yte lån til oppføring av *daginstitusjoner* for barn. Som oppføring regnes både nybygg og tilbygg til eller ominnredning av eksisterende bygninger. Disse daginstitusjoner kan også ligge i eldre boligstrøk. Institusjonen skal være godkjent av Forbrukerdepartementet som også yter statstilskott til byggingen. Husbankens lån pluss statstilskott dekker opptil 85 % nøkternt anslåtte anleggskostnader — utgifter til inventar m.v. ikke medregnet — minus arealtilskott.

Også muligheten for husbanklån til *aldersboliger og aldershjem* vil være av betydning i forbindelse med byfornyelsesplaner, fordi det jo ofte er en overvekt av eldre mennesker i eldre bydeler.

Som kjent kan Husbanken yte lån til bygging av *garasjer* i større husbankfinansierte boligområder som er oppført etter 1969. Fra flere hold har det vært fremholdt at Husbanken også burde finansiere garasjer i allerede eksisterende boligområder. I Stortingsmelding nr. 76 (1971—72) — Boligmeldingen — har departementet uttalt at det på det nåværende tidspunkt vanskelig finner å kunne gå inn for dette. Etter hvert som en får oversikt over aktuelle tiltak, kan det bli spørsmål om en kombinert innsats av boligfondsmidler og midler som skaffes i forbindelse med parkeringen, f.eks. ved parkometre.

I 1973 ble det for første gang ført opp en bevilgning på statsbudsjettet til statlige *tilskott til miljøtiltak* i eldre boligområder. Årets bevilgning er på 4 mill. kroner, men det er forutsatt at bevilgningene skal stige i tiden fremover. Midlene skal bl.a. kunne brukes til å få i stand trafikksikre leke- og rekreasjonsområder, herunder gårdsromssanering.

Byfornyelse kan vanskelig tenkes gjennomført uten at vedkommende kommune engasjerer seg økonomisk på forskjellig vis. I noen utstrekning vil det bare dreie seg om en forskuttering fordi utleggene senere kan taes igjen ved belastning av vedkommende bygg. Men noen utgifter vil kommunen undertiden måtte ta på sin kappe. Det har derfor en viss betydning hvilke kredittmuligheter kommunene har når det gjelder slike utgifter. Jeg kan ikke gå inn på kommunens lånemuligheter i sin alminnelighet, men skal nevne *Kommunalbankens lånetilbud.* Kommunalbanken disponerer i år et beløp på 233 mill. kroner for utlån til kommuner til grunnkjøp, tomtetekniske arbeider, bedring av vann- og avløpsforholdene o.l. formål. Disse lån tar i første rekke sikte på kommunes opparbeiding av nye tomtefelter, men særlig lån til forbedring av vann- og avløpsforholdene vil også i noen tilfelle ha betydning for rehabiliteringen av eldre boligstrøk. Kommunalbanken har også en ordning med *grunnkjøpsobligasjoner* som ikke går inn under lånerammen jeg nevnte, og som heller ikke på annen måte er kvoteregulert. Ordningen med grunnkjøpsobligasjoner som er avhengig av at kommunen og tomteselgeren blir enige om å nytte disse obligasjoner til å gjøre opp for kjøpesummen, kan nyttes når kommuner, fylkeskommuner, stat eller kommunale tomteselskap erverver grunn. Ordningen er i første rekke aktuell ved kjøp av ubebygd grunn. Den kan imidlertid også nyttes ved kjøp av grunn med foreldet bebyggelse hvor prisen for eiendommen hovedsakelig er bestemt av mulighetene for å nytte grunnen til nybygg. Ordningen kan derfor ha betydning også i forbindelse med sanering, men da under forutsetning av at det er grunnen og ikke bygningene som har størst verdi. Ordningen blir derfor lite aktuell i forbindelse med rehabilitering. Det kan vel imidlertid tenkes at kommunen kan ha nytte av slike grunnkjøpsobligasjoner i en større saneringssak hvor noen av de eiendommer som skal erverves, skal bli stående og rehabiliteres.

5. Spørsmål om revisjon av reglene om utbedringslån.

Det har ikke vært noen lett oppgave å få fart i byfornyelsen. Og det er adskillig meningsforskjell om årsakene til dette og hvordan oppgaven best kan gripes an. Diskusjonen går høyt om årsaken i første rekke er husleieregulering og skatteordning, de vedtatte regulerings- og saneringsplaner,

manglende finansieringsmuligheter, byråkratisk behandling, manglende initiativ fra gårdeierne, motstand fra leieboerne eller manglende intervensjon fra kommunenes side.

Husbankens tilbud om lån til rehabilitering som ledd i planmessig byfornyelse skulle være et interessant tilbud i første rekke til kommunene. Men som nevnt har interessen for disse lån hittil vært liten. Det ser derfor ut til at det er andre ting enn lånemulighetene det har stått på for å få til en planmessig byfornyelse. En kan allikevel spørre om det vil være på sin plass med endringer i de finansieringsmuligheter som tilbys.

Stortingsmelding nr. 76 (1971—72): Om boligspørsmål (Boligmeldingen) har også et lengere avsnitt om tiltak for spesielle kategorier av befolkningen og herunder om *boligtiltak for eldre.* Det gjøres her gjeldende at den største del av innsatsen for bedring av de eldres boligforhold bør skje ved utbedring av de eldre boliger som eldre mennesker bor i, og departementet er derfor innstilt på at den offentlige innsats på dette område skal øke meget vesentlig i årene fremover. En begynnelse er gjennomført ved de økinger i omfanget av utbedringslån fra Husbanken, vølingslån fra Landbruksbanken og istandsettingstilskott fra staten som Boligmeldingen omtaler. Det pekes imidlertid på at alle disse ordningene stort sett bare fungerer for utbedring av småhus og gjerne da hus som de eldre selv eier, eller hvor de bor hos slektninger. For *utbedring av leiegårder hvor eldre bor,* er ordningene stort sett ikke brukt. Det synes som en her støter på problemer som har å gjøre med at noen av leieboerne i en leiegård er berettiget til lån og/eller tilskott, men ikke alle og ellers med eiendomsforhold, husleieregulering m.v. Det er åpenbart behov for å få økt istandsetting og ubedring av boliger for eldre også i eldre leiegårder. Departementet er ifølge Boligmeldingen innstilt på å utrede de problemene som her reiser seg, i samarbeid med de større kommunene hvor leiegårder særlig forekommer.

I Oslo har kommunens Programkomité for helse- og sosialpolitikk tatt opp saken. Komitéen mener at problemene med å skaffe utbedringslån til eldre som bor i leiegårder fortsatt synes å være uløst. Og så lenge dette er tilfelle, vil ordningen være av begrenset nytte for Oslo. Etter forslag fra Kommunaldepartementet har Regjeringen 5. oktober i år nedsatt et *utvalg* som skal se nærmere på dette spørsmålet.

En kan også reise spørsmålet om *en mer generell adgang* til å få utbedringslån i Husbanken, altså uten den nåværende begrensning til sosiale indikasjoner eller planmessig byfornyelse. Behovet for utvidet engasjement fra statsbankenes side synes minst påtrengende for småhusene og mer aktuelt for blokkbebyggelse og andre flerfamiliehus i bymessige strøk. Kredittmulighetene er nok etter hvert blitt noe dårligere på dette område. Det som er tilrettelagt fra myndighetenes side, er Husbankens byfornyelseslån og de kommunale garantiordninger av den typen som finnes i Oslo. Spørsmålet er om en bør lempe på kravet til planmessig byfornyelse slik at en åpner adgang for husbanklån også til punktrehabilitering av eldre hus i byene.

Det er vanskelig å vurdere om en slik liberalisering ville få noen vesentlig betydning for byfornyelsen, men det er mulig at en del huseiere ville benytte seg av en slik lånemulighet. Selv om en ikke ville kreve planmessig byfornyelse i egentlig forstand, måtte en jo sikre seg at utbedringen og moderniseringen ikke ble en feilinvestering. I det rundskriv Husbanken sendte ut i mai 1969 der utbedringslånene ble lansert, uttalte en at det var en forutsetning for lån at utbedring og modernisering i det enkelte tilfelle representerte et *mer rasjonelt alternativ* enn riving og nybygging. Kommunen måtte derfor nøye vurdere om utbedringskostnadene sto i rimelig forhold til det en oppnådde med moderniseringen. En uttalte videre:

«I tillegg til en vurdering av byggenes bygnings- og planløsningsmessige beskaffenhet, krever valget mellom ombygging og nybygging også en byplanmessig vurdering. Kommunen må i hvert tilfelle vurdere om området bør bevares som boligområde, og om det vil utgjøre en natulig enhet som ikke vil bli brutt av nye trafikkårer som bør anlegges. Kommunen må også vurdere spørsmålet om gatedimensjonering, parkeringsforhold, stengning av gater for anlegg av lekeplasser, om området er forsynt med bygg og anlegg som dekker strøkets behov for service m.v.»

Ved punktrehabilitering kan en ikke gjøre regning med at slike hensyn tilgodeses, og dette har da også vært en medvirkende årsak til at en hittil ikke har villet engasjere statlig lånekapital i ren punktrehabilitering. Om en vil lempe på kravet til planmessig byfornyelse, må en som minimum kreve at kommunen i det enkelte tilfelle innestår for at utbedringen representerer en forsvarlig investering og ikke foretas i spekulasjonsøyemed.

Spørsmålet har også en *kredittpolitisk side,* siden det berører forholdet mellom statsbankene og de øvrige kredittinstitusjoner. Enhver utvidelse av statsbankfinansieringen til områder som i dag hører til de private kredittinstitusjoners virkefelt, stiller staten overfor nye kanaliseringsspørsmål. En må også ta i betrakting at behovet for lån mot pant i eldre eiendommer ikke bare melder seg når eiendommen skal utbedres eller moderniseres, men også ved oppsigelse av den påhvilende pantegjeld og ved salg og arvefall. En må derfor regne med at myndighetene i tilfelle vil se alle disse spørsmål i sammenheng.

For å likestille rehabilitering med nybygging har det vært foreslått å utvide ordningen med arealtilskott (momstilskott) til ombygginger, som etter gjeldende regler ikke får arealtilskott. Hittil har disse forslag ikke ført fram. Statsmyndighetene har sikkert betenkeligheter ved å øke virkefeltet for — og dermed utgiftene med — disse tilskott. Dertil kommer praktiske problemer. Ordningen med arealtilskott kan vanskelig praktiseres i forbindelse med ombygging. Skulle en yte tilskott i denne forbindelse, måtte det vel bli som tilskott med bestemte beløp for bestemte arbeider som innredning av vannklosett og bad.

6. Kommunene og rehabiliteringen.

Et viktig spørsmål er hvor langt en regner med og vil satse på å bevare de eksisterende *eierforhold,* og hvor sterkt en går inn for at leiegårder bør overtas av kommunen, saneringsselskap eller leieboerselskap.

Skal en få større fart i rehabiliteringen av den gamle boligmasse, kan en vel ikke avskrive noen av disse hovedlinjene. En liberal praktisering av husleiereguleringen i forbindelse med utbedring og modernisering som ikke er spekulasjonspreget, samt adgang til låneopptak må antakelig være de viktigste virkemidler når det gjelder å stimulere gårdeierne til å gå inn for rehabilitering. Samtidig bør en overveie å gi kommunene fullmakt til å gi *pålegg om modernisering.* Etter den nye svenske saneringsloven som er vedtatt i år, kan den statlige «hyresnevnden» gi en kommune tillatelse til å gi pålegg til huseier om å utbedre bolig som ikke fyller kravet til laveste standard som kan godtas. En forutsetning er at en kan regne med at eiendommen etter ombygging vil gi rimelig økonomisk utbytte. Kan en ikke regne med det, kan det nedlegges forbud mot å bruke boligene når standarden ligger under et lavmål. Den danske saneringslov gir adgang til tilsvarende inngrep.

Utgifter til mulige *ekstra subvensjoner* i tillegg til den støtte som ytes av staten, og som består av rimelige lånemuligheter, den vanlige bostøtte for famlilier med barn, eldre og uføre og de miljøtilskott jeg har nevnt, må etter gjeldende regler kommunen bære selv. Boutgiftene etter saneringen eller rehabiliteringen vil alltid være et kritisk spørsmål. Siden de nåværende beboere gjennomgående har meget lave boutgifter og leiebetalingsevnen dessuten ofte er lavere enn det vanlige, vil det sikkert ofte kunne være forskjellige meninger om hvor stor leieøkning som kan tåles, og hvor store offentlige subsidier det alt i alt er rimelig eller nødvendig å sette inn.

Husbankens låntilbud skulle ligge vel til rette for å gjennomføre en sanering, det være seg i form av totalsanering eller rehabilitering. *Kommunen vil* imidlertid ha *finansieringsbehov* som ikke kan dekkes av Husbanken, dels på grunn av nødvendig forskottering av utgifter og dels fordi ikke alle utgifter kan belastes byggene og finansieres ved belåningen av dem.

Når det for tiden kan spores interesse for oppretting av *saneringsselskap,* har det for øvrig også sammenheng med at saneringsselskap har en friere adgang til låneopptak enn kommunene har, siden saneringsselskapene ikke er bundet av de restriktive bestemmelser i kommunestyreloven.

Som jeg tidligere har redegjort for, er de muligheter kommunene har for å ta opp lån i Kommunalbanken til saneringstiltak meget begrenset. For kommunene ville det utvilsomt ha interesse om en kunne lette adgangen for dem til å ta opp lån til eiendomserverv, gårdsromssanering, opparbeiding av fellesanlegg osv.

SYKEHUSRÅDMANNEN
Planleggingsavd.

Sekretær

Ved sykehusrådmannens kontor, planleggingsavdelingen, søkes yngre medarbeider med høyere utdanning (cand.oecon, exam oecon, sivil-, bedriftsøkonom e.l.) i nyopprettet sekretærstilling.
Den nye medarbeider skal delta i arbeidet med og videreutviklingen av et nylig innført informasjons- og statistikksystem for helsesektoren. Dessuten bistå i generelt planleggingsarbeid, herunder utredninger, program- og langtidsbudsjettering, cost- benefit analyser samt delta i det løpende arbeid med innstillinger til kommunale utvalg. Stillingen krever spesiell innsikt i metodespørsmål og evne til å anvende generelle metoder i praktisk planleggings- og statistikkarbeid.

Eventuelle forespørsler kan rettes til planleggingskonsulent Polden tlf. 46 18 70 linje 8547.
L.kl. 6/5 *(kr. 47 640,—* stigende til *kr. 55 860,—.)*

Søknad sendes
SYKEHUSRÅDMANNEN,
Sognsvn. 9 a,
Oslo 4, innen 21/12—73.

Økonomi og kriminalitet [1)]

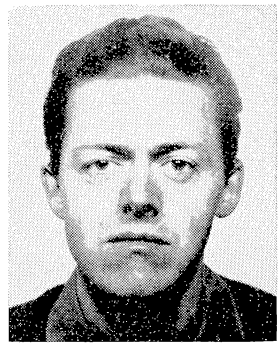

AV
KONSULENT PER OVERREIN,
FINANSDEPARTEMENTET

De siste årene er det skjedd en utvikling der teorier for økonomisk adferd er søkt nyttet for å forklare individers og gruppers tilpasning på områder som tradisjonelt er regnet for ikke-økonomiske. Et eksempel på dette er kriminalitet.

Denne artikkelen presenterer et opplegg til analyse av individets valg mellom innsats i lovlig og ulovlig virksomhet ut fra et lønnsomhetssynspunkt, dvs. på «rasjonelt» grunnlag. Resonnementet anvendes til å belyse samfunnsmessig «riktig» innsats for å begrense kriminalitet. Selv om opplegget bygger på meget forenklede forutsetninger, gir det et eksempel på hvordan økonomisk teori kan nyttes på et for økonomer utradisjonelt felt.

1. Innledning.

Teorier for kriminalitetens årsaker og hvordan den kan motvirkes har stort sett vært et domene for kriminologer og jurister, og en faggruppe som økonomer har like til det siste i liten grad ytet teoretiske bidrag til dette feltet.

Likevel skal det ikke forbigås at norske økonomer har engasjert seg i spørsmål som har hatt med dette spørsmålet å gjøre, men da snarere ut fra interesse for empiri enn fra en økonomisk-teoretisk synsvinkel. Se [1], [2] og [3].

Noe tilsvarende kan sies om økonomer i andre land, men det skal ikke gås nærmere inn på her.

Det var den amerikanske økonomen Gary Becker [4] som i en artikkel i 1968 viste hvordan økonomisk teori kunne anvendes på kriminalitet, som har gitt støtet til at flere økonomer har begynt med forskning og teoridannelse på området kriminalitet.

Om kriminalitet vil bli et etablert felt innen anvendt økonomi, får tiden vise. Likeledes er det foreløpig uklart om økonomenes innsats kan føre til praktiske konsekvenser for samfunnets innsats for å motvirke kriminalitet, men et teoretisk grunnlag kan gi basis for å komme med forslag til slike tiltak. Et felt hvor dette kanskje kan være av særlig interesse er området økonomiske forbrytelser, f.eks. skattesnyteri.

Selv om Becker mener hans teori i stor utstrekning kan erstatte andre teorier om kriminalitet, gjør en klokt i å regne med at en økonomisk tilnærming bare kan bli et supplement til, og ikke erstatte, kriminologenes og andre faggruppers innsats på dette feltet.

Det særpregede ved Beckers opplegg er at han mener at mesteparten av de forbrytelser som begås, begås etter «rasjonelle overveielser», hvor den handling velges som fører til nyttemaksimering for individet. Han har drøftet uttrykket «rasjonalitet» i en egen artikkel. Se [5]. Han mener at en slik teori kan forklare den kriminelles adferd bedre enn teorier for kriminalitet som bygger på at forbryterne er syke, unormale eller irrasjonelle.

Når forbrytelsen anses som «rasjonell», blir det en naturlig følge at samfunnet må basere sin innsats mot forbrytelser på å gjøre disse «ulønnsomme». Dette kan oppnås med tradisjonelle midler som bøter, frihetsstraff og en politiinnsats som gir høy oppklaringssannsynlighet for forbrytelser.

En oppfatning som har fått økende tilslutning, og som går ut på det forbryterne trenger for å ikke henfalle til nye forbrytelser er «behandling» snarere enn straff, passer ikke uten videre inn i et opplegg hvor en i utgangspunktet forutsetter at forbrytelsene er «rasjonelle». Hvis imidlertid behandlingen er slik at det gis nye valgmuligheter for vedkommende, gjennom f.eks. skolering til bedre betalte jobber, ville dette synspunktet ha mer for seg.

Jeg skal ikke drøfte årsaker til kriminalitet nærmere,

[1)] Artikkelen er et utdrag av min spesialoppgave til sosialøkonomisk embetseksamen. Jeg takker kolleger i Planleggingsavdelingen, Finansdepartementet, og spesielt Knut E. Johansen for nyttige råd i forbindelse med denne artikkelen.

men presentere et par enkle måter å anvende økonomisk-teoretiske resonnementer i en analyse av kriminalitet. Mitt opplegg baseres, som Beckers, på at forbrytelser skjer etter rasjonelle overveielser. Mange vil naturlig nok reagere på en slik påstand, og en nærmere utdyping kunne vært påkrevet. Imidlertid tenkes mitt opplegg anvendt på rene vinningsforbrytelser, og forutsetningen om at lønnsomhetsbetraktninger her er avgjørende, vil ikke være så urimelig som i Beckers modeller som pretenderer å dekke de fleste former for kriminalitet.

Først tas opp det enkelte individs valg mellom lovlig og ulovlig virksomhet for å skaffe seg inntekt.

Dernest går jeg inn på hvilke aktiviteter som bør settes inn mot kriminalitet fra samfunnets side. Det er særlig politiinnsats som blir berørt, men andre tiltak kunne relativt lett vært trukket inn i mine modeller.

2. Valg mellom lovlig og ulovlig virksomhet.

Vi tenker oss at et individ står overfor to hovedalternativer når det gjelder å skaffe seg inntekter, nemlig for det første ved innsats i lovlig virksomhet, og for det andre innsats i ulovlig virksomhet. Disse alternativene utelukker ikke hverandre, idet et individ kan skaffe seg inntekt i begge virksomhetene. Vi tenker oss at begge virksomhetene er *tidkrevende* og at individet for en viss tidsperiode må foreta et valg. Valget forutsettes å stå mellom arbeidsinntekt i lovlig arbeid, hvor det gjelder en viss lønnssats pr. tidsenhet, og ulovlig innsats, f.eks. tyverier. Det forutsettes at individet regner med en viss gjennomsnittsgevinst pr. tidsenhet i slik ulovlig innsats, hvis denne virksomheten ikke fører til at vedkommende blir tatt av politiet.

Inntekt pr. tidsenhet i lovlig virksomhet betegnes I_L, og inntekt som forventes i ulovlig virksomhet betegnes I_K. Den første av disse er en sikker størrelse, dvs. det er en inntekt individet når som helst kan få ved å gå inn i lovlig virksomhet, mens den sistnevnte er usikker eller risikopreget. Vi skal her se bort fra muligheten av at individet tar hensyn til graden av risiko. Det innebærer at individet forutsettes å være «risikonøytralt», bare forventede størrelser inngår i vurderingene. Vår modell kunne imidlertid relativt lett bygges ut til å ta hensyn til risiko.

Det skal settes opp ulike kriterier for at innsats i ulovlig virksomhet vil være mer lønnsomt enn innsats i lovlig virksomhet.

Et første kriterium for individets valg, kan være at individet velger den virksomhet som gir størst forventet avkastning pr. tidsenhet, dvs. ulovlig virksomhet velges når:

$$I_K > I_L \tag{2.1.}$$

Dette enkle resultatet «sier» altså at «kravet» til inntekt i ulovlig virksomhet stiger proposjonalt med individets inntekt i lovlig virksomhet, dvs. alternativkostnaden. En kan si at det skal «mer til» for at individer med høy inntekt i lovlig virksomhet skal velge vinningskriminalitet. En kan imidlertid ikke uten videre trekke den konklusjon at en må regne med at i et samfunn vil personer med lave inntektsmuligheter i lovlig virksomhet oftere begi seg inn i vinningsforbrytelser enn personer med høye inntekter i lovlig virksomhet. Dette avhenger av hva som defineres som ulovlig og hvilke ulovlige prosjekter den enkelte «har adgang til». Det kan være at personer med høye inntekter også oftere har adgang til mer lønnsomme ulovlige prosjekter enn de med lave inntekter. Blant slike lønnsomme prosjekter kan nevnes skatteunndragelser eller større bedragerier.

Imidlertid kan det innvendes mot dette første kriteriet for valg mellom de to virksomhetene at individet bør ta med i beregningen sannsynligheten for å bli tatt og fratatt gevinsten. Det antas at sannsynligheten for å bli tatt er lik p pr. tidsenhet. Et nytt kriterium for valg av ulovlig virksomhet blir da:

$$I_K > \frac{I_L}{1-p} \tag{2.2.}$$

Hvis p f.eks. settes lik 0,5, må fortjenesten i ulovlig virksomhet være dobbelt så stor som i lovlig virksomhet for at den førstnevnte skal bli valgt. Dette følger når bare forventningsverdier er av betydning.

Det følger av dette kriteriet at om sannsynligheten er konstant, stiger kravet til inntekt i ulovlig virksomhet proporsjonalt med inntekten i lovlig virksomhet, dvs. det samme resultat som etter det første kriteriet. Forskjellen er at kravet til inntekt i ulovlig virksomhet er høynet.

Vi antar at samfunnet gjennom en økt politiinnsats forutsetningsvis kan høyne p, dvs. sannsynligheten for å bli tatt, og dermed heve kravet til inntekt i ulovlig virksomhet, dvs. minske lønnsomheten i ulovlig virksomhet.

Når en ser på ulike grupper i samfunnet, kan det være urealistisk å anta at de står overfor ulovlige prosjekter som har lik sannsynlighet for å bli oppdaget. Det kan godt være at personer med høye inntekter også oftere står overfor prosjekter med lav sannsynlighet for å bli oppdaget, eventuelt at de er flinkere til å unngå det.

Vi skal imidlertid ikke gå videre med slike resonnementer.

Det kan innvendes at individet bør ta hensyn til også muligheten for et fengselsopphold hvis det blir

tatt, og at dette vil innebære inntektstap. Det finnes en rekke andre ulemper ved et slikt opphold, men det skal vi la ligge.

Det antas at forventet fengselsopphold knyttet til den ulovlige virksomheten er på s tidsenheter. Det forutsettes at inntektstapet som påføres individet ved et slikt opphold er den inntekt som kunne vært oppnådd i lovlig virksomhet om vedkommende ikke hadde fått fengselsstraff, dvs. I_L. Samlet tap blir da $I_L s$.

Et nytt kriterium for kravet til inntekt i ulovlig virksomhet blir etter dette:

$$(2.3.) \qquad I_K > \frac{I_L}{1-p} + \frac{pI_L s}{1-p}$$

p inngår i det siste leddet, idet fremtidig tap må reduseres med sannsynligheten for å få tapet.

Det nye ved dette kriteriet er at kravet til inntekt fra ulovlig virksomhet øker med lengden av fengselsoppholdet.

Gjennom å fastlegge straffens lengde, har samfunnet nå et ytterligere middel til å påvirke forventet lønnsomhet av ulovlig virksomhet ved siden av en høy politiinnsats som kan gi høye oppklaringsprosenter for forbrytelser.

Det er vanlig at en i forbindelse med fremtidige inntekter innfører en «perspektivisk forkorting». Det siste kriteriet blir da noe mer komplisert:

$$(2.4.) \qquad I_K > \frac{I_L}{1-p} + \sum_{i=1}^{s} \frac{pI_L}{1-p} \left(\frac{1}{1+r}\right)^i$$

Her står r for «renten», dvs. den rente et individ vil ha neste periode for å avstå en krone i konsum i inneværende tidsperiode. Vi får nå at om individet legger stor vekt på inntekt i dag, vil r være stor, og inntektstapet ved fengselsopphold vil da bli vurdert lavt. Hvis individet vurderer fremtidige inntekter nokså likt med i dag, vil tapet i forbindelse med fengselsoppholdet veie tyngre.

Vi skal ta med et ytterligere moment i lønnsomhetsberegningen idet vi vil ta hensyn til at en person som har vært kjent skyldig i en forbrytelse og som har fengselsopphold bak seg, ofte vil få reduserte inntektsmuligheter i lovlig virksomhet senere. For å forenkle antas det at individet ser på n perioder fremover og med samme r for alle perioder. Det antas videre at inntekt i lovlig virksomhet vil være $I_{L'}$ etter fengselsoppholdet og de senere perioder. $I_{L'} \leq I_L$. For hver periode blir det da et tap på $I_L - I_{L'}$.

Vi får nå følgende krav til at ulovlig virksomhet blir lønnsom:

$$(2.5.) \qquad I_K > \frac{I_L}{1-p} + \sum_{i=1}^{s} \frac{p_L I_L}{1-p} \left(\frac{1}{1+r}\right)^i + \sum_{i=s+1}^{n} \frac{p(I_L - I_{L'})}{1-p} \left(\frac{1}{1+r}\right)^i$$

Det siste leddet uttrykker det langsiktige tapet ved å bli tatt. Det er grunn til å regne med at det siste leddet kan veie tyngre for personer som forventer høye inntekter i lovlig virksomhet og som kan komme i dårligere stillinger om de blir tatt for en forbrytelse. For forbrytere som også tidligere har en rekke fengselsopphold bak seg, kan det være slik at de allerede er i den stilling at de stort sett bare kan få de dårligste betalte jobbene eller ikke jobb i det hele tatt. Et nytt opphold kan da ha lite å si for de jobbene de kan få. Det er tenkelig at dette momentet kan bidra til å forklare at tilbakefallsforbrytere ofte foretar vinningsforbrytelser hvor det dreier seg om små pengebeløp. Det kan imidlertid også være at slike personer regner med en høy rente, dvs. er opptatt av den nærmeste fremtiden, mens personer med høye inntektsmuligheter i lovlig virksomhet også oftere kan operere med lav rente, dvs. at de tenker «langt fram». Begge disse resonnementene vil trekke i retning av at avstanden mellom lønnsomheten i de ulovlige prosjektene som de ulike grupper finner det akseptabelt eller lønnsomt å delta i, øker.

Det bør tilføyes at om det er mulig for samfunnet å rehabilitere forbrytere, eventuelt behandle dem på en slik måte at inntektsmulighetene i lovlig virksomhet ble bedret, ville tilbakefallene kunne begrenses. Samfunnet kunne eventuelt subsidiere bedrifter slik at de skulle bli motivert til å sysselsette også tidligere fengselsinnsatte.

3. Innsats mot kriminalitet.

I dette avsnittet skal vi se på en uhyre enkel modell for å velge den «riktige» innsats mot kriminalitet. Et kriterium på riktig eller optimal politiinnsats er at en ved en slik innsats får størst mulig arbeidsinnsats i lovlig virksomhet, med unntak av innsatsen i politiet. En kan si at dette er et realøkonomisk kriterium.

Å maksimere produksjonen i lovlig virksomhet, innebærer at det bare er inntekten som går inn i samfunnets velferdsfunksjon. Dette er selvsagt et snevert synspunkt, og det er fullt mulig å gå inn på mer realistiske velferdsfunksjoner, f.eks. ved å ta hensyn til ofrene for kriminaliteten. Slike mer kompliserte funksjoner er tatt opp i min spesialoppgave, men skal ikke gås inn på her.

Anta et samfunn hvor det produseres bare ett gode i det en kan kalle produktiv arbeidsinnsats, f.eks. korn som produseres i mengden x pr. tidsenhet. Produksjonen antas proporsjonal med den produktive sysselsetting:

(3.1.) $$x = aN_L$$

Her står N_L for den produktive sysselsettingen (på kornmarkene) og konstanten a viser produksjon pr. sysselsatt pr. tidsenhet Hver sysselsatt forutsettes å være like effektiv.

Den eneste type ulovlig virksomhet vi har i samfunnet er tyverier. Tyvene stjeler enheter av godet x.

Samfunnet har organisert politiinnsats mot tyvene. For enkelhets skyld forutsettes det at det ikke er fengselsstraff, men at tyver som blir tatt, bare blir fratatt tyvegodset og satt fri igjen.

Befolkningen er på $\underline{N}$ personer over den tidsperiode vi ser på, og det forutsettes at alle har samme arbeidsevne.

For en gitt tidsperiode forutsettes det «full sysselsetting», i den forstand at hvert individ enten er sysselsatt i produktiv virksomhet, i politiet eller foretar med tyverier:

(3.2.) $$\underline{N} = N_L + N_T + N_P$$

Her står N_T for antall tyver og N_P for antallet politi. Det forutsettes at antall tyver i en periode er en funksjon av politiinnsatsen, dvs.

(3.3.) $$N_T = N_T(N_P)$$

hvor $N_T^{\text{I}} < 0$, og $N_{TT}^{\text{II}} > 0$, dvs. at antall tyver blir redusert når politiinnsatsen øker, men at reduksjonen blir mindre jo høyere politiinnsatsen på forhånd er.

Denne sammenhengen mellom antall tyver og antall politi kan begrunnes ut fra det kriterium vi i forrige avsnitt utviklet for at ulovlig virksomhet skulle være lønnsomt fremfor lovlig virksomhet. I tilfellet uten fengselsstraff var sammenhengen

$I_K > \dfrac{I_L}{1-p}$, hvor I_L var inntekt i lovlig virksomhet og I_K i ulovlig, og p er sannsynligheten for å bli tatt av politiet.

Antar vi at vi øker N_P, og at det medfører økt p vil antallet lønnsomme tyveriprosjekter synke med økt p, dvs. med et økt antall politi. Vi får da at sammenhengen (3.3) er rimelig. Ved å maksimere antall sysselsatte i produktiv virksomhet, får vi samtidig maksimert produksjonen x. Vi får:

(3.4.) $$N_L = \underline{N} - N_T - N_P = \underline{N} - N_T(N_P) - N_P.$$

Vi får da at N_L bare blir en funksjon av politiinnsatsen. Vi differenserer med hensyn på denne og får:

(3.5.) $$\frac{dN_L}{dN_P} = -N_T^{\text{I}}, (N_P) - 1$$

Ved å sette dette uttrykket lik null, får vi

(3.6.) $$N_T^{\text{I}}(N_P) = -1$$

Dette er betingelsen for å få maksimum N_L når 2. ordensbetingelsen for maksimum er oppfylt.

Løsningen innebærer at innsatsen er optimal når *antall tyver minsker med en, om antall politi øker med en.* En politimann erstatter så og si en tyv på arbeidsmarkedet.

Vi har nå sett på spørsmålet om riktig politiinnsats i et ekstremt forenklet samfunn, og en kan undres på hvilken relevans modellen har til et komplisert samfunn.

Vi har kommet fram til at når ulovlig virksomhet er tidkrevende, vil slik virksomhet unndra arbeidsinnsats i mer «nyttig» produksjon. Innsats mot kriminalitet vil også være tidkrevende, og vil føre til at et samfunn får produsert mindre av nyttige goder enn det kunne oppnå uten kriminalitet.

Det er ikke urimelig om det også for et komplisert samfunn vil finnes en politistyrke som er slik at den «produktive» delen av befolkningen blir så høy som mulig, men antakelig vil en slik styrke være nokså vanskelig å bestemme.

En må videre regne med at den riktige politistyrke vil være større enn null idet tyvaktigheten kunne bli stor i et samfunn uten samfunnsmessig innsats mot kriminaliteten. På den annen side vil innsatsen ikke være så stor at kriminaliteten blir fullstendig utryddet, idet en da kunne trenge en urimelig høy politiinnsats, slik at det ble lite igjen til «nyttig» innsats. Vi kan med andre ord si at det vil ikke lønne seg for et samfunn å utrydde kriminaliteten helt, for dette blir for ressurskrevende. Et slikt resultat finner vi også innenfor Beckers mer kompliserte modell.

Det kan innvendes at dette å maksimere den produktive innsats i et samfunn blir for snevert, og at det å redusere antall ofre for kriminaliteten vil ha en egen velferdseffekt uavhengig av virkningen for produksjonen. Et slikt resonnement skulle tilsi at den riktige politiinnsats etter et slikt utvidet kriterium blir høyere enn i det første tilfelle. Hvis en forutsetter slike velferdsbetraktninger, skulle dette føre til at politistyrken i et land bør være større enn en ensidig hensyntagen til å få en så høy produksjon som mulig av «nyttige» varer skulle tilsi.

4. Avslutning.

Modellen for innsats mot kriminalitet kunne ha vært utvidet på ulike måter ved å gå inn på de ulike lønnsomhetskriterier som ble nevnt foran i avsnitt 1.

Således kunne en utvide ved at det ble innført fengselsstraff for de som ble tatt for tyverier. Vi skal ikke gå eksplisitt inn på dette, men nevne at en kunne innføre en straff for å prøve å redusere det realøkonomiske tapet som kriminaliteten påfører samfunnet. Det er rimelig å anta at en straffesats høyere enn null ville lønne seg for samfunnet, idet dette ville redusere lønnsomheten ved tyverier for en gitt politiinnsats. Imidlertid ville en måtte ta hensyn til at samfunnet måtte avgi folk til å vokte fangene. Tapet ved å vokte fanger som også må ses på som «uproduktiv» innsats, kunne oppveies ved at færre tyveriprosjekter nå ble lønnsomme.

Modellen kunne også utvides ved å ta hensyn til at det i et komplisert samfunn er flere jobber, noen godt betalte og andre ikke. En potensiell førstegangsforbryter som tar hensyn til mulighetene for å få dårligere inntekt om han blir fengslet, vil da stå overfor færre lønnsomme prosjekter i ulovlig virksomhet, mens det omvendte kunne skje for tidligere straffede. Fangebefolkningen kunne ut fra dette få en større andel av tilbakefallsforbrytere, enn i det tilfelle det ikke finnes langsiktige inntektsvirkninger.

For å analysere slike forhold nærmere måtte en gjøre flere forutsetninger.

I våre modeller ha vi arbeidet med forventningsverdier, mens graden av usikkerhet ble antatt å ikke ha noen betydning for individets tilpasning.

Imidlertid er det ikke så vanskelig å påvise konsekvensene av at de potensielle forbryterne enten i overveiende grad har risikoaversjon eller er risikotakere. Det mest plausible er kanskje at de fleste er risikoaversive. En slik forutsetning innebærer at en krever høyere avkastning i ulovlig virksomhet for å velge dette fremover lovlig virksomhet enn den avkastning en aksepterer om en bare ser på forventningsverdier. Færre prosjekter vil derfor lønne seg, og kriminaliteten reduseres, hvilket er til gunst for samfunnet. Tilsvarende ville flere prosjekter blitt lønnsomme om tyvene overveiende var risikotakere.

Litteratur:

[1.] Rygg, Nikolai: «Drikkens socialskade», Oslo 1915.

[2.] Pettersen, Kaare: «Tvangsarbeiderne på Opstad», Oslo 1942

[3.] Møglestue, Idar: « Kriminalitet og sosial bakgrunn», Samfunnsøkonomiske studier nr. 20, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1968.

[4.] Gary Becker: «Crime and Punishment: An Economic Approach». *Journal of Political Economy, 1968.*

[5.] Gary Becker: «Irrational Behavior and Economic Theory», *Journal of Political Economy, 1962, vol. LXX.*

Konsulent II til administrativt utviklings- og effektiviseringsarbeid

I Oslo trygdekontor er det ledig en stilling som konsulent II.

Arbeidsområdet vil i det vesentlige omfatte administrativt utviklings- og effektiviseringsarbeid.

Det tas sikte på å ansette en person med høyere utdanning, f.eks. sosial- eller siviløkonom, eller en person med annen særlig kvalifiserende utdanning. Kjennskap til EDB er en fordel, men ingen betingelse.

Stillingen er lønnet etter lønnsklasse 19 i Statens lønnsregulativ. Brutto årslønn er fra kr. 49 450,— til kr. 59 270,—.

Fra lønnen trekkes 2% innskudd til Statens Pensjonskasse.

Nærmere opplysninger kan fåes ved henvendelse til kontorsjef Jensen, telefon 42 98 10, linje 778.

Søknad med
bekreftede avskrifter av vitnemål og attester sendes
OSLO TRYGDEKONTOR,
Tordenskioldsgate 12, Oslo 1.

Stillingen har tidligere vært kunngjort med søknadsfrist 24. oktober 1973.
Søknadsfristen er forlenget til 21. desember 1973.

Norsk investeringspolitikk og optimal vekst

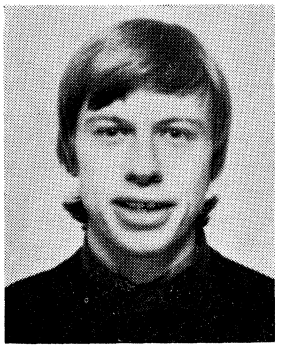

AV
VITENSKAPELIG ASSISTENT MICHAEL HOEL,
SOSIALØKONOMISK INSTITUTT

Artikkelen gir en kort oversikt over enkelte optimumskriterier i tilknytning til økonomisk vekst. Deretter beskrives ulike framtidige utviklingsbaner i Norge under forutsetning av at en enkel aggregert produktfunksjon gjelder. Disse utviklingsbanene blir drøftet i lys av optimumskriteriene nevnt innledningsvis. Artikkelen konkluderer med at det antakelig er ønskelig at de politiske myndigheter blir bedre informert enn tilfellet er i dag om hvilke valgmuligheter som foreligger når det gjelder ulike konsumutviklinger.

Innledning.

I de senere år har mange — både av økonomer og ikke-økonomer — vist en økende skepsis overfor en politikk som tar sikte på fortsatt sterk vekst i bruttonasjonalproduktet. Dette har som regel vært begrunnet med momenter som miljø- og forurensningsproblemer, høyt forbruk av ikke-reproduserbare naturressurser og negative følger av raske strukturendringer som veksten fører med seg. I denne artikkelen skal jeg la disse momentene ligge, og istedenfor se litt nærmere på en av de mer «klassiske» problemstillinger omkring vekst i nasjonalproduktet, nemlig forsøk på å finne den best mulige — i en eller annen forstand — konsumutvikling over tid. Jeg skal først se kort på enkelte optinalitetskriterier, og deretter se nærmere på utviklingen av konsumet i Norge sammenholdt med slike kriterier.

Nyklassisk vekstmodell.

Vi skal ta utgangspunkt i en nyklassisk makro produktfunksjon, som en er homogen av grad én, og for enkelthets skyld bruke av Cobb Douglas funksjon. Vi har da

(1) $\quad X_t = Ae^{\gamma t} K_t^{\alpha} N_t^{1-\alpha}$

hvor X_t, K_t og N_t er henholdsvis bruttonasjonalprodukt, kapitalbeholdning og sysselsetting. Fotskriften t refererer seg til tidspunkt t, disse fotskriftene vil i det følgende bli sløyfet noen steder der dette ikke kan føre til misforståelser. I relasjon (1) er A, α og γ konstante parametere, hvor sistnevnte er en teknikkendringsparameter.

Det enkleste optimalitetskriteriet er det såkalte «Golden Rule» kriteriet. Her sammenliknes ulike «steady – state» baner, dvs. baner hvor K og X vokser med samme vekstrate, altså baner hvor kapitalkoeffisienten $v_t = K_t/X_t$ er konstant. Fra (1) ser vi lett at vekstraten for bruttonasjonalproduktet og kapitalbeholdningen langs en steady-state bane er lik sysselsettingsveksten pluss $\gamma/(1-\alpha)$. Dersom depresiseringen på ethvert tidspunkt er δK_t, hvor δ er en konstant parameter, kan konsumet C_t skrives

(2) $\quad C_t = X_t - \delta K_t - \dot{K}_t$

hvor $\dot{K}_t$ er nettorealinvesteringene, som er lik kapitalbeholdningens førstederiverte med hensyn på tiden. Av (1) og (2) ser en lett at for konstant v vil C_t vokse med samme vekstrate som nasjonalproduktet. Golden Rule banen er den steady-state banen som gir høyeste *nivå* på konsumet pr. sysselsatt ($c_t = C_t/N_t$) på ethvert tidspunkt (*vekstraten* for c_t blir lik $\gamma/(1-\alpha)$ langs alle steady-state baner). Det kan lett vises at Golden Rule banen har den egenskap at langs banen er kapitalens netto grenseproduktivitet lik bruttonasjonalproduktets vekstrate. (Se f.eks. Phelps (1966)). Dette kan skrives, når vi antar at N_t vokser med en konstant rate n:

$$(3) \qquad \frac{\alpha}{v^*} - \delta = n + \frac{\gamma}{1-\alpha}$$

eller omskrevet

$$(4) \qquad v^* = \frac{\alpha}{n + \delta + \gamma/(1-\alpha)}$$

der v^* er verdien av v_t langs Golden Rule banen.

Tabell 1. *Oversikt over de ulike vekstalternativer.*

	Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Kapitalbeholdningens prosentvise vekstrate	2,5	3,5	4,5	5,5
Bruttonasjonalproduktets prosentvis vekstrate[1])	3,3	3,6	4,0	4,3
Bruttoinvestering i prosent av bruttonasjonalproduktet:				
År 1975	24,4	28,1	31,9	35,6
År 2000	20,2	27,4	36,2	47,2
År 2025	16,8	26,6	41,2	62,7

[1]) De eksakte tall for $\dot{X}/X$ blir henholdsvis 3,265, 3,615, 3,965 og 4,315; det er disse verdier som er brukt i de følgende beregninger.

Golden Rule kriteriet, som vi nettopp så på, sier ingenting om hvor store investeringene bør være på et bestemt tidspunkt. Hvis landet initialt ligger utenfor Golden Rule banen (dvs. $v_0 \neq v^*$), er det ingenting som sier at landet bør ta sikte på å komme på Golden Rule banen. Og hvis $v_0 = v^*$ er det ingenting som sier at en bør holde seg på Golden Rule banen, istedenfor f.eks. å øke konsumet på kort sikt mot å ha lavere konsum enn Golden Rule banen tilsier på lengre sikt. Et optimumskriterium i egentlig forstand må på en eller annen måte innebære en avveining mellom konsum på ulike tidspunkter. Et slikt kriterium kunne f.eks. være å maksimere et velfersmål W gitt ved

$$W = \int_0^T e^{-\rho t} U(c_t)dt \tag{5}$$

hvor U er en funksjon som måler nytten av konsumet på ethvert tidspunkt, ρ er en diskonteringsfaktor og T er tidshorisonten. Skal (5) ha noen mening, må en i tillegg til (1) og (2) ha som bibetingelse at K_T (terminalkapitalen) ikke må være lavere enn en gitt ikkenegativ størrelse. Nå kan en selvsagt ikke si noe generelt om løsningen for c_t av at W maksimeres (gitt K_0 og K_T og utviklingen av N_t). Hvis vi har uendelig horisont, dvs. $T = \infty$, U er strengt konkav, og $\omega = cU''/U'$ (= konsumets grensenyttefleksibilitet) er konstant, kan det imidlertid vises at *hvis* (5) har et maksimum, dvs. hvis W konvergerer for alle c_t-baner som er mulige, da vil den optimale konsumbanen nærme seg asymptomatisk en steady-state bane med lavere v enn Golden Rule banen. Denne steady-state banen har en verdi v som er gitt ved

$$\hat{v} = \frac{\alpha}{n + \delta + \gamma/(1-\alpha) + \theta} \tag{6}$$

der $\theta = \rho - (1+\omega)\gamma/(1-\alpha) > 0$ for at W skal ha et maksimum. (Jfr. Phelps (1966).) Av (4) og (6) ser vi altså at $\hat{v} < v^*$.

Tabell 2. *Størrelsen av kapitalkoeffisienten på ulike tidspunkter.*

År	Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
1975	3,75	3,75	3,75	3,75
1985	3,48	3,71	3,95	4,20
1995	3,23	3,67	4,16	4,70
2005	3,00	3,63	4,37	5,26
2015	2,79	3,59	4,60	5,89
2025	2,59	3,55	4,85	6,60

Det ovenstående fører oss over i Phelps-Koopmans' teorem for effisiente konsumbaner. En konsumbane $\tilde{c}_t$ sies å være effisient hvis og bare hvis det ikke fins noen mulig konsumbane som dominerer $\tilde{c}_t$, dvs. hvis det ikke fins noen c_t slik at $c_t \geq \tilde{c}_t$ for alle t og $c_t > \tilde{c}_t$ for noen t. Konsumbanen $\tilde{c}_t$ er altså *ikke* effisient dersom det fins minst én annen mulig konsumbane som aldri gir lavere konsum og på minst ett tidspunkt gir høyere konsum enn $\tilde{c}_t$. Phelps-Koopmans' teorem sier at en tilstrekkelig betingelse for at en konsumbane ikke er effisient er at det fins et tidspunkt τ hvor banens kapitalkoeffisient $v_t > v^*$ for alle $t > \tau$, der v* er Golden Rule verdier av v (Jfr. Phelps (1966))

Som en oppsummering av disse optimalitetsdrøftinger kan vi altså slå fast at vi aldri, uten en nærmere spesifikasjon av et aller annet velfersmål, kan si noe generelt om størrelsen på bruttoinvesteringene er optimal eller ikke. Derimot kan en på grunnlag av Phelps-Koopmans teoremet si at dersom en observerer en verdi av kapitalkoeffisienten større enn Golden Rule verdien, kan dette bare være optimalt dersom det er meningen at v_t skal reduseres til en verdi mindre eller lik v^* på et senere tidspunkt, forutsatt at velferden utelukkende er knyttet til konsumet.

Numerisk eksempel til belysning av utviklingen i Norge.

Vi skal nå se nærmere på et talleksempel som er ment å gi et tilnærmet bilde av situasjonen i Norge. Vi bruker produktfunksjonen (1) med $\alpha = 0{,}35$ og $\gamma = 0{,}02$, som virker rimelig i forhold til de data som brukes i den disaggregerte MSG-modellen som Finansdepartementet bruker som hjelpemiddel ved utarbeidelsen av de norske langtidsprogrammer. Vi antar videre at sysselsettingen vokser med en konstant rate på 0,6 %, slik forutsetningen er for perioden 1973—2000 ifølge siste langtidsprogram. Når det gjelder δ og v, har vi at i 1972 utgjorde depresieringen ca. 14 % av bruttonasjonalproduktet (etter de nye nasjonalregnskapsdefinisjoner), dvs. at δv_t det året var ca. 0,14. Vi skal bruke 1975 som basisår, og vi skal anta at kapitalkoeffisienten er 3,75 i basisåret,

Tabell 3. *Bruttonasjonalprodukt i prosent av bruttonasjonalproduktet 1975.*

År	Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
1975	100,0	100,0	100,0	100,0
1985	137,9	142,6	147,5	152,6
1995	190,1	203,4	217,6	232,8
2005	262,2	290,2	321,1	355,1
2015	361,5	413,9	473,7	541,8
2025	498,5	590,4	698,8	826,7

dvs. $v_0 = 3{,}75$. Videre antar vi $\delta = 0{,}04$, i 1975 gir dette en depresiering på 15 % av bruttonasjonalproduktet. For å sammenfatte har vi altså følgende forutsetninger:

$$\begin{aligned} \alpha &= 0{,}35 \\ \gamma &= 0{,}02 \\ n &= 0{,}006 \\ \delta &= 0{,}04 \\ v_0 &= 3{,}75 \end{aligned} \tag{7}$$

Med de forutsetningene vi har gjort over har jeg regnet ut verdier av bl.a. bruttonasjonalprodukt og total konsum for femti år framover under fire alternative forutsetninger om veksten i kapitalbeholdningen. Ved alle disse alternativer har jeg sett på konstante vekstrater for kapitalen, av (1) følger det da at vi får følgende konstante vekstrater for bruttonasjonalproduktet

$$\frac{\dot{X}}{X} = \gamma + (1 - \alpha)\, n + \alpha \frac{\dot{K}}{K} \tag{8}$$

hvor γ, α og n innsettes fra (7). Tabell 1 viser vekstratene for X og K under de fire alternativer, sammen med tilhørende bruttoinvesteringsrater for noen av årene.

Det laveste alternativ for kapitalveksten innebærer en vekst i bruttonasjonalproduktet på 3,3 % og en investeringsrate som avtar i perioden fra 24,4 % til 16,8 %. Dette alternativ innebærer altså at X_t vokser raskere enn K_t, dvs. v_t er her avtakende. I alternativ II er forskjellen mellom $\dot{X}/X$ og $\dot{K}/K$ svært liten, slik at v_t nesten er konstant. Dette alternativ er altså «nesten» en steady-state bane. Dersom kapitalmengden vokser med 3,68 % vil bruttonasjonalproduktet også vokse med denne raten, dette er altså vekstraten langs en steady-state bane. Alternativ III, som innebærer en vekst i nasjonalproduktet på 4,0 % og en investeringsrate på 31,9 % i 1975 er vel den av de fire alternativer som ligger nærmest den norske utviklingen. I Nasjonalbudsjettet for 1974 er regnet med at investeringer utenom lagerøkning

Tabell 4. *Konsum i prosent av bruttonasjonalproduktet 1975.*

År	Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
1975	75,6	71,9	68,1	64,4
1985	106,7	103,0	98,0	91,7
1995	150,2	147,5	140,8	128,9
2005	211,0	211,2	201,7	177,6
2015	296,1	302,6	288,3	238,6
2025	414,7	433,3	410,9	308,6

vil utgjøre 31,3 % av bruttonasjonalproduktet, og i siste langtidsprogram antas at investeringsandelen vil øke med 2—3 % fram til år 2000. Det høyeste alternativ for kapitalveksten innebærer en sterk økning i kapitalkoeffisienten, og forutsetter at investeringsandelen øker fra 35,6 % i 1975 til 62,7 % i år 2025. Dette alternativ må således betraktes som høyst urealistisk på lengre sikt, men dette utelukker ikke at det kan være ønskelig med en så sterk kapitalvekst for en kortere periode.

Setter vi (7) inn i Golden Rule betingelsen (4), finner vi $v^* = 4{,}56$. Etter det vi har sagt tidligere i tilknytning til Phelps-Koopmans teoremet innebærer dette at en vekstbane som fører til $v_t > 4{,}56$ for noen t bare er effisient dersom v_t reduseres på et senere tidspunkt til mindre eller lik 4,56. I tabell 2 er stilt opp utviklingen av kapitalkoeffisienten for de ulike vekstbaner.

Som vi allerede har sett innebærer alternativ I og II en avtakende kapitalkoeffisient, mens alternativ III og IV innebærer stigende kapitalkoeffisienter. Når det gjelder alternativ IV vil v_t nå Golden Rule verdien allerede i år 1992 (da er $v_t = 4{,}54$) for deretter å stige kraftig. I alternativ III nås Golden Rule banen i år 2013 (da er $v. = 4{,}56$). Når det gjelder dette siste alternativ, kan vi altså si at dersom det velges en kapitalvekst på 4,5 % fram til år 2015 eller lenger, vil den tilhørende konsumbane bare være effisient dersom kapitalveksten senere settes ned til under 3,68 % og holdes der så lenge av v_t kan reduseres til under 4,56 % igjen.

I tabell 3 og 4 er stilt opp utviklingen av bruttonasjonalproduktet og konsumet under de fire alternativer, alle tall er i prosent av bruttonasjonalproduktet 1975 (som selvsagt er lik for alle alternativer).

Som en ser er bruttonasjonalprodukt for alle år høyere — og tildels mye høyere for sene tidspunkter — jo høyere vekstalternativ vi ser på. Når det gjelder konsumet ser vi imidlertid at for alternativene II, III og IV er konsumet i *hele* femti-årsperioden høyere jo *lavere* vekstalternativ vi ser på. Alternativ I gir høyere konsum i hele perioden enn alternativene III

Tabell 5. *Oversikt over noen egenskaper ved de ulike investeringsratene.*

Bruttoinvesteringer i prosent av bruttonasjonalprodukt	Alt. A 25	Alt. B 29	Alt. C 33	Alt. D 37
Prosentvis vekst i bruttonasjonalproduktet fra foregående år:				
1976	3,3	3,7	4,1	4,4
1985	3,4	3,7	3,9	4,1
1995	3,5	3,7	3,8	3,9
2005	3,6	3,7	3,8	3,8
2015	3,6	3,7	3,7	3,8
2025	3,6	3,7	3,7	3,7

og IV, og høyere enn alle andre alternativer fram til og med år 2004, etter dette er det alternativ II som gir høyest konsum.

Utviklingen ved konstante investeringsrater.

Vi skal nå istedenfor å anta konstant relativ kapitaltilvekst anta at bruttoinvesteringene utgjør en konstant andel av bruttonasjonalproduktet, dvs. at

$$(9) \qquad \dot{K} + \delta K = sX$$

hvor s er den konstante investeringsraten. Sammen med (1) og forutsetningene om at sysselsettingen vokser med raten n gir (9) en løsning for tidsutviklingen for X_t, og dette kan innsettes i (2) for å finne utviklingen av C_t. Nå er det godt kjent at for konstant investeringsrate vil X_t nærme seg en steady-state bane asymptotisk, dvs. v_t vil nærme seg en konstant asymptotisk verdi $\bar{v}$. (Jfr. Solow (1965).) Det er enkelt å vise at $\bar{v}$ er bestemt ved

$$(10) \qquad \bar{v} = \frac{s}{n + \delta + \gamma/(1 - a)}$$

Sammenliknes dette med (4) ser vi at (10) kan omskrives til

$$(11) \qquad \bar{v} = \frac{s}{a} v^*$$

Steady-state verdien vil altså være mindre, lik eller større enn Golden Rule verdien alt etter som investeringsraten er mindre, lik eller større enn kapitalens grenseelastisitet.

Jeg har sett på fire alternative investeringsalternativer, A-D, med egenskaper som vist i tabell 5, når forutsetningene i (7) brukes.

Som en ser nærmer bruttonasjonalproduktets vekstrate seg steady-state raten 3,68 % for alle alternativene. Sammenholder vi med relasjonen (10), ser vi at det bare er alternativ D som vil passere Golden

Tabell 6. *Bruttonasjonalprodukt i prosent av bruttonasjonalproduktet 1975.*

År	Alt. A	Alt. B	Alt. C	Alt. D
1975	100,0	100,0	100,0	100,0
1985	139,5	143,7	147,8	151,9
1995	196,6	206,4	215,9	225,1
2005	278,9	296,3	313,0	329,0
2015	397,4	425,4	452,0	477,4
2025	567,8	610,5	651,0	689,6

Rule banen (v_t vil passere $v^* = 4{,}56$ i år 2004), nasjonalproduktet ved de øvrige alternativer vil gå mot vekstbaner med lavere nivå enn Golden Rule banen. I tabellene 6 og 7 er stilt opp utviklingen for bruttonasjonalproduktet og konsumet på tilsvarende måte som i tabellene 3 og 4. Sammenliknes disse tabellene med 3 og 4 ser vi at selv om vi i begge tabellsettene har omtrent samme spredning i investeringsandelene i 1975, er ulikheten mellom bruttonasjonalproduktet for senere år mellom de ulike alternativer mindre markert i tabell 6 enn tilfellet var i tabell 3.

Videre ser vi at tendensen til at konsumet ligger høyere jo lavere vekst-alternativ vi ser på er noe mindre i tabell 7 enn i tabell 4. Men også her vil konsumet ligge høyest ved laveste vekst-alternativ fram til og med år 1999, deretter har alternativ B høyest konsum fram til og med år 2009, mens alternativ C har høyest konsum fra år 2010 og ut perioden vi betrakter.

I forbindelse med konstante investeringsrater, kunne en spørre hvilken konstant investeringsrate gir en bane som nærmer seg asymptotisk den banen som maksimerer W gitt ved (5) når $T = \infty$. (Vi forutsetter nå at W har et maksimum og at ω er konstant.) Av (4), (6) og (11) finner en lett, ved å sette $\bar{v} = \hat{v}$, at investeringsraten må være gitt ved

$$(12) \qquad s = \frac{n + \delta + \gamma/(1 - a)}{n + \delta + \gamma/(1 - a) + \theta} \cdot a$$

Hvis vi setter f.eks. verdiene 0,01, 0,03 og 0,05 for θ[1]) inn i (12), får vi investeringsrater på henholdsvis 31,0 %, 25,2 % og 21,2 %. Dersom det skal være optimalt med en investeringsrate større enn 31 % over lengre tid må en altså ha $\theta < 0{,}01$. Dette betyr at hvis $|\omega| \geq 1$ og $\rho \geq 0{,}01$ vil $s \geq 0{,}31$ over lengre tid ikke være optimalt.

[1]) Her vil diskonteringsraten $\rho \gtreqless \theta$ alt etter som $|\omega| \lesseqgtr 1$. Tolkningen av $|\omega| > 1$ ($|\omega| < 1$) er at samme prosentvise økning i konsumet blir vurdert høyere jo lavere (høyere) det opprinnelig konsum er. For $U = Lnc_t$ er $\omega = -1$, dvs. $\theta = \rho$, i dette tilfellet vil altså én prosent konsumøkning bli vurdert like høyt uavhengig av opprinnelig konsum.

Tabell 7. *Konsum i prosent av bruttonasjonalproduktet 1975.*

År	Alt. A	Alt. B	Alt. C	Alt. D
1975	75,0	71,0	67,0	63,0
1985	104,6	102,0	99,1	95,7
1995	147,4	146,5	144,6	141,8
2005	209,2	210,4	209,7	207,3
2015	298,1	302,0	302,8	300,8
2025	425,9	433,4	436,2	434,5

Oppsummering og konklusjoner.

For å oppsummere kan vi si at enten vi regner med konstant prosentvis kapitalvekst eller konstant investeringsrate tyder tabellene 4 og 7 på at det er mulig å ha et adskillig høyere totalt konsum fram til godt og vel år 2000 enn det som forutsettes i norsk langtidsplanlegging. Dette må eventuelt skje på bekostning av investeringene, og de reduserte investeringer i siste del av dette århundre vil slå ut i noe lavere konsum en gang ut i 2000-tallet. Om det er optimalt eller ikke med en slik «overføring av konsum» fra 2000-tallet til de nærmeste 30—40 år avhenger selvsagt av de politiske myndigheters preferanser. Men en har vel følelsen av at slike forhold blir lite drøftet ved f.eks. Stortingets behandling av langtidsprogrammene. Og heller ikke Finansdepartementets Stortingsmeldinger om langtidsprogrammene er særlig klargjørende om hvilke valgmuligheter som foreligger for den langsiktige utvikling av konsumet. I Langtidsprogrammet 1974—1977 er f.eks. det eneste som står om disse valgmuligheter under avsnittet «Langsiktige perspektiver for bruken av varer og tjenester» følgende setning: «Lave investeringer i dag gir muligheter for forholdsvis høyt forbruk i dag, men vil gi mindre muligheter for økt forbruk i fremtiden.» Tabellene 4 og 7 i denne artikkelen indikerer at «i dag» i denne sammenheng kan være de neste 30—40 år, og «fremtiden» er gang i 2000-tallet.

Til slutt vil jeg bare knytte det som er behandlet i denne artikkelen sammen med de «nyere» innvendinger mot sterk vekst som ble nevnt innledningsvis. Hvis de politiske myndigheter betrakter en investeringsrate på over 30 % fram til år 2000 som optimalt, tyder tabellene 4 og 7 på at de tillegger framtiden stor betydning, i den forstand at de ønsker å forsake konsum de neste 30—40 år for å få høyere konsum etter denne tid. Men jo større vekt myndighetene tillegger framtiden, jo mer alvorlig må en del av de «nyere» innvendinger mot sterk vekst i nasjonalproduktet tas. Dette gjelder særlig momenter som forbruk av ikke-fornybare ressurser og det at løpende produksjon medfører økt beholdning av forurensende spillprodukter. Disse negative momentene vil ofte være mer eller mindre knyttet til nivået på bruttonasjonalproduktet, slik at dersom framtiden tillegges stor betydning, trekker disse siste momenter isolert sett i retning av en lavere vekst (og dermed lavere nivå i framtiden) av bruttonasjonalproduktet.

Litteratur:

E. S. Phelps: *Golden Rules of Economic Growth.* New York 1966.

R. M. Solow: A Contribution of the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics,* 1956.

Stortingsmelding nr. 71 (1972—73). *Langtidsprogrammet 1974—1977.*

Stortingsmelding nr. 1 (1973—74). *Nasjonalbudsjettet 1974.*

KOMMENTARER

BANKENES PRIVATLÅN

AV

JOHAN FRØLAND

I avsnittet om penge- og kredittpolitikken i Nasjonalbudsjettet 1974 pekes det på at bankene må vise tilbakeholdenhet ved kredittyting f.eks. til konsumformål og at det ikke i utlånsrammen er innpasset noen økning under de såkalte sparelånsordninger og i lønnskontolånene.

Bak denne henstilling ligger en antakelse om at bankene fritt kan velge mellom forskjellige kategorier av låntakere. Under visse betingelser er det antakelig en rimelig forutsetning, men i en situasjon med konkurrerende banker fortoner forholdet seg noe anderledes for den enkelte bank.

Det kan i denne forbindelse være nyttig å ha for øye en viktig årsak til at bankene nå legger så stor vekt på tilbud til privatpersoner. De ytre endringer i bankenes markedsføring de siste 20 år med sterk vekt på personkunder avspeiler betydelige endringer i forretningsbankenes funksjon i denne perioden. Tidligere fant bankene sin kundekrets både på innskudds- og utlånssiden innenfor bedriftssektoren. Nå er de personlige kunder blitt viktige på innskuddssiden.

Eierinntektens andel av den totale faktorinntekten i Norge fra 1950 til 1972 har falt med vel ¼, fra omkring 45 % til vel 30 % av den totale faktorinntekt ifølge de ureviderte nasjonalregnskapstall. Direkte skatter og trygdepremier sammen med egenfinansiering av realinvesteringer vil medføre at eierinntektene ikke direkte vil kunne angi bedriftenes og lønnstakernes evne til å plassere i banker. Videre er det meget store ulikheter i eierinntektsutviklingen i de forskjellige næringer, med sterk nedgang i primærnæringene og varehandelen og stabil utvikling i industrisektoren. Likevel synes det temmelig klart at bedriftenes evne til selvfinansiering er blitt redusert i forhold til deres kapitalbehov, mens husholdningenes spareevne og deres evne til å anskaffe kostbare ting, som boliger og biler, er sterkt økt. Ved slike større anskaffelser er det hensiktsmessig for den enkelte å kombinere sparing over en periode med etterfølgende lån i en bank. Dette er klart billigere enn avbetalingskjøp.

For bankene gir denne utvikling seg uttrykk i at en større del av den totale pengesparing kommer fra husholdningssektoren . I perioden 1967—1972 kom ca. 40 % av den totale innskuddsøkning i forretningsbankene fra oppsigelseskonti og lønnskonti, de kontotyper som vesentlig representerer innskudd fra husholdningene. De øvrige 60 % kom fra foliokonti, termin og innskudd på spesielle vilkår, de kontotyper som typisk kommer fra bedrifter. I året 1972 kom vel 45 % fra lønnskonti og oppsigelseskonti.

Forretningsbankene får altså nå bortimot halvparten av sin innskuddstilgang fra husholdningenes pengesparing.

Denne endring i forholdet mellom husholdningenes og bedriftenes relative evne til bankinnskudd gjør det nødvendig for den enkelte bank å kunne konkurrere om de personlige innskudd. Sett fra bankenes synspunkt er utlånene til private nødvendige for å skaffe disse innskuddsmidler og derved nødvendige for at bankene skal kunne utføre sin oppgave som formidlere av en netto kapitaloverføring fra husholdningene til bedriftene. I tidligere tider fikk de det vesentlige av sine innskudd fra bedriftene og derved ble deres virksomhet begrenset til formidling i n n e n f o r bedriftssektoren.

Nasjonalbudsjettets utsagn gir vel uttrykk for at man ønsker å begrense kredittfinansiert konsum, noe det neppe faller bankene tungt å akseptere. Spørsmålet er imidlertid om bankene har særlige muligheter til å påvirke dette, og om det egentlig er ønskelig å gjennomføre begrensningen i det kredittfinansierte konsum ved å holde igjen på bankenes tilbud om automatiske sparelånsordninger. En utvikling i retning av sparelånsordninger gir en utsettelse med anskaffelsen i forhold til avbetalingshandel. Sparelånsordningene er betydelig billigere for den enkelte og gir dessuten den fordel at man allerede før kjøpet får inntrykk av hvilken økonomisk belastning anskaffelsen av vedkommende vare betyr. Disse kreditter utgjør bare en liten del av bankenes totale utlån til publikum. For Kreditkassen i Oslo utgjorde således lønnskontolån og sparelån tilsammen 1.3 % av utlånene ved utgangen av oktober 1973.

BOKANMELDELSE

AV
LEKTOR ANDERS DEDEKAM JR.
MØRE OG ROMSDAL DISTRIKTSHØGSKOLE

TORMOD HERMANSEN:
«MIKROØKONOMISK TEORI»
EN ELEMENTÆR INNFØRING
UNIVERSITETSFORLAGET, 1973
384 SIDER

Utgangspunktet for denne anmeldelse er spørsmålet om Hermansens bok kan erstatte det nåværende pensum i mikroteori ved distriktshøgskolene.

Ved de økonomisk/administrative linjer og transportfaglinjen ved distriktshøgskolene inngår faget samfunnsøkonomi som et obligatorisk fag. Mikro- og makrodelen tilsammen dekker ca. 2 måneder (1/5) av den tid studentene har til rådighet første studieår. Lar vi konvensjonelt mikrodelen få halvparten av dette vil det si at studentene ved distriktshøgskolen skal lære seg mikroøkonomi ved ca. en måneds innsats, riktignok spredd på et halvt år. Som Hermansen ganske riktig påpeker i forordet i sin bok, reiser dette spesielle pedagogiske problemer. Desto mer forunderlig er det at Hermansens bok er kommet i den form som nå foreligger. For det første dekker boken et noe for vidt felt samtidig som boken mangler deler av det som naturlig hører inn under pensum i mikroteori. Dette paradoks kan forklares ved at den foreliggende bok er altfor detaljert i sin gjennomgåelse av det man med rimelighet kan kalle elementær innføring, jevnfør bokens undertittel.

Boken er delt i 10 kapitler, og hvert kapitel er igjen delt i en rekke avsnitt med underavsnitt. Kapitlene strekker seg fra den rasjonelle konsuments valg av godekombinasjoner via ressursanvendelse, effektivitet og velferd til produsentens kostnader, produkttilbud og faktoretterspørsel og til slutt gjennomgås samfunnsøkonomiske ineffektivitetssituasjoner. I en elementær lærebok bør ikke dette oppta 383 sider. Det kan nevnes at de ansvarlige for undervisningen i samfunnsøkonomi ved distriktshøgskolene kom frem til at av de 383 sidene måtte 192 utgå dersom boken skulle bli pensum. I så måte har Hermansen feilet i sitt opplegg. Den andre siden av paradokset ligger i at til tross for det omfattende sideantall mangler boken partiell markedsanalyse, og dette er opplagt en svakhet ved boken.

Hermansen sier i forordet at «siktemålet har vært å bringe studentene i kontakt med fundamentale og aktuelle samfunnsøkonomiske problemstillinger ..., så tidlig som mulig, og å få studentene med på å analysere disse i deres innbyrdes sammenheng.» Derfor er det «lagt forholdsvis mindre vekt på formell eleganse og trening i bruken av det matematiske analyseverktøy», samtidig som tyngdepunktet «ikke ligger i den detaljerte analyse av de individuelle beslutningsproblemer hos produsenter og konsumenter, men i hvorledes disse beslutninger griper i hverandre, kobles sammen innenfor rammen av den samfunnsøkonomiske organisasjon og derigjennom bestemmer resultatet av den økonomiske virksomhet i samfunnet.»

Denne målsetting står det all respekt av, og en lærebok for kortvarige økonomiske studier bør etter min mening nettopp ha et slikt siktepunkt. Jeg synes imidlertid det er et stykke igjen før Hermansen kan sies å ha oppfylt siktemålet. For det første mangler i store deler nettopp den del av teorien som anskueliggjør hvordan «beslutningene griper inn i hverandre ... og derigjennom bestemmer resultatet av den økonomiske virksomhet» (markedsøkonomien).

For det andre kan jeg ikke forstå annet enn at Hermansens fremstilling i store trekk nettopp bygger på «analyse av de individuelle beslutningsproblemer hos produsenter og konsumenter». For det tredje synes jeg personlig at matematikken fremdeles er «for avansert» for studenter ved distriktshøgskolene. Som tidligere nevnt har de tross alt bare 1 måneds tid på å tilegne seg mikrostoffet.

Den pedagogiske begrunnelse for utgivelsen av boken svekkes også noe av språket, som ofte vir-

ker unødig tungt. Litt «formell eleganse» kunne kanskje vært på sin plass her. Jeg synes heller ikke Hermansen har vært udelt heldig med begrepsdannelsen. Nye begrep som «produksjonsmulighetsbegrensningskurven» (s. 13) er blitt for lange, andre er ikke helt vellykkede f.eks. «forbrukssituasjonen» (s. 38), mens atter andre, som «teknologi» (s. 149) har et annet meningsinnhold enn det som til nå har vært vanlig.

I en fremstilling hvor bruken av det matematiske analyseverktøy har fått lav prioritet kunne man vente at de grafiske illustrasjonene fikk tilsvarende høy prioritet. Det er mye som tyder på at Hermansen har hatt en slik prioritering for øyet. Fremstillingen gjør ofte bruk av figurer, og til dels meget gode figurer, rent illustrasjonsmessig. Men kvaliteten av figurene er for dårlig, ofte ser det ut til at det er forfatterens figurkladd som er kommet med.

Boken har etter min mening for mange trykkfeil og preges i det hele tatt av hastverk. Med den målsetning Hermansen har lagt til grunn for boken, og med den faglige kunnskap Hermansen besitter, ville en roligere produksjonstakt ført til et bedre produkt. Det er gledelig at noen tør, og finner tid til å gi seg i kast med skriving av elementære lærebøker i mikro for kortere økonomiske studier, men slik boken til Hermansen foreligger idag, kan jeg ikke anbefale den som pensum ved distriktshøgskolene.

Sekretær/konsulentstilling
Distriktsutbygging

Ved utbyggingsavdelingen hos fylkesmannen i Nordland blir stilling som sekretær/konsulent II ledig fra 1. mars 1974.

Stillingen er primært tillagt arbeid med saksforbereding av søknader om støtte fra Distriktenes utbyggingsfond og for øvrig arbeidsoppgaver av næringsøkonomisk art.

Ved ansettelse vil det bli lagt særlig vekt på økonomisk utdannelse som sosial-, sivil- eller bedriftsøkonomi. Praksis fra saksforbereding eller utredningsarbeid vil være en fordel.

Stillingen, som er fylkeskommunal, vil etter kvalifikasjoner bli lønnet i l.kl. 14—17, for søkere med høyere utdannelse inntil l.kl. 19 i det offentlige regulativ. Stillingen er tilmeldt godkjent pensjonsordning.

Søknad med
rettkjente avskrifter av attester og vitnemål sendes,
FYLKESMANNEN I NORDLAND,
UTBYGGINGSAVDELINGEN,
8000 Bodø,
innen 31. desember d.å.

Framsendes som
dagsaviser!

RAUMA KOMMUNE

KONTORSJEF

Kontorsjefstillingen i Rauma kommune, Møre og Romsdal, er ledig. Søkere bør ha god utdanning: Jurist, økonom, kommunalkandidat, men også andre med allsidig erfaring fra kommunal virksomhet vil komme i betraktning. For samtlige søkere forlanges gode administrative egenskaper og allsidig praksis. Tilsettingen skjer på de vilkår som går fram av lover og reglement.

Den som blir tilsatt må legge fram helseattest av ny dato. Stillingen lønnes etter lønnsklasse 23 i det offentlige regulativ, p.t. kr. 71 220,— til 75 720,—. Eventuelt krav om høyere lønn må nevnes og begrunnes i søknaden. Pensjonsordning.

Kommunen har egen formannskapssekretær og er nøytral når det gjelder administrasjonsmålet.

Kommunen vil være behjelpelig med å skaffe bolig.

Kommunen har ca. 8 100 innbyggere og er i kraftig ekspansjon, bl.a. på grunn av at det foregår oljeplattformbygging på Åndalsnes. Administrasjonsstedet er Åndalsnes med vel 3 000 innbyggere. Kommunen har meget gode kommunikasjoner, har yrkesskole og vil få gymnas fra høsten 1974.

Det er gode muligheter for friluftsliv såvel sommer som vinter.

Nærmere opplysninger om stillingen kan fås ved henvendelse til ordfører Lars Ramstad, 6300 Åndalsnes, telefon før kl. 16.00 (072) 21 377 eller (072) 21 125, etter kl. 18.00 (072) 21 932.

Søknad med
bekreftede avskrifter av vitnemål og attester sendes
RAUMA FORMANNSKAP
v/ordfører Lars Ramstad,
6300 Åndalsnes,
innen 31. desember 1973.

Utgiverpoststed - Bergen - Reklametrykk A.s

Den økonomiske situasjon

Bilag til «Sosialøkonomen» nr. 1973.

Foredrag av direktør Knut Getz Wold
på Norges Banks representantskapsmøte
26. februar 1973

1. Utførselsbasert vekst

Gjennom det internasjonale tilbakeslaget som preget hele året 1971, holdt norsk økonomi en høy vekstrate og full sysselsetting. Vekstraten i 1972 var litt svakere, omkring 4%, eller omtrent på linje med det europeiske gjennomsnittet. Det var likevel et heller godt resultat for en økonomi som startet fra full sysselsetting og derfor ikke som i flere andre europeiske land kunne trekke inn ledig arbeidskraft. Mest karakteristisk for den norske oppgangen i fjor var imidlertid at det dreiet seg om en helt *utførselsbasert* vekst. Konjunkturoppgangen ute har vært tilfredsstillende, og norsk utførsel av varer og tjenester drog i løpet av året i stadig større grad nytte av det. Oppgangen i utførselen alene var betydelig større enn veksten i den samlete etterspørselen. Trass i en klar forverring av byttevilkårene overfor utlandet bedret utenriksøkonomien seg sterkt.

En slik utvikling har naturligvis sine fordeler. Mange land har fra tid til annen vært i den stilling at de har måttet utforme sin økonomiske politikk med sikte på å dreie bruken av ressursene over i en bedret utenriksøkonomi. Også i Norge har langtidsprogrammet hatt som siktemål en begrensning av driftsunderskottet overfor utlandet.

Men situasjonen var samtidig preget av svakhetstrekk når det gjelder den innenlandske etterspørselen, både for investeringer og forbruk. Viktigst i denne forbindelse var at industriinvesteringene i fjor utviklet seg svakere enn forutsatt, selv om nivået lå høyt. Investeringer i offentlig konsumkapital og boliger viste derimot en markert stigning.

Veksten i det private forbruket var meget moderat, omkring 1½%. En viss bremsing i forbruksveksten var ønskelig. I inneværende langtidsprogramperiode tenderte nemlig forbruksveksten tidligere til å bli høyere enn forutsatt i programmet. Men den viktigste årsaken til den svake forbruksveksten var redusert disponibel realinntekt på grunn av sterk prisoppgang sammen med uforandrede skattesatser, altså reell skatteøking. Samtidig skjedde det gjennom trygdesystemet en fortsatt og sterk omfordeling av disponibel realinntekt fra de yrkesaktive til de trygdete. Denne utviklingen synes ikke å bli godtatt av de yrkesaktive.

For å sikre et balansert vekstgrunnlag er det nødvendig at industriinvesteringene stiger på nytt. Selv om veksten i det private forbruket fortsatt må være moderat, kan den likevel være større enn i fjor.

Resultatet av den internasjonale valutakrisen i midten av denne måneden har skjer-

pet kravene til en tilbakeholdende linje i vårens kompensasjonsoppgjør og i finanspolitikken.

2. *Utenrikshandel og skipsfart*

Noe av det mest karakteristiske ved den sterke utførselsveksten i fjor på i alt ca. 13% var konsentrasjonen om produkter fra *verkstedsindustrien.* Utførselen av maskiner, nybygde skip m. v. viste meget sterk oppgang. Det samme gjaldt varegrupper som kjemiske produkter (inkl. kunstgjødsel), jern- og metallvarer og andre bearbeidde varer og ulike ferdigvarer og fisk og fiskeprodukter. Eksporten av aluminium og ferrolegeringer var preget av reduksjon av opplagte lagre fra perioden med sterk avsetningssvikt for disse produktene, mens utførselen av treforedlingsprodukter stagnerte.

Det har vært god spredning i fordelingen av utførselen på markedsområder, men veksten var noe sterkere til det gamle EFTA-området enn til EF-landene. Relativt enda større var veksten likevel til USA. Det er interessant å notere at Norges andel av den samlete innførsel til vårt viktigste markedsland Sverige steg markert både i 1971 og 1972 trass i liten vekst i Sveriges samlete innførsel. Det dreier seg her i stor utstrekning om et bredt spektrum av bearbeidde varer og ferdigvarer.

Trass i den sterke og brede eksportøkingen fant det sted en ytterligere forverring i eksportnæringenes *fortjenestesituasjon.* Det tekniske beregningsutvalgs tall viser en nedgang i eierinntektene målt i prosent av faktorinntekten i andre eksportkonkurrerende næringer enn sjøfart fra 3,9% i 1970 til 1,2% i fjor. Dette er en drastisk reduksjon. Prognosen for eierinntektene viser endog litt ytterligere nedgang fra 1972 til 1973. Men det skyldes at en i forutsetningene har regnet med ingen eller bare moderat øking i produktprisene samtidig som kostnadene – særlig lønnskostnadene – er antatt å ville øke sterkt. Disse forutsetningene når det gjelder utviklingen av produktprisene er nok for pessimistiske på bakgrunn av den senere utvikling og det aktuelle konjunkturbildet.

Skipsfartens fraktinntekter i fjor ble preget av sterk nedgang i fraktratene i første halvår. Derimot fikk en i annet halvår den såkalte «mini-boomen», som fortsatte inn i 1973. Utslagene i begge halvår i fjor ble avdempet av langsiktige kontraktslutninger. Utsiktene for skipsfarten har bedret seg det siste halve året, selv om den aktuelle fraktsituasjonen stadig endrer seg. Bedringen skyldes både konjunktursituasjonen og andre faktorer, ikke minst økingen i oljeimporten til USA og omleggingen av flåtens struktur. På den andre siden må en ta omsyn til de store tapene som skipsfarten led på grunn av devalueringen av dollaren og oppgangen i kursen på yen.

I en åpen økonomi som den norske vil den avgjørende prøven på skipsfartens som på andre næringers framtidsmuligheter måtte ligge i dens evne til omstilling til nye markedsvilkår og strukturforhold og til å skape den fortjeneste og bedriftssparing som kan danne grunnlaget for fortsatt vekst.

Den svake innførselsveksten i fjor – ca. 1½% – var et resultat av stagnasjonen i industriinvesteringene og den svake forbruksveksten foruten av utviklingen av råstoffimporten til de tradisjonelle eksportnæringene. I år må en på nytt regne med sterkere importøking, noe som i og for seg representerer en naturlig og forsvarlig utvikling.

3. *Norges betalingsbalanse*

Innførselsoverskottet av varer gikk ned med over 1,8 milliarder kroner i fjor. Import av skip minus utførsel av eldre skip gikk også sterkt ned. Eksklusive virksomheten på kontinentalsokkelen fikk en dermed et lite driftsoverskott på betalingsbalansen på 0,1 milliarder kroner mot et driftsunderskott på 2,9 milliarder kroner året før.

Det er et forhold som vil endre seg i år. Hvis konjunkturoppgangen fører til et nytt oppsving i industriinvesteringene, slik en må kunne regne med, vil det i seg selv føre til et betydelig underskott på driftsbalansen. En noe høyere forbruksvekst vil virke i samme lei. Netto skipsimport vil på nytt øke sterkt.

Det er likevel grunn til å legge vekt på det faktiske forholdet at Norge har en meget høy sparerate. Nettoinvesteringene i fjor utgjorte 14½ milliarder kroner, som altså ble mer enn dekket av den innenlandske sparingen. I år regner en med nettoinvesteringer på 17,7 milliarder kroner, og av dette dekkes 86% ved landets egen sparing og 14% eller 2,4 milliarder kroner ved kapitalimport utenfra. Dette blir altså i tilfelle mindre enn en sjuendepart av den meget høye netto investeringsraten. Vi lever *ikke «over evne»* i noen realøkonomisk meningsfylt betydning.

De internasjonale industrikonsernene oppretter gjerne datterselskap i andre land for å dra nytte av markedsnærhet, fordeler med omsyn til transportkostnader, råstoffpriser, arbeidslønninger osv., foruten når det gjelder toll og andre handelspolitiske hindringer. Normalt betyr ikke dette overføring av virksomhet til utlandet, men en ekspansjon som en ellers ikke ville kunne ha hatt. Det har skapt en del av grunnlaget for den økonomiske veksten både i de landene der datterselskapene ligger, og i eierselskapets virksomhet i hjemlandet. Produksjonen der har gjerne kunnet konsentreres om de teknologisk mest avanserte produkter.

Relativt få norske industribedrifter har kunnet og villet opprette produksjonsbedrifter i utlandet. Hittil har alle søknader om valutalisens til slike direkte norske investeringer i utlandet vært innvilget. Der sakens industripolitiske side har trengt nærmere overveielse og vurdering, har dette skjedd i samarbeid med Industridepartementet. I alt ble det i fjor gitt lisenser for direkte investeringer i utlandet på til sammen 82 mill. kroner. Hele spørsmålet er av begrenset økonomisk betydning. Det synes ønskelig å kunne fortsette den politikken som hittil har vært fulgt på dette området.

4. *Internasjonale valutaforhold og valutapolitikk*

Både fjoråret og dette året har brakt store påkjenninger på enkelte valutaer og på det internasjonale valutasystemet. Blant de viktigste var pundkrisen, som førte til innføring av flytekurs for pund sterling i juni i fjor og en gradvis faktisk devaluering av pundet. Også dollaren ble utsatt for nytt press. Dette presset fortsatte i år og førte til den nye internasjonale valutakrisen i midten av denne måneden. På 1½ år har dollaren gjennomgått to devalueringer på til sammen 17%. Sammen med en meget lavere prisstigning i USA enn i andre land bør devalueringene på noe lengre sikt ha lagt et solid grunnlag for bedring i USA's utenriksøkonomiske stilling. Men det tar lang tid før virkningene av disse forholdene slår

igjennom. En regner gjerne med at det tar minst to år før en devaluering fører til klar bedring i et lands betalingsbalanse. I mellomtiden skjer det en forverring, fordi byttevilkårene svekkes som følge av devalueringen. Den nye devalueringen av dollaren vil derfor ytterligere øke underskottet i 1973. Det virker også med i denne retning at konjunkturoppsvinget i USA er kommet så mye lenger enn i Europa og Japan.

Vest-Tyskland, Japan og Sveits er blant de landene som har hatt en stor tilgang på kortsiktig kapital utenfra. De har møtt denne tilgangen med stadig mer omfattende tiltak for å begrense kapitalimporten, og for Japans og Sveits' vedkommende i år med en flytekursordning som har ført til appresiering av disse valutaer. Japan har de siste to årene hatt enorme løpende overskott på driftsbalansen. Dette har skapt store problemer for andre land og for hele det mellomfolkelige betalings- og handelssystemet.

I fjor sommer la styret for Valutafondet fram en omfattende rapport om reform av det internasjonale valutasystemet. Samtidig ble det vedtatt å sette ned en 20-mannskomité, som skal være et effektivt forum på et høyt politisk plan for å drøfte og komme med tilrådinger om reform av det internasjonale valutasystemet. En sentral oppgave for reformarbeidet blir å nå enighet om bedre ordninger for å justere og rette opp skjevheter i landenes betalingsbalanser. Den viktigste og mest fundamentale vei til å nå dette målet er naturligvis en bedre *samordning* av deltakerlandenes økonomiske politikk gjennom internasjonale organisasjoner som Valutafondet, OECD og EF. Konkret betyr dette tiltak for å oppnå et mer ensartet aktivitetsnivå og press på ressursene, en mer likeartet pris og kostnadsutvikling, samordnete bindinger i den indre kreditt- og rentepolitikk og den ytre handelspolitikk osv. Det er gjort stor og oppmuntrende framgang på dette området i de senere årene, men det er likevel en lang vei fram. En må derfor også ha andre mer kortsiktige tilpassingsmekanismer og fleksible kredittordninger.

Av vesentlig betydning i tilpassingsprosessen er *valutakurssystemet.* De fleste land hvis betalingsbalanse har vært i ulikevekt, har ventet for lenge med å endre paritetskursen for sin valuta. Det har igjen ofte utløst store spekulative kapitalbevegelser. Det er ønskelig at valutakursforandringene blir foretatt i tide og ikke blir vurdert som et så ekstraordinært tiltak som tilfellet gjerne har vært i etterkrigstiden. Større fleksibilitet kan også nås ved de videre svingningsmarginer som ble innført midlertidig i desember 1971. I enkelte klart definerte tilfelle kan det være grunn til å tillate bruk av flytekurs i et begrenset tidsrom. Men det er sterkt ønskelig at en slik adgang blir omgitt med omhyggelige internasjonale kontrolltiltak.

Mer omfattende reguleringstiltak når det gjelder kortsiktige *kapitalbevegelser,* har som alt nevnt presset seg fram. Slike reguleringstiltak synes å være et nødvendig og varig trekk i det internasjonale valutasystemet.

I løpet av de tre siste årene er det skapt til sammen 9,3 milliarder dollar i form av *spesielle trekkrettigheter,* SDR. Norge har for sitt vedkommende fått slike tildelinger til en verdi av i alt 550 mill. kroner i løpet av disse tre årene. Det vil si at en på internasjonal basis har skapt likviditet på liknende måte som en sentralbank skaper likviditet i et enkelt land. Systemet har virket

Kursutviklingen for sterkeste og svakeste EF-valuta samt norske kroner i 1972. Prosentvis avvik fra sentralkursen. («Slangen i tunnelen»)

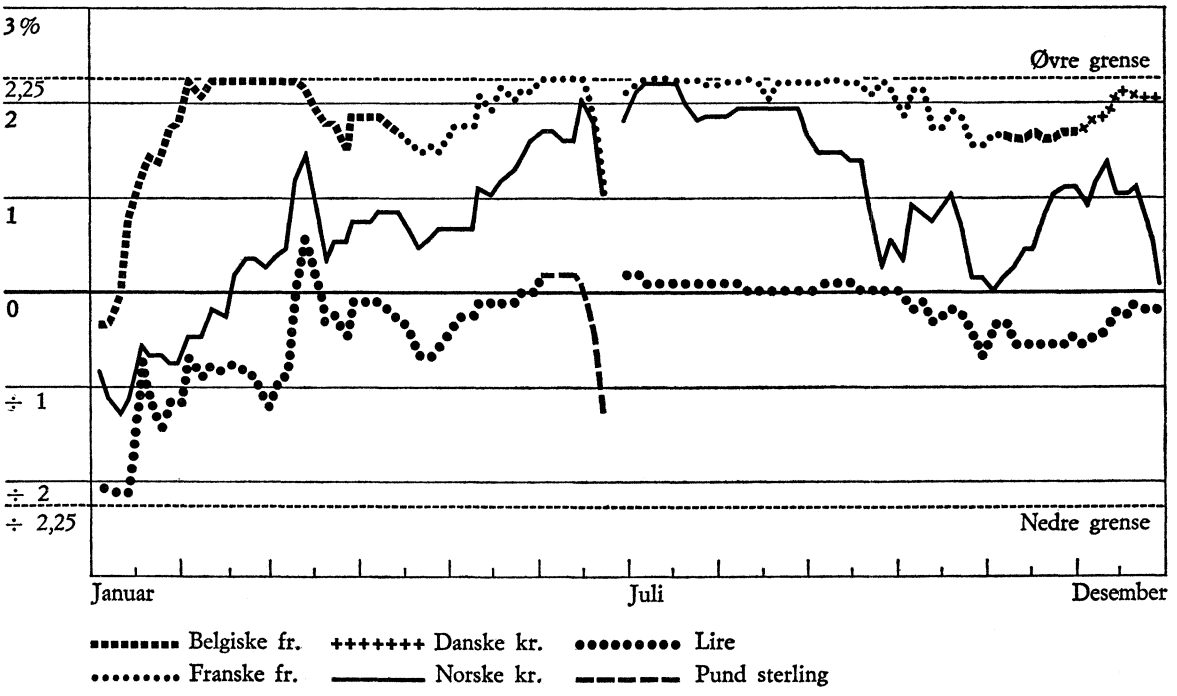

tilfredsstillende, og det er derfor meget beklagelig at det ikke hittil har lykkes å oppnå enighet om en ny tildeling av spesielle trekkrettigheter for 1973.

Et viktig spørsmål i samband med ordningen med spesielle trekkrettigheter er forholdet til utviklingslandene. Fra norsk side støtter en sterkt tanken om å ta vesentlig sterkere omsyn til utviklingslandenes interesser på dette området enn en hittil har gjort, f. eks. ved å gi dem en større tildeling av spesielle trekkrettigheter enn svarende til deres kvoter i Valutafondet.

I det internasjonale valutasamarbeidet i fjor hadde også EF's virksomhet en sentral plass. Ministerrådet vedtok 21. mars en resolusjon om innsnevring av svingningsmarginene mellom Fellesskapets valutaer til halvparten av de utvidete marginer som gjelder midlertidig innenfor Valutafondet. Etter reglene skal sentralbankene intervenere på valutamarkedet hvis kursene når disse grensene, og i tilfelle i Fellesskapets valutaer. Intervensjon i dollar skal bare skje hvis en når de ytre grensene som ble satt gjennom Washington-avtalen for kurssvingningene i forhold til dollar. De opprinnelige medlemslandene i EF satte i

verk dette systemet fra slutten av april, og i mai kom også de fire daværende søkerlandene med.

EF-landene forhandler nå om oppretting av et europeisk fond for valutasamarbeid fra 1. april i år. Dette fondet skal samordne sentralbankenes virksomhet for å begrense kursfluktuasjoner, ordne med fellesoppgjør av saldi som følge av intervensjoner i EF-valutaer, innføre en europeisk valutarisk regneenhet og administrere avtalen om kortsiktige kreditter mellom sentralbankene og om finansieringen av kreditter fra fondet.

I slutten av forrige uke og i dag har det vært ny uro på valutamarkedene. Det er grunn til å regne med at det vil ta lang tid før en igjen kommer fram til stabile kursrelasjoner. Dette skaper vansker for utbyggingen både av det internasjonale valutasystemet og av EF's valutasamarbeid.

5. Norsk valutapolitikk

Norges Bank deltok i EF-systemet for innsnevring av kursmarginene mellom medlemslandene og søkerlandene fra 23. mai i fjor. Dette endret spillereglene også for norsk kurspolitikk i betydelig grad. I juni førte reglene til norske støttekjøp av pund sterling for til sammen 427 mill. kroner. Senere på sommeren kom dollaren under press, og støttekjøp av dollar for å hindre at kronen skulle stige utenfor rammen av de videre svingningsmarginene i samsvar med Washington-avtalen ble aktuelle – i alt for omkring 630 mill. kroner.

I dagene etter folkeavstemningen ble det en begrenset påkjenning på kronen. I den nye situasjonen foretrakk Norges Bank dollarsalg like før intervensjonsgrensene, men etter samråd med de øvrige deltakerlandene i EF-ordningen. Det aktuelle beløp utgjorde bare omkring 300 mill. kroner. I samband med den nye påkjenningen på pund sterling i slutten av oktober oppstod det også et begrenset press på norske kroner, som igjen ble møtt med dollarsalg fra Norges Bank – i alt for vel 200 mill. kroner.

Økingen av de offisielle valutareservene fram til sommeren i fjor var langt større enn nedgangen de siste månedene av året, slik at de offisielle valutareservene pr. 1. januar i år var 8 802 mill. kroner, eller 1 127 mill. kroner høyere enn ved forrige årsskifte.

Utviklingen de to siste årene har på nytt vist verdien av å ha forholdsvis rommelige valutareserver. Norge kunne tvers gjennom det internasjonale tilbakeslaget opprettholde en tilfredsstillende vekst og full sysselsetting uten noen valutamessige problemer. Den påkjenningen på norske kroner som oppstod etter resultatet av folkeavstemningen og i samband med pund-krisen, var av meget begrenset omfang. Rommelige valutareserver gir en betydelig økonomisk-politisk handlefrihet og stor motstandsevne overfor uforutsette påkjenninger og skaper tillit i andre land. Det betyr imidlertid ikke at en for tiden er interessert i å øke reservene ytterligere.

Reglene for intervensjonspolitikken fører med seg at kursene innen de fastlagte grenser svinger sterkere enn når Norges Bank kan intervenere friere. De daglige svingningene i markedet reflekterer oftest den aktuelle situasjonen når det gjelder kronelikviditeten og rentedifferanser i det korte marked mellom Norge og utlandet. Det er bare unntaksvis at mer grunnleggende tillitsfaktorer her kommer inn, og kommentarer om at kursbevegelsene reflekterer en

valutas «styrke» eller «svakhet», er som oftest misvisende.

Det lar seg på den andre siden ikke nekte at sterke kurssvingninger kan skape problemer for næringslivet. Det er nyttig at valutabankene under disse forhold søker å komme fram til et samarbeid med sikte på å dempe kurssvingningene.

Som en følge av resultatet av folkeavstemningen trakk Norge seg som kjent straks ut av vedkommende EF-organer. Dette gjaldt også Comité Monetaire og Komitéen av sentralbanksjefer, der Norge var representert som søkerland. Men en har overfor EF uttrykt ønske om fortsatt å kunne delta i det konkrete arbeidet med innsnevring av svingningsmarginene mellom valutaene og i det daglige løpende samråd mellom sentralbankene om intervensjoner i markedet og om kurspolitikken i det hele. Sverige gav allerede i mai i fjor uttrykk for en slik interesse. Norges Bank har hittil kunnet fortsette å delta i det daglige samarbeidet mellom sentralbankene. Spørsmålet vil imidlertid kunne komme i en ny stilling når det nye EF-fondet trer i kraft fra 1. april. En må vente at Norges framtidige forhold til det valutapolitiske samarbeidet blir avklaret innen den tid.

Devalueringen av dollaren med 10% i forhold til SDR i midten av denne måneden reiste spørsmålet om hvilken kurs Norge skulle følge i den nye situasjonen. Da pundet fulgte dollaren godt og vel halvveis ved å flyte nedover og svenske kroner og finske mark devaluerte med 5% i forhold til SDR, mens på den andre siden yen og sveitserfrancs fløt opp, betydde en uforandret kurs på kroner i forhold til SDR i realiteten en *oppskriving* på 3–3½% veid etter sammensetningen av Norges utenrikshandel.

For en slik linje talte i første rekke omsynet til prisstabiliteten foran vårens kompensasjonsforhandlinger. En reell oppskriving av denne størrelsesorden skulle føre med seg et press nedover på konsumprisindeksen på noe under 1%. Sagt på en annen måte skulle prisstigningen bli tilsvarende mindre enn den ellers ville ha blitt.

Et annet moment som talte i favør av den valgte linje, var det forhold at Norge har full sysselsetting og at vi er inne i en periode med sterk oppgang i verdensøkonomien. Norge har ikke som Sverige ledig arbeidskraft av betydning.

Et tredje moment var politiske omsyn til den linje flertallet av EF-landene hadde valgt, og til USA's sterke ønske om at andre land ikke skulle redusere effekten av devalueringen av dollaren ved å «nytte høvet» til å følge med. Noen felles nordisk linje var ikke mulig etter at Sverige hadde gjort det klart at det ikke ville gi avkall på sin 5% devaluering.

Men tungtveiende omsyn talte også for en viss devaluering, framfor alt stillingen for de konkurranseutsatte næringer. Fortjenestemarginene i disse industriene er som nevnt meget sterkt nedpresset, og den økingen av bruttoinntektene som konjunkturoppgangen vil bringe, trenges i stor utstrekning for å dekke ventet kostnadsøking. Treforedlingsindustrien stod på forhånd overfor vanskelige strukturproblemer og markedsproblemer og kom i en situasjon der alle de andre landene som teller på det internasjonale treforedlingsmarkedet, devaluerte. Prisvirkningene av den reelle oppskrivingen konsentrerte seg ikke minst om denne bransjen. Deler av smelteverksindustrien stod også overfor liknende vansker, om enn ikke i samme grad. Et særlig problem reiste den svenske og

finske devaluering for den sterkt ekspanderende utførsel av høyt bearbeidde varer og ferdigvarer på det nordiske marked. Uten en svensk devaluering ville saken ha budt på mindre tvil.

Nå er selvsagt konkurranseevnen sterkt avhengig også av den indre pris- og kostnadsutvikling. Kan det vedtaket som ble truffet, medvirke til klart mer moderate inntektsoppgjør enn en ellers ville ha hatt, vil det for mange bransjers vedkommende et stykke på vei kunne kompensere virkningene av uforandret kurs. Fritak for offentlige avgifter kan virke i samme lei, men kan på den andre siden også få en uønsket ekspansiv finanspolitisk effekt.

Avgjørelsen måtte framby sterk tvil. Men en bør ikke overvurdere forskjellen mellom de to alternativene som henholdsvis flertallet og mindretallet i Norges Banks direksjon gikk inn for, nemlig uforandret kurs i forhold til SDR og devaluering av størrelsesorden 4%. Det første, som altså ble valgt av regjeringen, betyr en reell oppskriving på godt og vel 3%, det andre betyr reelt en nedskriving på under 1% med gjennomsnittlig praktisk talt umerkelig priseffekt.

Den avgjørelse som ble truffet, forutsetter at partene på arbeidsmarkedet og i inntektsoppgjørene trekker konsekvensen i form av mer moderate oppgjør både i år og til neste år enn en ellers ville ha hatt. Den linje som er valgt, medfører risiko, men med hell og moderasjon kan den lykkes.

I løpet av tiden fra mai 1971, da den internasjonale valutauroen begynte, og fram til og med den siste valutakrisen har kursforholdet mellom norske kroner og en rekke av de viktigste handelsvalutaene endret seg. Etter kursjusteringene i denne måneden blir den reelle oppskrivingen av norske kroner i forhold til andre valutaer, veid etter deres betydning i vår utenrikshandel, godt og vel 4% jevnført med stillingen for to år siden. I forhold til dollar har norske kroner til sammen steget med vel 19% og i forhold til pund med noe mindre.

Den siste devalueringen av dollaren påførte Norges Bank et kurstap på ca. 740 mill. kroner. Tapet svarer til bortimot to års renteinntekter av valutabeholdningene. Det ligger godt innenfor rammen av det kursreguleringsfondet som Norges Bank har lagt opp.

6. Økonomiske utsikter for 1973

Den vestlige verden er for tiden inne i en *kunjunkturoppgang* av uvanlig styrke. Veksten i bruttonasjonalproduktet i industrilandene i OECD var i fjor 5½% og ventes i år å bli 6½%. Dette er meget høye vekstrater, atskillig større enn gjennomsnittet i 1960-årene. USA ledet oppgangen i fjor, men Japan og flere europeiske land er etter hvert trukket med, selv om det fremdeles er betydelige ulikheter fra land til land. Forbruket holdt den økonomiske veksten oppe i de store landene i 1971 og spilte en uvanlig stor rolle for oppgangen i 1972. Etter som ekspansjonen har økt i styrke, har næringslivets investeringer tatt seg opp, mest markert i USA. I 1973 vil den fortsatte veksten i investeringene i de store industrilandene prege oppgangen, særlig i de landene der det fremdeles er mye unyttet kapasitet.

En så kraftig vekst i verdensøkonomien trekker også med seg en stor oppgang i innførselen. OECD's utenrikshandel tok seg markert opp i fjor sammen med stigningen i produksjonen. Oppgangen i den samlete

utenrikshandelen skulle kunne akselerere i år opp til en årlig vekstrate på mellom 12 og 13%. Prisene i det internasjonale varebyttet kan komme til å stige med nesten 4%, slik at økingen av utenrikshandelens verdi i dollar vil bli mellom 16 og 17%. Mens USA spilte en ledende rolle i fjor, vil veksten i innførsel og utførsel i år ventelig gjøre seg sterkere gjeldende i Europa og Japan.

En slik utvikling som det her er tale om, vil føre til en betydelig bedring av de ytre vilkårene for Norges utførselsnæringer og skipsfarten. Det er vanlig at en konjunkturoppgang slår forholdsvis sent gjennom i norsk økonomi. Det henger blant annet sammen med kapasitetsforhold og markedsstruktur i flere typiske norske utførselsbransjer.

Selvsagt er det viktige usikkerhetsfaktorer i dette bildet. I enkelte av de norske eksportbransjene har kapasitetsøkingen i verden vært sterkere enn den påregnelige forbruksøkingen, selv under en markert oppgangsperiode. Det gjelder f. eks. for aluminium og papir. I andre bransjer som tremasse har den tekniske utviklingen og markedsforholdene svekket tradisjonelle avsetningsmuligheter. Når det gjelder den generelle etterspørselsutviklingen, må en regne med muligheten av at enkelte land av frykt for fortsatt sterk prisstigning vil føre en stram økonomisk politikk. Men hovedvekten i prispolitikken blir likevel i stadig sterkere grad lagt på andre felter enn en regulering av aktivitetsnivået alene. Handelspolitiske forhold og kostnadsutviklingen vil også bli av stor betydning for norsk næringslivs muligheter for å dra full nytte av konjunkturoppgangen i år og til neste år. Valutakrisen i denne måneden brakte en ny usikkerhetsfaktor inn i bildet. Men det har vist seg at aktiviteten i de ledende industriland har meget stor motstandskraft mot urolige valutaforhold.

Konklusjonen kan vanskelig bli en annen enn at året 1973 synes å ville bringe en *betydelig bedring* i avsetningsmulighetene for norsk næringsliv og spesielt de konkurranseutsatte eksportnæringene. Denne utviklingen vil etter alt å dømme holde fram inn i 1974. Et slikt økonomisk klima letter også mulighetene for å løse tilpassingsproblemene i norsk næringsliv og gjennomføre den nødvendige strukturomlegging.

7. Pressproblemer. Pris- og kostnadsutvikling

Det sterke internasjonale konjunkturoppsvinget sammen med de direkte og indirekte virkningene av virksomheten på den norske kontinentalsokkelen i Nordsjøen vil prege norsk økonomi i 1973 og 1974. Det betyr blant annet at pressproblemene vil stå i forgrunnen. Når det gjelder situasjonen på arbeidsmarkedet, har en riktignok i vinter fått en situasjon som er litt mindre stram enn de foregående årene. Arbeidsløsheten lå i januar på 1,4% av den beregnete arbeidsstyrken eller samme nivå som ett år tidligere. Dette er et meget lavt tall midt i vintersesongen, selv om den milde vinteren nok har hjulpet. Totalt er situasjonen preget av full sysselsetting, men lokale arbeidsløshetsproblemer er likevel noe mer markerte enn tidligere. Det synes også som om strukturendringene i næringslivet har skapt sysselsettingsproblemer for særlig utsatte grupper, blant annet eldre arbeidstakere og yngre ufaglært arbeidskraft. Det er i og for seg ikke noe overraskende i at en i et land som Norge samtidig kan ha behov for en gene-

relt stram økonomisk politikk og for en mer aktivt stimulerende distriktspolitikk, strukturpolitikk og arbeidsmarkedspolitikk.

Pressituasjonen avspeiler seg tydelig i pris- og kostnadsutviklingen. Konsumprisindeksen steg i fjor sterkere enn året før. Gjennomsnittet for året 1972 lå 7,2% høyere enn året før. En del av oppgangen i 1972 skyldes nok at enkelte prispålegg som var holdt tilbake av prisstoppen fram til november 1971, gav seg utslag da den ble opphevet. Det synes å ha vært en tendens til demping i veksttakten ut gjennom året 1972, selv om prisstoppen i siste kvartal gjør at en må ta noe forbehold på dette punkt. Januartallet i år lå 6,8% høyere enn i samme måned i fjor, en klar reduksjon fra et tall på 8,3% fire måneder tidligere. Det synes klart at Norge ikke lenger skiller seg ut med noen særlig sterk prisstigning, men tvert imot ligger temmelig midt i gruppen av europeiske industriland.

Det betyr likevel ikke at ikke problemene for oss som for andre er alvorlige nok. Trass i svingninger både fra år til år og fra land til land ser det ut til at tempoet i prisstigningen i den vestlige verden fra 1970 av rykket opp på et nivå på kanskje 6 à 7% om året, dvs. 2 à 3 prosentpoeng høyere enn den prisstigningstakt som ble registrert i 1960-årene. Og la oss være klar over at dette betyr en meget stor forskjell. En prisstigning på 7% i året betyr en fordoblig på vel 10 år.

Et slikt tempo i prisstigningen vil skape store urettferdigheter og *spenningsforhold* i den type av økonomier som Norge hører til. Trass i regulering av lønninger, sosialtrygdytelser, jordbruks- og fiskepriser osv. følger ikke alle inntektsarter med i noenlunde samme tempo. Enda viktigere er kanskje de store formuesforskyvningene fra långivere og innskytere til låntakere som følge av prisoppgangen.

Imidlertid er det *kostnadsutviklingen* mer enn prisutviklingen som gir grunn til bekymring i Norge. I de siste par årene synes det som om utviklingen av lønnskostnadene pr. produsert enhet i industrien i Norge har ligget noe over gjennomsnittet i industrilandene i Europa.

Analyserer en årsakene til denne utviklingen, kan det – i motsetning til hva tilfellet var i året 1970 – senere vanskelig sies at prisstigningen utenfra har vært av avgjørende betydning. Importprisene viste bare ubetydelig oppgang i 1972. Lønnsglidning og offentlig finans- og trygdepolitikk har spilt en langt større rolle.

Lønnsglidningen i 1972 var lavere enn foregående år, men likevel høy for et år med tariffrevisjon. Fra tredje kvartal 1971 til tredje kvartal 1972 utgjorde den tariffmessige lønnsøkingen for voksne mannlige arbeidere vel 3½%, mens lønnsglidningen var vel 5%.

Det synes klart at forsøk på å gjenopprette tidligere lønnsrelasjoner spiller en viktig rolle i denne forbindelse. Systemet med fortjenesteutviklingsgaranti forsterker ytterligere denne effekten. Det er jo også slik at jo mer utpreget «lavlønnsprofil» et lønnsoppgjør har, desto sterkere prisstigningsvirkninger vil det få, fordi lavlønnsindustriene har mindre muligheter for å kompensere økte lønnsutgifter uten prisøking.

8. Finans- og trygdepolitikken. Disponibel realinntekt

Enda større rolle for prisutviklingen i Norge synes finans- og trygdepolitikken å spille.

Skatter og trygdepremier i prosent av bruttonasjonalproduktet har steget fra 35% i 1969 og 1970 til 38% i 1971, 40% i 1972 og vil i år nå opp på nær 42%. Det synes som om Norge dermed har passert også Nederland og Frankrike, slik at bare Sverige har et høyere forholdstall.

De økte offentlige utgiftene blir dekket gjennom økte skatter og trygdepremier. Av en samlet oppgang i konsumprisene på 26% fra 1969 til 1972 skyldes minst 7% økte indirekte skatter og 4–5% økte arbeidsgiverpremier til sosiale trygder.

Finans- og trygdepolitikkens «stramhet» målt ved overskottet før lånetransaksjoner på offentlige budsjetter økte i fjor fra 1,9% til 2,2% av bruttonasjonalproduktet og vil i år bli av omtrent samme størrelse. Disse tallene gir likevel ikke et fullstendig bilde av finanspolitikkens virkninger på etterspørselen. En øking av statens virksomhet gjennom kjøp av varer og tjenester har i seg selv en sterkt aktivitetsstimulerende virkning. Skattene kan samtidig ha ført til reduksjon av sparingen, blant annet på grunn av omfordeling til fordel for de trygdete med høyere forbrukstilbøyelighet.

Økte trygdepremier og indirekte skatter fører til høyere lønnskrav. Av oppgangen i lønnskostnader i fjor på ca. 10½% pr. årsverk skyldes over 2½ prosentenheter økte trygdepremier. Denne utviklingen fortsetter i 1973 og vil føre til en øking i bedriftenes lønnskostnader pr. årsverk på omtrent 12%.

De alderstrygdetes disponible realinntekt økte med gjennomsnittlig 7% om året i perioden 1959–73 mot 2% for typiske lønnstakergrupper. I de senere år er veksten for alderstrygdete også noe redusert og var i fjor vel 1%, men tallene for yrkesaktive viste da nedgang for alle grupper, økende med inntektens størrelse, slik at det fremdeles var en betydelig forskjell mellom trygdete og yrkesaktive. I de tre årene fra 1969 til 1972 steg den delen av privatforbruket som finansieres gjennom offentlige overføringer, regnet i mengde med 10% i årlig rate, mens den øvrige – privatfinansierte – del av forbruket neppe steg i det hele tatt.

Lønnsoppgjørene må delvis ses som et uttrykk for at denne utviklingen ikke blir akseptert av de yrkesaktive. De store organisasjonene som tar del i lønns- og inntektsoppgjørene, er ikke villige til å godta de konsekvenser for medlemmenes egen disponible realinntekt som må ha vært forutsetningen for Stortingets vedtak i den sosiale sektoren.

Stønadsutgiftene under pensjonsdelen i folketrygden øker i år, blant annet på grunn av nedsatt pensjonsalder, med 22%. Utbyggingen av sykehus, høyere sykepenger osv. fører til en øking under sykedelen på 21%. Disse tallene ligger på temmelig nær det dobbelte av den nominelle veksten i bruttonasjonalproduktet.

En så sterk omfordeling av inntekter og ressursbruk kan ikke fortsette uten at det skapes en langt større forståelse og aksept av den blant de yrkesaktive. Om dette ikke er mulig, vil resultatet bli at det skapes spenningsforhold, som kan skade konkurranseevnen og utenriksøkonomien, redusere bedriftssparingen ytterligere og legge alvorlige hindringer i veien for lønns- og inntektsoppgjørene. Det er jo ikke bare den sosiale sektoren, men også andre hovedsektorer som samferdsel, undervisning og forskning, miljøvern osv. som krever økt innsats.

I et foredrag som ekspedisjonssjef *Arne Øien* holdt på sosialøkonomenes høstkonfe-

ranse i fjor, viste han blant annet at en realistisk prognose basert på en oppsummering av de konkrete planer og forslag om offentlige utgifter som foreligger i departementene, og som en der regner med å få gjennomført, fører til en øking i skattene i prosent av bruttonasjonalproduktet på gjennomsnittlig ¾ prosentenheter om året fram til år 2000. I så fall vil skatter og avgifter i 1985 utgjøre 51% av bruttonasjonalproduktet og i år 2000 nå opp i hele 62%. En slik øking i skattenivået vil føre med seg alvorlige problemer i form av vridning av etterspørselen og produksjonen ut fra skatteomsyn, virkninger på mulighetene for spesialisering og arbeidsdeling i samfunnet, virkninger på arbeidsinnsatsen osv. Det kreves en sterk nedskjæring av foreliggende planer for offentlig engasjement selv for å muliggjøre en øking av realinntekten for en typisk industriarbeiderfamilie på ca. 1% om året framover. En slik familie vil i tilfelle i år 2000 ha til rådighet en inntekt etter skatter på 32 000 kroner, regnet etter pengeverdien i dag, mot 24 000 kroner nå.

En typisk industriarbeiderfamilie hadde i 1960-årene en årlig øking i sin disponible realinntekt på over 2%. En nedskjæring av dette tallet til under halvparten synes ikke realistisk uten markerte – og lite sannsynlige – endringer i de preferanser mellom privat og offentlig forbruk som det store flertall av inntektstakere synes å ha. Det vil i tiden framover bli nødvendig å skjære ned planene for videre utbygging i sosialsektoren og i den øvrige offentlige innsats i samferdsel, undervisning, forskning osv. betydelig. Det behøver likevel neppe å føre til noe alvorlig misforhold, fordi tempoet i den økte offentlige innsats kan holdes på det relative nivå en hadde f. eks. i første halvdel av 1960-årene.

Et annet forhold som disse tallene illustrerer, er avstanden mellom de krav som stilles om økt standard i offentlig og privat konsum og ønskemål om redusert ressursbruk og industrialiseringstempo.

Utviklingen reiser også spørsmålet om hva som kan gjøres for å hindre at Storting og regjering på den ene siden og de organisasjoner som deltar i lønns- og inntektsoppgjørene på den andre siden, forfølger *innbyrdes uforenlige mål* og gjør bruk av virkemidler som i stor utstrekning motvirker hverandre. For å unngå eller begrense slike konflikter bør myndighetene kunne godta at organisasjonene får innflytelse på de vedtak som treffes når det gjelder skattlegging og bevilgninger. Organisasjonene på sin side bør til gjengjeld kunne godta at myndighetene får innflytelse på de avtaler som treffes under lønnsoppgjørene. En slik innbyrdes påvirkning med sikte på bedre samordning både når det gjelder målsetting og virkemidler, må i tilfelle gå lenger enn, men den vil ikke være prinsipielt forskjellig fra, de påvirkningsmuligheter som faktisk har utviklet seg i etterkrigstiden.

9. Penge- og kredittpolitikken

Omfanget og sammensetningen av den totale kredittilgangen i 1972 avvek atskillig fra den opprinnelige målsettingen, noe som i stor grad var en følge av at visse av de forutsetninger som var lagt til grunn i nasjonalbudsjettet, ikke slo til. En lavere skipsimport enn forutsatt førte til mindre kapitalinngang fra utlandet. Det var også en tendens til oppbygging av private valutabeholdninger og

Bankenes likviditet 1971–1972)*

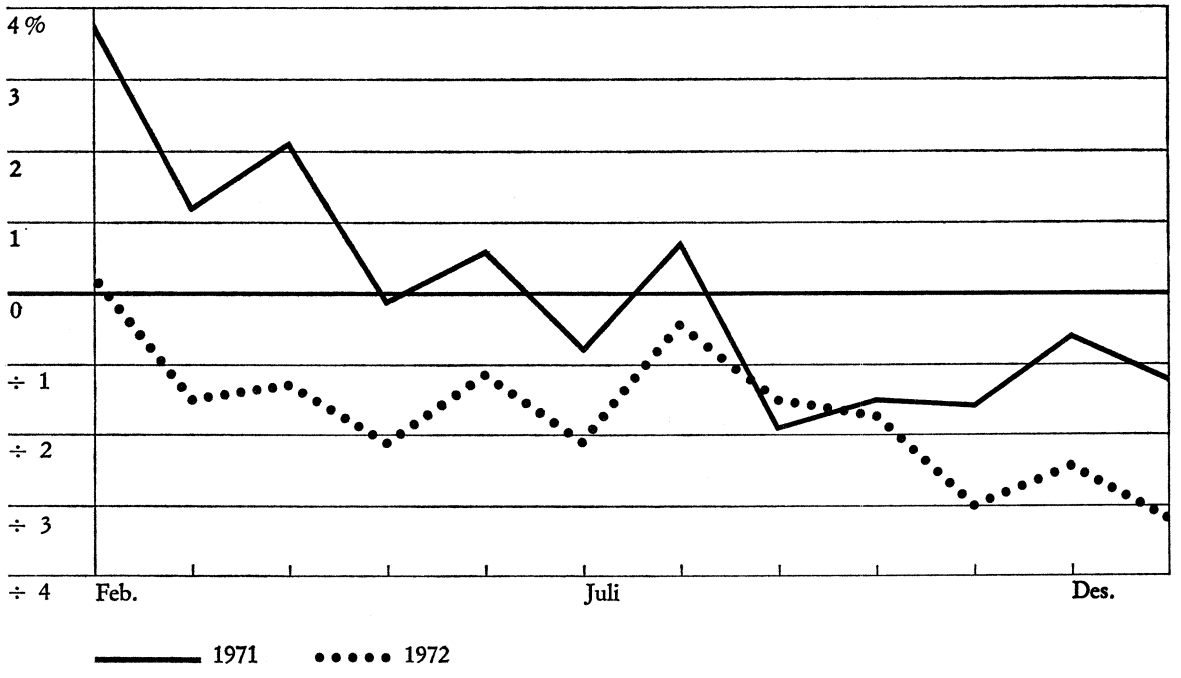

*) Bankenes frie likvider i prosent av forvaltningskapitalen

til endringer i betalingsmønsteret for innførsel og utførsel med større finansiering i Norge enn tidligere. Dette skyldtes i stor utstrekning renteoppgangen på de utenlandske penge- og kapitalmarkeder. Usikkerhet om kursutviklingen kan også ha spilt inn.

Redusert likviditetstilførsel gjennom Norges Banks valutatransaksjoner sammen med en likviditetsinndragning ved statens transaksjoner og en skjerping av primærreservekravene førte til at forretningsbankenes likviditetsposisjon ble svært stram mot slutten av året. Likevel fortsatte forretningsbankenes utlån å øke langt raskere enn kredittopplegget forutsatte, slik at innenlandsk kredittilførsel ble større enn planlagt. Utviklingen viste på nytt at bankenes egen vurdering av sitt likviditetsbehov kan skifte sterkt. Det skapte igjen problemer for den kredittpolitiske styringen.

Bankenes likviditetslån i Norges Bank kom opp i meget store beløp mot slutten av året. Det kom anmodninger til Norges Bank om å endre reglene for låneadgangen eller på annen måte å lette likviditetssituasjonen for å redusere de høye rentekostnadene som opplåningen påførte bankene. Den stramme likviditetspolitikken har imidlertid hatt det siktemål å holde tilbake veksttakten i bankenes utlån. På bakgrunn av den raske utlånsstigningen i forretningsbankene ville

Forretningsbankenes utlånsøking i 1972

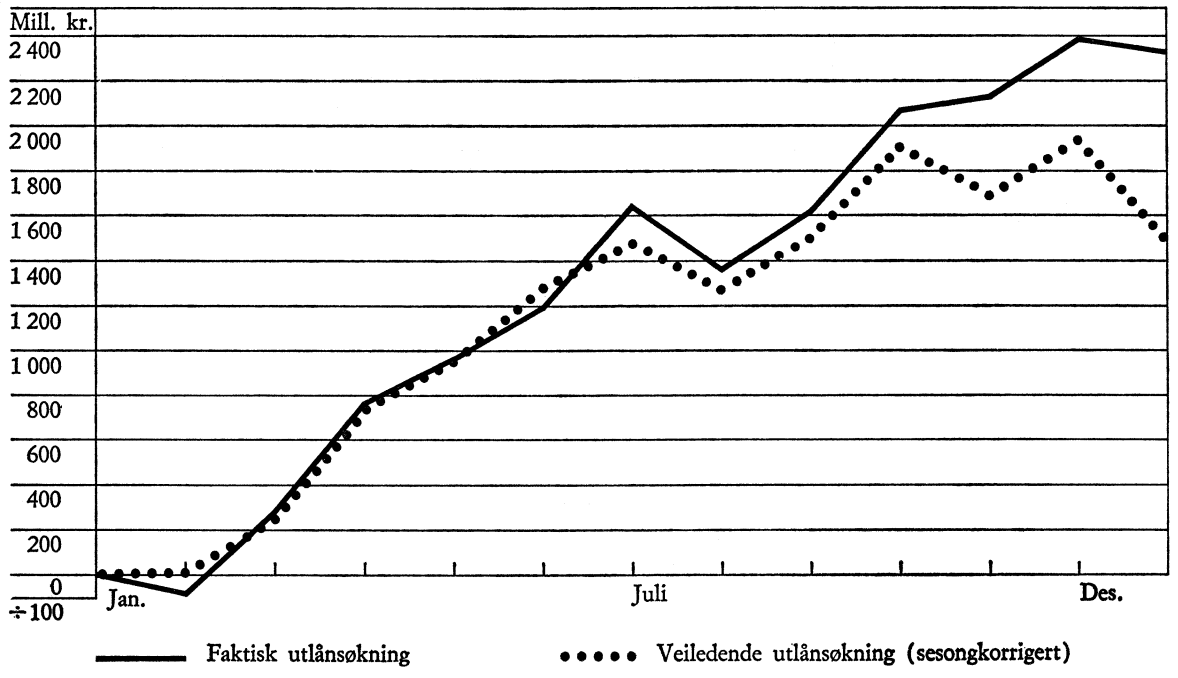

en lettelse i låneadgangen i Norges Bank kunne ha ført til en ytterligere overskridelse av utlånsrammen. Bankene har selv sagt seg enig i at utlånsutviklingen skal reguleres indirekte gjennom likviditeten. De bør da også sørge for å beholde en tilstrekkelig likviditetsreserve til å møte både sesongmessige bevegelser og mer tilfeldige utslag.

På bakgrunn av den lagerreduksjon som skjedde i 1972 både av eksportvarer og importerte varer, kan det synes noe forbausende at forretningsbankenes utlån økte sterkere enn i 1971. Unntaket var byggelånene, hvor det var mindre vekst, mens økingen i vekselobligasjons- og gjeldsbrev lånene var nær dobbelt så stor som foregående år. Også bevilgete kassekreditter vokste raskt fram til høstmånedene.

Forklaringen på at forretningsbankenes utlån steg så raskt i 1972, må søkes i en rekke forskjellige faktorer. Det høye nivå på boligbyggingen i de senere år har ført til økt pågang i bankene etter toppfinansieringslån. Økingen i antall boliger finansiert utenfor statsbanksystemet, har også skapt behov for større og mer langvarig midlertidig finansiering inntil byggelånene kan bli konvertert til mer langsiktige pantelån i andre kredittinstitusjoner. Slike lån må nærmest betraktes som en konsekvens av de boliginvesteringer som allerede har funnet sted. Utlånsøkingen i forretningsbankene må også ses på bakgrunn av at prisstigningen førte til

økt behov for driftskapital, som i en periode med fallende eierinntekter i store deler av næringslivet i økt utstrekning må lånefinansieres.

Den sterke veksten i bevilgete kassekreditter skapte et potensielt grunnlag for kredittøking. Men noe svakere realøkonomisk vekst med lavere industriinvesteringer enn ventet, reduksjon i detaljomsetningsvolumet og mindre press på arbeidsmarkedet enn på flere år reduserte behovet for kredittpolitiske strammingstiltak. Det samme gjaldt omleggingen i finansieringen av utenrikshandelen. En var i denne situasjonen redd for at et eventuelt forsøk på å stramme inn bankenes likviditet ytterligere eller bruke den adgang kredittloven gir til å pålegge reservekrav på utlånsøkingen i bankene, kunne føre til svekkelse av aktivitetsnivået uten nevneverdig effekt på pris- og kostnadsøkingen.

Imidlertid skjøt utlånsøkingen fra forretningsbankene overraskende fart mot slutten av året. På den tid da primærreservekravene ble hevet, med virkning fra 1. oktober og 1. november, og ytterligere tiltak ble overveid, var det ventet at forretningsbankenes utlånsøking i 1972 ville bli på under 2 milliarder kroner. I den usikre økonomiske situasjon som forelå, fant en grunn til å godta dette. Den faktiske utlånsøkingen ble imidlertid hele 2,3 milliarder kroner, noe som kan in-

Sparebankenes utlånsøking i 1972

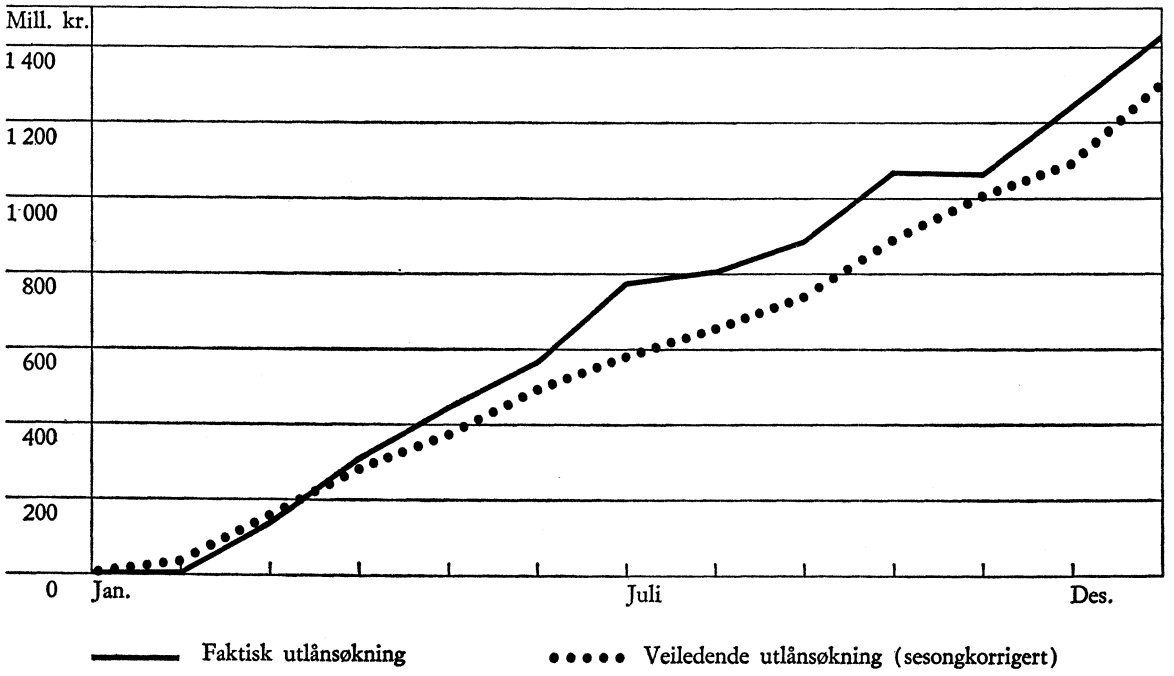

dikere at virkemiddelbruken overfor forretningsbankene var for svak.

Nå tar det vanligvis en viss tid fra tiltak settes i verk til virkningene på utlånene viser seg. Den svake utlånsutviklingen i forretningsbankene i januar i år kan tyde på at virkningen av tilstrammingstiltakene høsten 1972 er begynt å melde seg, og at en nå er inne i en periode med lavere utlånsaktivitet.

De midler som kan overflyttes til andre land, inklusive de liberaliserte kortsiktige kreditter i samband med utførsel og innførsel, påvirkes ofte av små rentedifferanser. Slik forholdene var fram til tidlig på sommeren 1972, var det fordelaktig å holde disse midlene i Norge, dels på grunn av at internasjonale rentesatser var fallende samtidig som kortsiktige norske rentesatser forble høye, og dels på grunn av de usikre kursforholdene på de internasjonale valutamarkeder. Renterelasjonene endret seg noe i annen halvdel av 1972, og i en viss utstrekning strømmet den kortsiktige kapitalen ut igjen. De forsøk som er gjort på å innføre en mer fleksibel rentepolitikk med sikte på å påvirke de kortsiktige kapitalbevegelser mellom Norge og utlandet, har hittil ikke ført fram. Det viste seg at selv i perioder da de internasjonale rentesatser var rekordmessig lave, hadde dette ingen virkning på de norske bankers regulære utlånsrenter. Følgen var en sterk pågang fra norske bedrifter om tillatelse til låneopptak i utlandet. Fremdeles er denne pågangen kraftig, og den begrunnes av de bedriftene det gjelder, dels med vansker med å reise lån i norske banker, dels med lavere rentesatser i utlandet. Dette siste gjelder ikke bare for kortsiktige, men også for flere typer av langsiktige lån.

Obligasjonsrenten har derimot ligget lavere i Norge enn i utlandet, godt og vel 1% jevnført med euro-obligasjonsmarkedet. Det totale avtak av obligasjoner har svart bra til målsettingen etter at plasseringsplikten ble effektiv. Rentedifferansen mellom ordinære § 15-lån og stats- og statsgaranterte lån har imidlertid vært større enn det en rimelig risikovurdering burde tilsi. Som en følge av dette ønsket de plasseringspliktige institusjoner fortrinnsvis å plassere sine midler i de høyere forrentede § 15-obligasjoner, noe som igjen førte til tendenser til rentenedgang for disse obligasjonene. Norges Bank har derfor gått inn for å justere vilkårene for statsobligasjonene gjennom en svak renteheving, slik at statsobligasjoner og ordinære § 15-obligasjoner blir mer likestilt i markedet. En slik justering er nettopp blitt gjennomført.

Virkningene av vår kredittpolitikk må i første rekke vurderes på bakgrunn av dens *realøkonomiske* resultater. I så måte synes som nevnt utviklingen å ha vært relativt tilfredsstillende i Norge både når det gjelder økonomisk vekst, stabilitet, sysselsetting og ressursallokering, selv om en må være klar over at kredittpolitikken har virket sammen med en rekke andre faktorer. Pris- og kostnadsstigningen gir grunn til større bekymring, men ville innen politisk akseptable grenser neppe kunne ha vært nevneverdig påvirket av en enda strammere kredittpolitikk. Det vil derfor være vanskelig å påvise at et annet system for styring av penge- og kredittforholdene enn det vi har gjort bruk av, ville ha ført til at den økonomiske utviklingen var blitt mer i samsvar med målsettingen.

Det blir ofte hevdet at en kan oppnå en bedre prisutvikling ved en mer systematisk og direkte styring av publikums likviditet. Et slikt utsagn skulle da bety at en burde

ha ført en strammere kredittpolitikk enn den myndighetene har lagt opp til. I Norge har en som i andre land lagt til grunn bestemte forutsetninger om ressursutnytting og prisstigning når en legger opp kredittpolitikken. En har da funnet det mest formålstjenlig å stille opp konkrete mål for tilgangen av kreditt også av omsyn til kredittallokeringen. Alle land må på en eller annen måte virke inn på kredittekspansjonen, selv om tiltakene ofte forklares ut fra nødvendigheten av å holde tilbake veksten i pengemengden. Styringen av pengemengden må hovedsakelig skje ved finans- eller kredittpolitiske tiltak. Nytter en pengemengden som mål, vil en finne at vekstraten, regnet på årsbasis, har falt fra 17% i begynnelsen av 1971 til 10% i slutten av 1972. I inneværende år er vekstraten ventet å komme ned i 9–10%. Veksten i pengemengden har i de siste år vært omtrent på linje med hva en finner i de fleste øvrige vesteuropeiske land.

Den avtalte bindingen av visse av bankenes utlånsrenter ifølge renteforståelsen av 1969 har medvirket til veksten i gjeldsbrevlånenes andel av de totale utlån. Spesielt for sparebankene er det nå klart at gjeldsbrevlånene etter hvert overtar pantobligasjonenes rolle som den dominerende utlånsform. Dette er en uheldig utvikling. I forretningsbankene har vekselobligasjons- og gjeldsbrevlån blitt den viktigste utlånsform etter kassekreditt. Den relative nedgang for de andre låneformer har imidlertid vært mer jevnt fordelt.

Behovet for økte rentemarginaler er i stor utstrekning en følge av stigningen i bankenes kostnadsnivå, ikke minst på grunn av den kostbare betalingsformidling de har påtatt seg. Det kan ikke sies å være noen rasjonell grunn til at låntakerne eller innskyterne skal betale for en sjekkbruk og giroformidling som vokser meget raskere blant annet fordi den er gratis for brukerne.

Betalingsformidlingsspørsmålene er tatt opp på generell basis i de kredittpolitiske samarbeidsorganer. En er i denne sammenheng blitt enig med kredittinstitusjonene om behovet for et offentlig utvalg med oppgave å vurdere betalingsformidlingssystemet slik som det er i dag, og eventuelt fremme forslag som vil effektivisere og forbedre systemet sett fra en vid samfunnsmessig synsvinkel.

De samlete utlån til boligformål utgjør omkring 34 milliarder kroner, og en større sparing i denne sektor vil være sterkt ønskelig. Det er grunn til å være tilfreds med forslaget om at Husbanken skal påbegynne en omlegging med bedre tilpassing av avdragene etter den faktiske inntektsutviklingen. Enkelte sparebanker har innført låneformer som går lenger i denne retning. Skal en kunne redusere den såkalte «inngangsbilletten» og samtidig få til en større sparing i boligsektoren, er det nødvendig å gå videre på denne veien og normalt også stille større krav om sparing i tiden før bolig blir overtatt. Boligbeskatningskomitéen har nylig foreslått skattereformer i den retning det alt er skjedd i Sverige. Uten å ta noe standpunkt til de konkrete enkelthetene i dette framlegget må det kunne konstateres at komitéen har gjort et nyttig og viktig arbeid. Reformer på dette området er nødvendige for å skape et skattesystem med bedre indre balanse og dermed mer rimelige fordelingsvirkninger i et samfunn med rask oppgang i priser og inntekter.

10. Bankstrukturen

Sammenslutningsprosessen i sparebankvesenet går fortsatt langsomt. Tallet på selvstendige sparebanker er 444 etter en reduksjon på 21 i 1972. Sammenslutningene har de siste årene også omfattet en del større sparebanker. En må håpe at tilrådingen fra den Plankomitéen som Sparebankforeningen har satt ned, kan føre til en avklaring når det gjelder sparebankenes framtidige stilling i vårt bankvesen.

Forhandlingene om sammenslutning av to viktige forretningsbanker i Nord-Norge og av de to gjenværende forretningsbankene på Sunnmøre til nye distriktsbanker for Nord-Norge og for Sunnmøre har til nå ikke ført fram, trass i at alle synes å være enige om at slike sammenslutninger er prinsipielt ønskelige.

Det er grunn til å slå fast at de retningslinjer for strukturpolitikken som Stortinget har godkjent, fortsatt har full gyldighet og vil bli lagt til grunn ved behandlingen av framtidige konsesjonssøknader. Sammenslutninger som bryter med de prinsipper som er kommet til uttrykk i disse retningslinjene, kan ikke påregnes godkjent.

Konsentrasjonsprosessen i næringslivet vil fortsette og øke behovet for større bankenheter. Men det vil fortsatt være plass for et rimelig antall sterke distriktsbanker med intimt kjennskap til landsdelens særlige forhold.

11. Sluttord. Internasjonal økonomi

Utviklingen i norsk økonomi de siste årene har på nytt vist hvor sterkt Norges næringsliv er integrert i verdensøkonomien, og i hvor høy grad den økonomiske utvikling og politikk i andre land virker inn på våre egne muligheter. Det gjelder i konjunkturutviklingen, det gjelder for valutakurser og valutareform, det gjelder i handelspolitikk, skipsfartspolitikk og markedsforhold, og det gjelder i forholdet til de multinasjonale konserner og til miljøvernproblemene. Et meget lite og velstående land med en relativt meget omfattende utenriksøkonomi er særlig utsatt i så måte. Norge har 1% av Vest-Europas befolkning, 1½% av bruttonasjonalproduktet og 2½% av utførselen av varer og tjenester.

Etterkrigstiden har budt på meget gode ytre vilkår for norsk økonomi. Det henger i stor utstrekning sammen dels med en økonomisk vekstpolitikk i de ledende land, dels med et mellomfolkelig økonomisk samarbeid som har vært basert på visse spilleregler som avvikling av handelshindringer, bestevilkårsprinsippet, faste, men regulerbare valutakurser, tilstrekkelig tilgang på internasjonal likviditet og et effektivt internasjonalt kapitalmarked. Nye og mer effektive samarbeidsformer har presset seg fram, mens arbeidet i de gamle organisasjonene fra den første etterkrigstiden har blitt intensivert. Denne intensivering av samarbeidet i mer bindende former og på stadig nye områder av den økonomiske politikken og av samfunnslivet ellers er et svar på en generell utviklingstendens blant vestlige industrialiserte land. Økonomiene er etter hvert blitt så innvevet i hverandre og så utsatt for hendinger og utviklingstendenser utenfor det enkelte lands grenser at utforming av målene for den økonomiske politikken og bruk av virkemidler på rent nasjonalt grunnlag ikke løser de problemer som hvert av samfunnene står overfor.

I dag ligger en stor risikofaktor i tendensen til økte økonomiske spenningsforhold mellom USA og Japan og EF-landene. De kommer blant annet til uttrykk i arbeidet med reform av det internasjonale valutasystemet. Nøye forbundet med det og kanskje enda mer risikofylte er de handelspolitiske spenningsfaktorene. Sambandsstatene har fått det inntrykk at dets store handelspartnere ikke gir landets utførsel av industrivarer og landbruksvarer rimelige muligheter, og at det bærer for store økonomiske byrder i andre land, blant annet til militære utgifter i Europa og til hjelpearbeidet i utviklingslandene. Kunngjøringen om devalueringen av dollaren ble ledsaget av varsler om handelspolitiske mottiltak dersom det internasjonale valutasystemet og den mellomfolkelige handelspolitikken ikke blir lagt om på en måte som hjelper til å løse landets betalingsbalanseproblemer. Samtidig varsler den amerikanske administrasjonen opphevelse av renteutjevningsskatten og andre tiltak for begrensning av kapitalutførselen fra USA. Også dette stiller andre land og verdensøkonomien framfor alvorlige problemer. I spenningsfeltet mellom disse store økonomiske grupperingene ligger det lille lands interesser utsatt til. Norge har en vital interesse i at de kommende GATT-forhandlingene fører til en gradvis eliminering av all tollbeskyttelse på industrivarer. Sammen med dette må i tilfelle gå tiltak for reduksjon eller eliminering av ikke-tollmessige handelshindringer, som har hatt en tendens til å øke i betydning gjennom de senere årene.

Konsekvensene av kravene i alle industrilandene om en sterkt økt innsats i arbeidet med energi- og andre ressursproblemer, miljøvernproblemer og u-landshjelpen kan lett bli at de store lands økonomiske politikk blir mindre generøs, mindre åpen og mindre ekspansiv enn den har vært siden den andre verdenskrigen og særlig i 1960-årene. I det nye klima har vårt land en større interesse enn noen gang før av et bredt, intenst og effektivt mellomfolkelig samarbeid for løsning av disse problemene.

Norges Banks Seddeltrykkeri